

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Η Μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου

Δ. Κανατσούλη

doi: [10.12681/makedonika.666](https://doi.org/10.12681/makedonika.666)

Copyright © 2014, Δ. Κανατσούλη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κανατσούλη Δ. (1960). Η Μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου. *Μακεδονικά*, 4(1), 232–314. <https://doi.org/10.12681/makedonika.666>

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Α'. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ἡ πόλις ὡς αὐτόνομος πολιτικὴ καὶ διοικητικὴ ὀργάνωσις ἦτο προϊ-
ὸν τῆς πολιτικῆς πείρας τῶν Ἑλλήνων. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἡ πόλις
διὰ τὴν Μακεδονίαν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπείσакτος θεσμός. Πράγματι δὲ
οἱ Μακεδόνες, λαὸς κατ' ἐξοχὴν ἀγροτικός καὶ κτηνοτροφικός, κατὰ τὴν ἀρ-
χαιοτέραν τοῦλάχιστον ἐποχὴν δὲν εἶχον πόλεις, οἷας γνωρίζομεν ἐκ τῆς
νοτίου Ἑλλάδος, μὲ ἐσωτερικὴν δηλαδὴ διοικητικὴν αὐτονομίαν. Τοιαύτας
ἐγνώρισαν μόνον, ὅταν ἤρχισαν νὰ ἐπεκτείνωνται πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς
θαλάσσης, ὅπου ὑπῆρχον αἱ πολυάριθμοι καὶ ἀνθοῦσαι ἑλληνικαὶ ἀποι-
κίαι τῆς Χαλκιδικῆς. Εἰς τὰ μακεδονικὰ παράλια ἐμφανίζονται ἤδη κατὰ
τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, ὡς ἡ Μεθώνη, ἡ Πύ-
δνα, ἡ Θέρμη¹ ἐπὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου. Κατὰ τὸ πρότυπον δὲ αὐτῶν
φαίνεται ὅτι ὀργανώθησαν καὶ αἱ μακεδονικαὶ πόλεις, καθὼς καὶ τὰ με-
ταγενέστερα κτίσματα τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Ἐπὶ Φιλίππου Β' καὶ
Μ. Ἀλεξάνδρου τὸ σύστημα τῶν πόλεων ἐμφανίζεται λίαν διαδεδομένον,
μόνον ὅμως εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν. Ἡ περιοχὴ αὕτη, καθὼς συμπεραί-
νομεν ἐκ τῶν καταλόγων τῶν τριηράρχων παρὰ τῷ Ἀρριανῷ, Ἰνδ. 18, ὡς
καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, ὅπου παρὰ τὸ ὄνομα τῶν μνημονευομένων Μακεδόνων
προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰς περιοχάς,
αἵτινες διοικητικῶς ἐξηγοῦντο ἐκ μιᾶς πόλεως. Τοιαῦται πόλεις, τ. ἑ. ἀστικά
περιοχαί, ἦσαν αἱ Ἀλκομεναὶ (ἢ Ἀλκομενά),² ἡ Ἀλωρος,³ ἡ Ἀμφίπολις,⁴

¹ Ο U. Kahrstedt, Städte in Makedonien ἐν Hermes 81 (1953) 85
κ.ε. ἀντικρούει τὴν μέχρι τοῦδε ἀποψιν, ὅτι αὗται ἦσαν «πόλεις ἑλληνικαὶ» ἢ «ἀποι-
κίαι ἑλληνικαί», καὶ δέχεται ὅτι ἦσαν ἀπλῶς πόλεις μακεδονικαί.

² Ἀρρ. Ἰνδ. 18, 6.

³ Ἀρρ., ἑ. ἀ.

⁴ Ἀρρ. Ἰνδ. 18, 4. 10. IG VII, 420, 12. XII, 8, 438. 9, 199. IV*, 97, 29. Ditt.
Syll. I*, 268 F [= SGDI 2764].

Ἀρέθουσα,¹ ἡ Ἀρχυνία,² ἡ Ἀταλάντη,³ ἡ Βέροια,⁴ ἡ Γαρησκός,⁵ ἡ Δέγμη,⁶ ἡ Δευρίοπος (Δερρίοπος),⁷ ἡ Ἐδεσσα (ἡ Αἰγαί),⁸ ὁ Εὐρωπός,⁹ ἡ Ἡράκλεια ἡ Σιντικὴ,¹⁰ ἡ Θεσσαλονίκη,¹¹ αἱ Ἰχναί,¹² ἡ Κασσάνδρεια,¹³ ἡ Λητή,¹⁴ ἡ Μένδη,¹⁵ ἡ Μιέζα,¹⁶ ἡ Πέλλα,¹⁷ ἡ Πύδνα,¹⁸ ἡ Τορώνη,¹⁹ τὸ Ὑρκάνιον(;) (παραδίδεται μόνον τὸ ἔθνικόν Ὑρκάνιος),²⁰ οἱ Φίλιπποι.²¹ Πότε ἀκριβῶς ἡ

¹ Ditt. Syll. I², 269 K [= SGDI 2762]: Ἀρεθοῦσιος Μακεδών. Ἀλλ' ἐν Ditt. Syll. I², 268 G [= Fouill. de Delphes III, 1 (Épigraphie), ἀρ. 396]: Ἀρεθοῦσιος ἀπὸ Θράκης, πρὸ τῆς ἐνωματώσεως τῆς πόλεως εἰς τὸ μακεδονικὸν κράτος. Βλ. Perdrizet, BCH 21 (1897) 105, 3.

² AE 1914, 183, ἀρ. 242. Ἀγνωστος ἄλλοθεν.

³ IG IV, 617, 17: [Ἀταλα]νταῖοι.

⁴ Ἀρρ. Ἰνδ. 18, 6. Πολύβ. 27, 8, 5. Liv. 42, 51. 43, 19. SGDI 2071. IG II, 5, 296i [= II/III², 710], III, 2, 2395: Βερεές. IV, 925, 14, σ. 383 Add.: Βερωαῖον [= IV², 96, 22]. Ἀ. Ἀρβανιτόπουλλος, Κατάλογος τῶν ἐν Ἀθανασακίῳ Μουσεῖῳ Βόλου ἀρχαιοτήτων, Ἀθήναι 1909, ἀρ. 82.

⁵ Σιτράβ. 7, 330, ἀπόσπ. 21.36. Πτολεμ. 3, 12, 22. Plin. N. H. 4, 35. Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθήναι 1953, 159/60 (τὸ ἔθνικόν Γαρήσκος). Βλ. O. Berhumer, RE VII, 755. Geyer, RE XIV, 663 ἐν λ. Macedonia.

⁶ Ἀρβανιτόπουλλος, ἔ. ἀ. ἀρ. 57. 139.

⁷ IG VII, 356: [Δε]υρίοπιος Μακεδών.

⁸ Πλουτ. Ἀλεξ. 41. Ἀρρ., ἔ. ἀ. O. Kern, Die Inschr. v. Magnes. a. M., ἀρ. 10, 11/2: Μακεδὼν ἐξ] Αἰγεῶν. IG IV, 617, 16. VII, 2848, 3. XII, 9, 1135. BCH 52 (1928) 189, ἀρ. 5.

⁹ IG IV, 617, 17. Ditt. Syll. I², 269 I [= SGDI 2745]. Ἀρβανιτόπουλλος, ἔ. ἀ. ἀρ. 127, σ. 365. Ὁ Εὐρωπὸς κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰσβολῆς τοῦ Σιτάκου εἰς τὴν Μακεδονίαν (429 π. Χ.), ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Θουκυδίδου 2, 100, 3, ἦτο ὄχι πόλις μὲ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν, ἀλλ' ἐν τῶν φρουρίων (χωρία), εἰς τὰ ὅποια κατέφυγον οἱ Μακεδόνες πρὸς προστασίαν.

¹⁰ Liv. 42, 51, 7.

¹¹ Liv. 42, 58, 10. BCH 19 (1895) 336. SGDI 2767 [= Fouill. de Delphes, ἔ. ἀ. 577]. Ditt. Syll. I², 492. II², 680. ΠΑΕ 1912, 186.

¹² CIG 855 [= IG III, 2, 2500 = II/III², 8944]. BCH 52 (1928) 189, ἀρ. 5.

¹³ BCH 19 (1895) 336. 52 (1928) 189, ἀρ. 5. IG IV, 617, 20. IX, 2, 1180. XII, 5, 1062. Ditt. Syll. I², 380. II², 585, 181. SGDI 2766. Ἀρβανιτόπουλλος, ἔ. ἀ. ἀρ. 11. 18, 71. 167.

¹⁴ O. Kern, ἔ. ἀ. ἀρ. 2, 11: Μακεδὼν ἐν Λητῇ[ς].

¹⁵ IG II/III², 9337.

¹⁶ Ἀρρ. Ἰνδ. 18, 6.

¹⁷ Ἀρρ. Ἀνάβ. 3, 5, 3, 6, 28, 4. Ἰνδ. 18, 3. Ψευδοκαλλισθ. 14, 6 (Kroll). IG III, 2855. IV, 1, 103. IX, 2, 369. Ditt. Syll. I², 267 B [= SGDI 2759]. II², 585, 103. Ἀρβανιτόπουλλος, ἔ. ἀ. ἀρ. 16. BCH 52 (1928) 189, ἀρ. 5.

¹⁸ Δημοσθ. 19, 194 κέ. Ἀρρ. Ἰνδ. 18, 5. IG II/III², 339.

¹⁹ IG IV, 951, 98 [= IV², 121, 98]. SEG 1, 91, ἀρ. 361.

²⁰ AE 1908, 164.

²¹ IG IV, 617, 21. VII, 2433, col. II, 2. 5/6. 11/2. 14/5. XII, 8, 209 (2ος π. Χ. αἰ.). SGDI 2763.

διαίρεσις αὕτη τῆς Κάτω Μακεδονίας ἔγινε, δὲν ἡμποροῦμεν νὰ εἰπωμέν τι μετὰ βεβαιότητος μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα.¹ Πάντως τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα τὸ σύστημα τοῦτο εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς Μακεδονίας εἶχεν ἤδη γενικευθῇ.

Εἰς τὴν Ἄνω Μακεδονίαν, τὴν σημερινὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, τὰ πράγματα ἦσαν διαφορετικά. Αὕτη πρὸ τῆς ἐνσωματώσεώς της εἰς τὸ κράτος τῆς Μακεδονίας ἐπὶ Φιλίππου Β' ἦτο διηρημένη κατὰ ἔθνη, δηλ. εἰς τοὺς Ἑλιμιώτας, τοὺς Ὀρέστας, τοὺς Λυγκηστάς, τοὺς Ἑορδαίους καὶ τοὺς Πελαγόνas, ἕκαστον δὲ ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἰδίους ἡγεμόνας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' ἦσαν σύμμαχοι καὶ ὑποτελεῖς εἰς τοὺς βασιλεῖς τοῦ κράτους τῶν Αἰγῶν.² Ἡ φυλετικὴ διαίρεσις τῆς Ἄνω Μακεδονίας ἐξηκολούθησε νὰ ὑπάρχῃ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Β' κατάληψίν της καὶ κατάργησιν τῶν τοπικῶν της ἡγεμονιῶν. Δι' αὐτὸ οἱ κάτοικοι τῶν περιτῶν αὐτῶν χαρακτηρίζονται ὅχι διὰ τοῦ ὀνόματος πόλεώς τινος, ἀλλὰ τοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἀνῆκον, π.χ. *Πελαγόν* (Ditt. Syll. I,³ 174), *Ἑλεμιώτης Μακεδὼν* (SGDI 2765), *Τυμφαῖος* ('Αρχ. Ἰνδ. 18, 6), *Ἑορδαῖοι* ('Αρχ. Ἀνάβ. 6, 28, 4. Ἰνδ. 18, 5), *ἐξ Ὀρεσιτίδος* ('Αρχ. Ἀνάβ., ἔ.ἀ. Ἰνδ. 18, 5. Ditt. Syll. I,³ 268H).³ Ἡ κατάστασις αὕτη διειρηθῇ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ρωμαίων αυτοκρατόρων (βλ. κατωτέρω). Πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου ἔλειπον ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Φιλίππου καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀν' ἐξαιρέσωμεν τὰς Ἀλκομενάς⁴ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἑριγῶνος καὶ τὴν κατὰ ἑλληνικὸν πρότυπον κτισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Φιλίππου Ἡράκλειαν τὴν Λυγκηστικὴν. Κατὰ τὸν 3ον ὅμως καὶ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα ἐπὶ τῶν Ἀντιγονιδῶν ἐμφανίζονται καὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν πόλεις ὡς διοικητικαὶ μονάδες. Πλὴν τῆς περραιβικῆς Τριπόλεως,⁵ ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 3ου τοῦλάχιστον αἰῶνος π.Χ. ἐμφανίζεται ὡς ἀποτελοῦσα τμήμα τῆς Ἑλιμιώτιδος⁶ καὶ τῆς ὁποίας ὁ κάτοικος χαρακτηρίζεται, ὅπως καὶ οἱ πολῖται τῶν πόλεων τῆς Κάτω Μακεδονίας, δηλ. *Μακεδὼν Ἑλεμιώτης* ἐκ *Πυθίου* (μεταξὺ τοῦ 224 - 220 π.Χ.),⁷ συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς

¹ Βλ. διαφόρους ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἀπόψεις παρὰ F r. G e y e r, *Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II.*, München - Berlin 1931, 101 κέ. H. B e n g t s o n, *Die Strategie in der hellenistischen Zeit*, ein Beitrag zum antiken Staatsrecht, München 1944, 2, 327. Πρβ. καὶ E h r e n b e r g, *Gnomon* 7 (1931) 582/3. A. M o m i g l i a n o, *Filippo il Macedone*, saggio sulla storia greca del IV secolo A. C., Φλωρεντία 1934, 27/8.

² Θουκ. 2, 99, 2. Βλ. O. A b e l, *Makedonien vor König Philipp*, Leipzig 1847, 152. F r. G e y e r, *Makedonien* 45/6 καὶ RE XIV, 703 ἐν λ. *Makedonia*.

³ Βλ. B e l o c h IV², 1, 397. G e y e r, *Makedonien*, ἔ.ἀ. B e n g t s o n, ἔ.ἀ. 323.

⁴ 'Αρχ. Ἰνδ. 18, 6.

⁵ Αὕτη περιλάμβανε τὰς πόλεις Ἀζωρον, Δολίχην καὶ Πύθιον.

⁶ Βλ. A. R o s e n b e r g, *Hermes* 51 (1916) 502 κέ.

⁷ BCH 21 (1897) 112 [= SGDI 2765].

Ἑορδαίας τοῦ ἔτους 181 π.Χ. πόλιν ὀνομαζομένην Γρηΐαν,¹ ὅπου ἡ παρουνσία μετοίκων, κατοίκων δηλ. ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Μακεδονίας² ἐγκατεστημένων ἐν τῇ πόλει, προϋποθέτει τάξιν πολιτῶν μὲ πλήρη τοπικὰ δικαιώματα καὶ συνεπῶς ὀργάνωσιν τῆς πόλεως κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ἀλλ' ἂν μία πολίχνη, ἄγνωστος ἄλλοθεν καὶ πιθανῶς ἄσημος, εἶχε διοικητικὴν ὀργάνωσιν, διατὶ νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι πόλεις τῆς Ἄνω Μακεδονίας γνωστότεραι, ὥς ἡ Ἑλίμεια, ἡ Αἰανή, τὸ Κέλετρον κ.ἄ., δὲν θὰ εἶχον παρομοίαν ὀργάνωσιν; Ἡ βραδεΐα ἐξάπλωσις τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τὴν Ἄνω Μακεδονίαν ὠφείλετο τὸ μὲν εἰς τὴν γεωγραφικὴν τῆς θέσιν, τὸ δὲ εἰς καθαρῶς ἱστορικοὺς λόγους. Αὕτη δηλ. ὄχι μόνον εὐρίσκετο μακρὰν τῶν κέντρων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὕτῃ ἡ ἐνσωμάτωσίς της εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀργεαδῶν, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νὰ δέχεται τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, συνετελέσθη πολὺ ἀργά, μόλις, ὅπως εἶπομεν, ἐπὶ Φιλίππου Β'.

Κατὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ Φιλίππου Β' τοῦλάχιστον ἡ μὲν Κάτω Μακεδονία ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰς ἀστικές περιφερείας, ἐνῶ ἡ Ἄνω Μακεδονία εἰς εὐρυτέρας φυλετικὰς περιοχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐπὶ τῶν Ἀντιγονιδῶν ἰδίως ἀνεπτύχθησαν καὶ πόλεις κατὰ τὸ ἑλληνικὸν πρότυπον.

Αἱ ἀστικαὶ ὁμοὶ αὐταὶ περιφέρεται, καθὼς καὶ αἱ φυλετικαὶ περιοχαί, δὲν ἀπετέλουν πολιτικὰς ἐνότητες συνδεομένας μεταξὺ τῶν, ὅπως εἰς τὰς τότε ὁμοσπόνδους ἑλληνικὰς πολιτείας, ἀλλ' ἦσαν διοικητικαὶ μᾶλλον ὑποδιαίρεσεις τοῦ κράτους, ἐξαρτώμεναι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν, δηλ. ἀπὸ τὸν βασιλέα. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Μακεδόνες ἦσαν κατ' ἀρχὴν πολῖται τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, κατόπιν δὲ μέλη τῆς κοινότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν ἢ διέμενον. Τοῦτο ἄριστα ὑποδηλοῦται εἰς τοὺς ἐπισήμους τίτλους τῶν ὀνομάτων τῶν, ἔνθα παρὰ τὸ ὄνομα προστίθεται τὸ ἐθνικὸν *Μακεδῶν* καὶ παρ' αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἢ τοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἀνῆκεν ἕκαστος, π.χ. *Μακεδῶν ἐξ Αἰγεῶν* (ἢ ἐξ Ἑδέσσας),³ *Μ. ἐκ (ἀπὸ) Θεσσαλονίκης* ἢ *Θεσσαλονικεὺς Μ.*,⁴ *Μ. ἐξ Ὀρεστίδος*,⁵ *Μ. Πράσσιος*.⁶ Διὰ τοὺς Μακεδόνας δὲ ἐξ Ἄνω Μακεδονίας, ὅταν ἀνῆκον εἰς πόλιν τινά, τότε προστίθεται πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἔθνους καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, δηλ. *Μακεδῶν Ἐλειμιάτης*

¹ X. Μ α κ α ρ ὄ ν α ς, AE 1934/35, 117 κέ. Βλ. καὶ W e l l e s, AJA 42 (1938) 246 κέ.

² Ὅτι οἱ μέτοικοι τῆς πόλεως Γρηΐας προήρχοντο ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Μακεδονίας συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονεύεται μέτοικος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι γνήσιον μακεδονικόν: *Κόρραγος Περιόικου*.

³ IG IV, 617, 16. VII, 2848, 3. Ditt. Syll. I^o, 269L. 492, 30. K e r n, ἔ.δ.

⁴ Ditt. Syll. I^o, 492, 36 κέ. II°, 680. SGDI 2767 [= Fouill. de Delph., ἔ.δ. 577].

⁵ Ditt. Syll. I^o, 268H.

⁶ IG II/III°, 9269.

ἐκ Πυθελίου.¹ Τὸ ἐθνικὸν «Μακεδὼν» λαμβάνουν φυσικὰ καὶ οἱ κάτοικοι ὅλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, πλὴν τῶν τῆς Κασσανδρείας, π.χ. Μακεδὼν ἐξ Ἀμφιπόλεως,² ἀλλὰ Κασσανδρέας.³

Ποία ἦτο ἡ ἀρχικὴ ὁργάνωσις τῶν πόλεων, δὲν γνωρίζομεν. Αἱ πληροφορίαι μας προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος καὶ συνεπῶς ἡ περιγραφὴ τῆς ἐσωτερικῆς ὁργανώσεως ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν. Αἱ πόλεις, τοῦλάχιστον αἱ σημαντικώτεραι, ἔχουν ἰδίαν ἐσωτερικὴν διοίκησιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιόμορφον. Οὕτως ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Δήλου (IG XI, 4, 1053) γνωρίζομεν ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε βουλὴν καὶ ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Διὰ τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν Ἀμφίπολιν μᾶς παραδίδεται μόνον ἡ ἐκκλησία,⁴ δι' ἄγνωστον πόλιν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, παρὰ τὴν σημερινὴν Δράμαν κειμένην, ὁ δῆμος⁵ καὶ διὰ τὴν Κασσανδρείαν ἡ βουλή.⁶ Ἄν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἀκρόν ἐποχὴν καὶ δὴ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους εἰς πολλὰς μακεδονικὰς πόλεις ἐμφανίζονται ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος μαζί, πρέπει ἀδιστάκτως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ δύο αὐτὰ σώματα, τὰ γνωστὰ ἐκ τῶν δημοκρατικῶν πόλεων τῆς νοτίου Ἑλλάδος, ὑπῆρχον εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις καὶ κατὰ τὴν ἐλληνιστικὴν ἐποχὴν. Συνήθως ὅμως εἰς τὰ τιμητικά ψηφίσματα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς γίνεται χρῆσις τοῦ γενικοῦ ὅρου: ἔδοξε τῇ πόλει ἢ δεδόχθαι τῇ πόλει ἢ ἀπλῶς ἡ πόλις⁷ ἢ γνώμη πολιτῶν,⁸ ὅποτε εἶναι δυνατόν ἀμφότερα τὰ σώματα νὰ ὑπονοοῦνται.

Εἷς τινὰς τῶν μακεδονικῶν πόλεων συναντῶμεν καὶ τὴν γνωστὴν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων διαίρεσιν εἰς δήμους καὶ φυλάς. Μά-

¹ SGDI 2765. Καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν διατηρεῖται, καθὼς φαίνεται, ἡ συνήθεια αὕτη εἰς τὴν Ἄνω Μακεδονίαν. Πρβ. π.χ. Ἐορδαῖος Κραννέσις, SEG 1, 67, ἀρ. 292.

² IG XII, 9, 199. IV², 97, 29. Ditt. Syll. I³, 268 F. ÖJh 16 (1913) 234 g.

³ IG IX, 2, 1180. XII, 5, 1062. SGDI 2766 [=Fouill. de Delph., ε.ά. 117].—

⁴ Ἄλλα παραδείγματα: Μακεδὼν ἐξ Ἀργυνίας (AE 1914, 183, ἀρ. 242), Μ. ἐν Βεργίας (IG II, 5, 296 i [= II/III², 710]), Δευρόπιος Μ. (IG VII, 356), Μακέντη ἐξ Ἐδέσσης (IG XII, 9, 1135, 30), Μ. ἐν Λητῇ[ς] (O. Kern, ε.ά. 2, 11), Μ. Ὑράνιος (AE 1908, 164).

⁵ P. Collart, Philippes ville de la Macédoine depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine, Paris 1935, 181/82. AE 1932 Ἀρχ. χρον. 1, ἀρ. 2. 16. RA 24 (1945) 53. SEG 12, 105 κέ., ἀρ. 373, στ. 22/3. 40. Βλ. καὶ H. Bengtson, Die Strategie in der hellenistischen Zeit (Münchener Beiträge zur Papyrussforschung u. antiken Rechtsgeschichte), München 1944, 2, 400/1.

⁶ Δήμιττας, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενος, Ἀθῆναι 1896, ἀρ. 1080.

⁷ SEG, ε.ά. στ. 8.

⁸ Δήμιττας, ἀρ. 1081. SEG, ε.ά. στ. 27. ἀρ. 374, στ. 9.

⁹ Δήμιττας, ἀρ. 1070. 1071.

λιστά τινες τῶν δήμων καὶ τῶν φυλῶν ἔχουν ὀνόματα, ἐνθυμίζοντα θεοὺς καὶ ἥρωας τῆς νοτίου Ἑλλάδος. Ἔτσι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὑπῆρχε κατὰ τὸν Στέφανον τὸν Βυζάντιον δῆμος *Βουκεφάλεια* (βλ. λ.) καὶ ἄλλος *Κεχροπις* (βλ. λ.). Ἀπὸ ἐπιγραφῶς δὲ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (3ος μ. Χ. αἰ.) μᾶς εἶναι γνωσταὶ τρεῖς φυλαί, ἡ Ἀντιγονίς, ἡ Διονυσιάς καὶ ἡ Ἀσκληπιάς.¹ Αὗται, ὥς δεικνύει τὸ ὄνομα Ἀντιγονίς, δοθὲν πρὸς τιμὴν πιθανῶς τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, ἦσαν ἀναμφιβόλως προγενέστεραι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, δυνάμεναι νὰ ἀναχθοῦν μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἰδρύσεως τῆς Θεσσαλονίκης.² Εἰς τὴν ΒέροIAN ὑπῆρχον ἐπίσης φυλαὶ ὀνόματι *Πευκαστική* καὶ *Παιονίς* καὶ ἄλλη ἀγνώστου ὀνόματος.³ Καὶ αὗται, ὅπως τῆς Θεσσαλονίκης, μᾶς εἶναι γνωσταὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἡ ὀργάνωσις ὅμως τῆς πόλεως κατὰ φυλὰς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐγένεεν εἰς ἐποχὴν παλαιότεραν. Ὁμοίως εἰς τὴν Κασσάνδρειαν ὑπῆρχεν ἥδη ἐπὶ Λυσιμάχου δῆμος ἡ φυλὴ, φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ μυθικοῦ ἥρωος Ἰπολύτου.⁴

Περὶ τῶν ἀρχόντων τῶν πόλεων καὶ εἰδικώτερον τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων αἱ πληροφορίαι μας ἐκ τῶν πηγῶν εἶναι πολὺ πενιχραί. Εἰς ψήφισμα τῶν Φιλίππων, γενόμενον πρὸς τιμὴν εὐεργέτου τινὸς «τῆς πόλεως», ἀναφέρονται ἀπλῶς οἱ *ἄρχοντες*.⁵ Ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν τῆς ἰδίας πόλεως, ἀμφιβόλου ὅμως γνησιότητος⁶, γνωρίζομεν ἐπὶ ὀνόματι τινος *ἄρχοντα*,⁷ *στρατηγόν*, *γυμνασιάρχον*, *ἐφήβαρχον*, *ἐπιστάτας*,⁸ εἰς ἐπιγραφὴν δὲ ἀγνώστου πόλεως, κειμένης παρὰ τὸ σημερινὸν Δοξᾶτον, *ἀγορανόμον*.⁹ Εἰς τὸ διάγραμμα τοῦ Φιλίππου Ε' περὶ τῶν χρημάτων τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Σαραπίου ἀναφέρονται «οἱ πρὸς τούτους ὄντες»,¹⁰ οἱ ὁποῖοι πιθανότατα ἦσαν οἰκονομικοὶ ὑ-

¹ Δ ή μι τ σ α ς, ἔ. ἀ. ἀρ. 377 [=Duchesne-Bayet, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1877, 16, ἀρ. 4]. 378. 379. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 39.

² Βλ. C. H. E d s o n, Cults of Thessalonica (Macedonica III) ἐν Harvard Theological Review 41 (1948) 160, σημ. 4.

³ RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131 [= Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4]. Rev. Phil. 65 (1939) 131, ἀρ. 2. AA 57 (1942) 176/77, ἀρ. 11.

⁴ Ditt. Syll. I³, 380: Ἰπ(π)ολυτεύς.

⁵ P. Collart, BCH 57 (1933) 365, ἀρ. 24. Ὑπὸ τὸν γενικὸν τύπον «ἄρχοντες» ἀπαντᾷ ὁ ὅρος καὶ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν, SEG, ἔ. ἀ. ἀρ. 373, στ. 32.

⁶ P. Collart, Philippos 183, σημ. 1.

⁷ Ἀρχοντα ἐν Φιλίπποις, ὑπὸ τὸν ὅποιον ὑπάγονται καὶ οἱ στρατηγοί, συναντῶμεν εἰς τὸ ἐν Κφ εὐρεθὲν τιμητικὸν ψήφισμα τῶν Φιλίππων, SEG, ἔ. ἀ. στ. 51. Βλ. καὶ B e n g t s o n, ἔ. ἀ. 398.

⁸ Σ. Μερτζίδης, Οἱ Φίλιπποι, Κωνσταντινούπολις 1897, 118 κέ., ἀρ. 4, 6, 9, 19.

⁹ Σ. Μερτζίδης, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος, Ἀθῆναι 1885, ἀρ. 22 [= Δήμιτσας, ἀρ. 1084].

¹⁰ Σ. Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1934, 6 κέ.

πάλληλοι και ἐπόπται τῶν χρημάτων τοῦ ἱεροῦ.¹ Δὲν ὑπάρχει δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὅλαι αἱ πόλεις, ἐφ' ὅσον διεχειρίζοντο δημόσια χρήματα, εἶχον τοὺς *ταμίαις* των ἢ τὸν *ταμίαν* των.²

Συχνότερον ἀπαντᾷ εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὁ συνήθης εἰς τὰς συγχρόνους ἑλληνικὰς πολιτείας θεσμὸς τοῦ προξένου, ὅστις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦτο σημαῖνον πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνετίθετο ὑπὸ τινος πόλεως ἢ υπεράσπισις τῶν συμφερόντων τῶν ὑποκόων τῆς, τῶν παρεπιδημούντων ἢ διαμενόντων εἰς τὴν πατρίδα τοῦ προξένου. Οὕτω προξένου τῶν Δελφῶν π.χ. μᾶς παραδίδονται διὰ τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Ἀμφίπολιν, τὴν Πέλλαν, τὴν Ἑδεσσαν, τοὺς Φιλίππους, τὴν Κασσάνδρειαν, τὰς Ἰχνας, τὴν Ἀρέθουσαν τῆς Χαλκιδικῆς, τὸν Εὐρωπὸν καὶ τὸ Πύθιον τῆς Ἑλμιώτιδος,³ τῶν Ἑρετριέων διὰ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ δι' ἄλλην τινὰ πόλιν τῆς Μακεδονίας,⁴ τῶν Ἑστιαίων τῆς Εὐβοίας διὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς Αἰγὰς,⁵ τῶν Ἀριαρτίων (δηλαδὴ τῶν Ἀλιαρτίων) διὰ τὴν Ἑδεσσαν.⁶

Ἀφθονώτεροι εἶναι αἱ πληροφορίες μίαι περὶ τῶν ἱερέων, τῶν ὁποίων μάλιστα μερικοὶ εἶναι ἐπώνυμοι ἄρχοντες εἰς τὰς πόλεις των. Οὕτως ἐκ τῆς Βεροίας μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἱερεῖς τοῦ Ἡρακλέους (Κυναγίδα),⁷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ⁸ καὶ τῆς Ἀταργάτιος Σωτείρας,⁹ ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως ἱερεὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ (ἐπώνυμος),¹⁰ ἐκ τῆς Κασσανδρείας τοῦ Λυσιμάχου (ἐπώνυμος)¹¹ καὶ ἄλλος τοῦ Κασσάνδρου πιθανῶς,¹² ἐκ τῶν Φιλίππων ἱερεὺς τοῦ Ἡρα-

¹ Πελεκίδης, ἔ. ἀ. 13.

² Βλ. π.χ. SEG, ἔ. ἀ. 373, στ. 14. 16. 49. 52. 374, στ. 14.

³ SGDI 2759. 2761. 2762. 2763. 2764. 2765. 2766. 2767. Ditt. Syll. I³, 269 I. 492, 36 κέ. BCH 52 (1928) 189, ἀρ. 5

⁴ IG XII, 9, 199. 200.

⁵ Ditt. Syll. I³, 492, στ. 30. 35.

⁶ IG VII, 2848, 4. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τινές, οἱ ὁποῖοι ὅμως χαρακτηρίζονται μόνον διὰ τοῦ ἔθνικοῦ «Μακεδόν», χωρὶς νὰ προστίθεται τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος των, Ditt. Syll. I³, 108. 267C. 268H.

⁷ BSA 18 (1911/12) 134 [= Ditt. Syll. I³, 459 = BSA 40 (1939/40) 14]. M. Ἀνδρονίκου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας 9. Βλ. καὶ C. h. E. d. s. o. n, The Antigonides, Herakles and Beroea, Harv. Stud. 45, 228 κέ. καὶ σημ. 2. 3.

⁸ BSA 40 (1939/40) 14.

⁹ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 144, ἀρ. 1 (3ος π. X. αἰών).

¹⁰ Ditt. Syll. II², 832: ἐπὶ ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ Ἑρ[μαγ]όρα. Εἰς τὸ τιμητικὸν ὑπὲρ τῶν Κῶν ψήφισμα τῶν Ἀμφιπολιτῶν (SEG, ἔ. ἀ. 373, στ. 20) μνημονεύεται πάλιν ἐπώνυμός τις ἱερέως, δὲν ὑπάρχει ὅμως τὸ ὄνομα τῆς θεότητος, ἣν ὑπερέτει. Ὅμοιος ἐπὶ συμβολαίου ἀγορᾶς οἰκίας μετὰ οἰκοπέδου ἐμφανίζεται πάλιν ἐπώνυμος ἱερεὺς ἀνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ, Γέρας Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι, 1953, 159/60. Ἵσως καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις πρόκειται περὶ ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

¹¹ Ditt. Syll. I³, 380 [= Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 764].

¹² Ditt. Syll. I³, 332: ἐφ' ἱερέως Κυδία.

κλέους,¹ τῶν Καβείρων καὶ τῆς Ἀφροδίτης (ἐπώνυμος)² καὶ ἐκ τῆς Νεαπόλεως νεωκόρος τῆς Παρθένου.³ Ἐκ τῆς Ἀνω Μακεδονίας γνωρίζομεν μόνον ἔξ ἑορδαϊκῶν πόλεων μίαν ἱέρειαν τοῦ Διὸς Ὑψίστου καὶ ἱερέα τοῦ Ἡρακλέους Κυναγίδα.⁴ Ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ μόνον οἱ λατρευόμενοι εἰς διαφόρους πόλεις θεοί, οἱ ὅποιοι ἀναμφιβόλως εἶχον τοὺς ἱερεῖς των. Π.χ. εἰς τοὺς Φιλίππους ἐλατρεύετο ὁ Ἀπόλλων,⁵ ὁ Διόνυσος,⁶ ἡ Ἥρα,⁷ ὁ Ζεὺς Μεῖλαξ,⁸ ὁ Παντεπόπτης Αὐδάτας,⁹ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σημερινῆς Δράμας ὁ Διόνυσος,¹⁰ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Στρυμών,¹¹ οἱ αἰγύπτιοι θεοὶ Σάραπις, Ἴσις καὶ ὁ βασιλεὺς Φίλιππος,¹² πρὸς δὲ Ταυροπόλος τις θεά,¹³ εἰς ἑορδαϊκὴν πόλιν ἀγνωστού ὀνόματος ὁ Ἡρακλῆς Κυναγίδας¹⁴ κλπ.

Οἱ ἄρχοντες πρέπει νὰ ἐξελέγοντο ἀναμφιβόλως ὑπὸ τῆς πόλεως, δηλ. ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἡ δὲ ἀρχὴ αὐτῶν διήρκει, ὅπως καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς νοτίου Ἑλλάδος, ἐν μόνον ἔτος.

Ἐκάστη πόλις ἔχει ἰδίους νόμους, ἀφορῶντας εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν αὐτῆς· ψηφίζει τιμητικὰ ψηφίσματα ὑπὲρ ἀρχόντων ἢ διακρινόμενων πολιτῶν της, καθὼς καὶ ὑπὲρ ὑπηκόων ἄλλων πόλεων· δέχεται τοὺς ἀντιπροσώπους (πρεσβευτὰς) ξένων πολιτειῶν, μὴ ὑπαγομένων εἰς τὴν μακεδονικὴν ἐπικράτειαν, καὶ διαπραγματεύεται ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτῶν. Ἔτσι ὁ δῆμος πόλεως τινος, κειμένης περὶ τὴν σημερινὴν Δράμαν, τιμᾷ Μηνόδορον τινα Σωσθένους ὡς εὐεργέτην.¹⁵ Ἄλλη πόλις τῆς ἰδίας περιοχῆς τιμᾷ πρόσωπόν τι διὰ τὴν ἀρετὴν του.¹⁶ Ἐξ ἐπιγραφῆς δὲ τῆς Κασσανδρείας (288/87 - 281) μανθάνομεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀπένειμε τὴν προξενίαν εἰς τὸν Ἀν(δ)-ρόβολον Μ[ή]νιον τὸν Αἰτωλὸν ἐκ τῆς Ναυπάκτου διὰ τὰς πρὸς αὐτὴν ὑπη-

¹ Ἱερεὺς τοῦ Ἡρακλέους διετέλεσε καὶ ὁ ἐκ Φιλίππων γνωστός Μακεδὼν ἱστορικός Μαρσῦας, πιθανῶς εἰς τὴν γενέτειράν του πόλιν. Ἀθην. Δειπν. 11, 31, 467c.

² Με ρ τ ζ ι δ η ς, Φίλιπποι, ἀρ. 10.

³ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 975. Βλ. καὶ AE 1936, 32 κέ., ἀρ. 12.

⁴ AE 1936 Ἀρχ. χρον. 7, ἀρ. 8. Βλ. αὐτόθι καὶ ἀρ. 9. Cl. Phil. 45 (1934) 23.

⁵ Με ρ τ ζ ι δ η ς, ἔ. ἀ. ἀρ. 11. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1065. 1066.

⁶ Με ρ τ ζ ι δ η ς, ἔ. ἀ. 118, ἀρ. 1. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1085.

⁷ Με ρ τ ζ ι δ η ς, ἔ. ἀ. ἀρ. 1.

⁸ Με ρ τ ζ ι δ η ς, ἔ. ἀ. ἀρ. 7.

⁹ Με ρ τ ζ ι δ η ς, ἔ. ἀ. ἀρ. 11.

¹⁰ BCH 21 (1897) 532. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1063. 1101.

¹¹ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 847 [= Ditt. Syll. I³, 194].

¹² Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 885.

¹³ Liv. 44, 44, 4. Βλ. καὶ Perdrizet, Cultes et Mythes du Pangée 1910, 10.

¹⁴ AE 1930, 180 [= SEG 1, 63, ἀρ. 267]. Βλ. καὶ J. M. R. Cormack, Royal letters in Beroea, BSA 40 (1939/40) 16.

¹⁵ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1080.

¹⁶ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1071.

ρεσίας του.¹ Ἐπίσης εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Δήλου Βούλων γίνεται δεκτὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἔνθα ὑποβάλλει τὰ ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς τῆς Δήλου τιμητικὰ ψηφίσματα ὑπὲρ τοῦ Θεσσαλονικέως Ἀδμήτου Βόκρου, τὰ ὅποια γίνονται δεκτὰ ὑπὸ τε τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς.² Αἱ πόλεις Πέλλα, Κασσάνδρεια, Ἀμφίπολις καὶ Φίλιπποι δέχονται πρεσβεῖαν θεωρῶν, ἀποσταλεῖσαν ἐκ μέρους τῆς Κῶ, ἵνα καλέσουν αὐτάς, ὅπως συμμετάσχουν εἰς τὰ τελούμενα ἐν αὐτῇ Ἀσκληπιείᾳ.³

Αἱ πόλεις ἔχουν ἰδίας προσόδους, τὰς πολιτικὰς λεγομένας.⁴ Παραλλήλως πρὸς αὐτὰς ὑπάρχουν καὶ αἱ *ιεραὶ* προσοδοί,⁵ αἱ προερχόμεναι ἐκ τῶν περιουσιῶν τῶν ἱερῶν καὶ ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων τῶν πιστῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ πόλις ἔσκει κυριαρχικὰ δικαιώματα· ἡδύνατο δηλ. εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις νὰ συγχωνεύσῃ αὐτάς μὲ τὰς πολιτικὰς ἢ νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὴν περιουσίαν τῶν ἱερῶν, νὰ ὑποθηκεύσῃ καὶ νὰ πωλήσῃ αὐτήν, τὰ δὲ χρήματα νὰ δαπανήσῃ δι' ἰδίας ἀνάγκας.⁶

Ἐν τούτοις ἡ αὐτονομία αὐτῇ τῶν πόλεων ἦτο μᾶλλον τυπικῇ. Ἡ ἐξάρτησίς των ἐκ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ἦτο σημαντικῇ. Ὁ βασιλεὺς ὄχι μόνον διὰ τοῦ κύρους του ἡδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ τὰς ἐκάστοτε ἀποφάσεις αὐτῶν,⁷ ἀλλὰ καὶ δι' εἰδικῶν διαταγμάτων (*διαγράμματα*) καὶ ἐπιστολῶν, τὰ ὅποια ἐπεῖχον θέσιν νόμου, νὰ ἐπεμβαίῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν διοικήσεών καὶ νὰ ρυθμίξῃ τὰς σχέσεις των πρὸς ἄλλας πόλεις αὐτονόμους. Δι' αὐτῶν ἡδύνατο νὰ προλάβῃ ἀποφάσεις, δυναμένας νὰ ληφθοῦν βάσει τῶν κειμένων νόμων, ἢ καὶ νὰ ματαιώσῃ ἀκόμῃ εἰλημμένας ἀποφάσεις. Ἐτοί ὁ Φίλιππος Ε' τὸ 187 π.Χ. διὰ διατάγματός του ἀπηγόρευσε πᾶσαν μεταβολήν, τὴν ὁποίαν ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἡ πόλις ἐπὶ τῆς περιουσίας καὶ τῶν χρημάτων τοῦ Σαραπειῶν.⁸ Ἐπίσης τὸ 248/47 π.Χ.⁹ ὁ Διμητρίος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, δι' ἐπιστολῆς τὸν πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Βεροίας Ἀρπα-

¹ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 764 [= Ditt. Syll. I³, 380].

² IG XI, 4, 1053. Βλ. καὶ BCH 10 (1886) 125, ἀρ. 4. H. S w o b o d a, Griechische Volksbeschlüsse 122/23. 154. REG 10 (1897) 446.

³ SEG, ἔ. ἀ. ἀρ. 373. 374. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes 181/82. H. B e n g t s o n, ἔ. ἀ.

⁴ Ditt. Syll. I³, 459. Εἰς τὰς πολιτικὰς προσόδους πρέπει νὰ ἀνῆκον τὰ χρήματα καὶ οἱ σίτος, τὰ ὅποια ὑπόσχονται πρεσβεῖαι τῶν μακεδονικῶν πόλεων (*legationes civitatum Macedoniae*) κατὰ τὸν 3ον μακεδονικὸν πόλεμον εἰς τὸν ἐν Κιτίῳ εὐρισκόμενον καὶ διὰ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐτομαζόμενον Περγασί. Liv. 42, 53, 2-3.

⁵ Ditt. Syll., ἔ. ἀ.

⁶ Βλ. διάγραμμα Φιλίππου Ε', Πελεγκίδης, ἔ. ἀ. 6.

⁷ Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Μακεδόνες ἦσαν πάντοτε φιλοβασιλεῖς καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀργεαδῶν καὶ τῶν Ἀντιγονιδῶν.

⁸ Πελεγκίδης, ἔ. ἀ. 6 κέ. [= Welles; AJA 42 (1938) 249 κέ.].

⁹ Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. J. M. R. C o r m a c k, BSA 40 (1939/40) 15.

λον συνιστᾷ νὰ ἐνεργήσῃ, ὅπως ἐπιστραφοῦν εἰς τὸ ἱερὸν αἱ ὑπὸ τῆς πόλεως ὑπαχθεῖσαι πρόσοδοι αὐτοῦ εἰς τὰς πολιτικάς.¹ Ἡ ἐπέμβασις τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων δὲν περιορίζετο μέχρις ἐδῶ. Ἀνθρωποὶ τοῦ βασιλικοῦ περιβάλλοντος ἐποποθετοῦντο εἰς αὐτὰς ὡς διοικηταὶ ἢ οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι, ἵνα ἀσκοῦν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ἔλεγχον ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐναρμονίζον τὴν τοπικὴν πολιτικὴν πρὸς τὴν εὐρύτεραν κρατικὴν. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν π.χ. ὁ ὑπεπιστάτης καὶ οἱ δικασταὶ² εἶναι οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ προβουλεύματος εἰς τὴν βουλὴν, εἰς δὲ τὴν Κασσάνδρειαν οἱ στρατηγοὶ μετὰ τῶν νομοφυλάκων.³ Δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἂν οὗτοι εἶναι μόνιμα μέλη καὶ ἔχουν τὴν προεδρίαν τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, ὅπως οἱ πολιτάρχαι κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ἢ ἀπλῶς ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσηγεῖσθαι εἰς τὴν βουλὴν, ὡς πᾶς βουλευτὴς καὶ ἰδιώτης. Πάντως διὰ τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως, ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἠδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν πόλεων. Ὁ κύριος ὅμως ἐκπρόσωπος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας ἦτο ὁ ἐπιστάτης. Οὗτος μᾶς εἶναι σήμερον περισσότερο γνωστὸς ἀπὸ πάντα ἄλλον βασιλικὸν ὑπάλληλον. Εἰς τὰς μακεδονικάς ἐπιγραφὰς τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ἐμφανίζεται πολὺ συχνά. Ἔστι εἰς τὴν Ἀμφίπολιν τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα ἐπιστάτης ἦτο Αἰσχύλος τις⁴ καὶ ἄλλος περίπου σύγχρονός του ὀνόματι Σπαργεύς,⁵ τὸ δὲ 243/42 ὁ Ξενίας ὁ Ὀργέως.⁶ Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ὁ Σωσίπατρος (ὑπεπιστάτης)⁷ καὶ τὸ 187 π.Χ. ἄλλος.⁸ Ἐπιστάτης τῆς ἑορδαϊκῆς πόλεως Γρηΐας τὸ 181 π.Χ. πρέπει νὰ ἦτο, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ τὴν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Ε' φράσιν «ἔχθες πρὸ τ[οῦ] ἐπιστασίου» (τοῦ ἀρχείου δηλ. τοῦ ἐπιστάτου), ὃ ἐν αὐτῇ μνημονευόμενος Ἀρχίππος.⁹ Ἐπιστάται δὲ φαίνεται ὅτι ἦσαν ὁ μνημονευθεὶς ἄνωτέρω ὡς διοικητὴς τῆς Βεροίας Ἀρπαλος¹⁰ καὶ ὁ ἀναφερόμενος ὡς τύραννος τῆς Κασσανδρείας Ἀπολλόδωρος ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ.¹¹

¹ BSA 18 (1911/12) 134 κέ., ἀρ. 1 [= Ditt. Syll. I^a, 459 = BSA 40 (1939/40) 14].

² Π ε λ ε κ ι δ η ς, ἔ.δ. 16/7.

³ SEG 12, 105, ἀρ. 373, στ. 1.

⁴ Ditt. Syll. II², 832 [= Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 848]. Βλ. καὶ A. d. Wilhelm, Neue Beiträge zur griech. Inschriftenkunde 1 (1911) 42, 44. BCH 46 (1922) 36 καὶ J. P a p a s t a v r u, Amphipolis, Geschichte u. Prosopographie, Klio, Beiheft 37 (1936) 49.

⁵ Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθήναι 1953, 159/60.

⁶ SEG, ἔ.δ. ἀρ. 373, στ. 19/20.

⁷ IG XI, 4, 1053, στ. 10.

⁸ Π ε λ ε κ ι δ η ς, ἔ.δ. 6, στ. 23.

⁹ X. M a κ α ρ ὀ ν α ς, AE 1934/35, 117 κέ. Βλ. καὶ W e l l e s, AJA, ἔ.δ. 246 κέ. F. W. W a l b a n k, Philip V of Macedon, Cambridge 1940, 2, σημ. 6.

¹⁰ BSA 18 (1911/12) 134. Βλ. καὶ T a r n, Antigonus Gonatas 112, 3. 434, 6. 478.

¹¹ Πολύαιν. 6, 7. Διόδ. 22, 5. Trog. prolog. 25. Βλ. καὶ Bengtson, ἔ.δ. 325/26.

Ἐπὶ τὸν ἐπιστάτην ὑπῆρχε καὶ ἄλλος βασιλικὸς ὑπάλληλος, ὁ ὑπεπιστάτης. Οὗτος ἦτο πιθανῶς βοηθὸς τοῦ ἐπιστάτου ἢ ἀναπληρωτῆς αὐτοῦ.¹

Ὁ ἐπιστάτης καὶ ἐν ἑλλείψει ἢ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ ὁ ὑπεπιστάτης εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως εἰς τὰς πόλεις καὶ ὁ ἐκτελεστὴς τῶν διαταγῶν αὐτοῦ. Εἰς αὐτὸν διαβιβάζονται ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἢ ὑπὸ τῆς ἐν Πέλλᾳ γραμματείας του τὰ ἔγγραφα (διαγράμματα, ἐπιστολαί) πρὸς τὰς πόλεις ἢ πρὸς δημόσια ἢ ἰδιωτικά σωματεία ἢ καὶ πρὸς ἰδιώτας καὶ εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν πιστὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν.² Προσέτι ἀσκεῖ ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ δρῶντων σωματείων. Αὐτὸς διατάσσεται π.χ. ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Β' ἐν τῇ ἐπιστολῇ του νὰ ἐποπτεύσῃ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν χρημάτων ὑπὸ τῆς πόλεως Βεροίας πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους. Αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν δικαστῶν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν κατὰ τὸ βασιλικὸν διάγραμμα ἀσκεῖ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ Σαραπίου.³

Αἱ δι' ἐγγράφων διαβιβαζόμεναι ἀποφάσεις τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἐπιστάτην ἐπέχουν θέσιν νόμου διὰ τὰς πόλεις. Μάλιστα εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις αὐταὶ δημοσιεύονται ἐντολῇ τοῦ βασιλέως ἐν στήλῃ λιθίνῃ πρὸ τοῦ ἐπιστασίου ἢ ἐν ἄλλῳ χώρῳ, ἵνα λάβῃ ἀκριβῆ γνῶσιν τὸ κοινόν.⁴

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω δικαιοδοσίας ὁ ἐπιστάτης εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του καὶ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τοῦ τόπου, τὴν φρουράν. Ὁ Φίλιππος Ε' τὴν ἐπιστολὴν δὲν ἀπευθύνει πρὸς τὸν ἐν Γρηῒα σταθμεύοντα τετραρχὴν Νικάνορα καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, εἰς οὓς ἀφεώρα ἢ ἀπόφασις, ἀλλὰ εἰς τὸν ἐπιστάτην τῆς πολίχνης.⁵ Οὗτος πρέπει νὰ ἦτο ὁ φυσικὸς τῶν προϊστάμενος.

Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ὁ ἐπιστάτης μετὰ τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἶναι ὁ ἐπώνυμος ἄρχων τῆς πόλεως.⁶

¹ Περὶ τῶν ἐπιστατῶν, οὔτινες ἦσαν διωρισμένοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς πόλεις ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας, βλ. M. H o l l e a u x, BCH 57 (1933) 27 κέ. A. H. M. J o n e s, The Greek City, Oxford 1940, 104 κέ. W a l b a n k, ἔ.δ. 2, σημ. 6. B e n g t s o n, ἔ.δ. 325, σημ. 6.

² Βλ. π.χ. ἐπιστολὴν Δημητρίου Β' πρὸς τὸν Ἀρπαλον, ἔνθα ἡ φράσις: ἐπιμελήθηθι οὖν, ὥπως ἀποκατασταθῶσιν (αἱ πρόσοδοι) πάλιν τῷ θεῷ.

³ Π ε λ κ ι δ η ς, ἔ.δ. 6, στ. 21 κέ.: ὁμοίως δὲ μη[δὲ οἱ θησ]αυροὶ τοῦ θεοῦ ἀνοίγῃσθωσαν | [ἀνευ] τοῦ ἐπιστάτου καὶ τῶν δικα[στῶν], μηδὲ τὰ ἐκ τούτων χρήματα | [ἀναλ]οκίσθωσαν ἀναλόγως, ἀλλὰ | [μετὰ τ]ῆς τούτων γνώμης.

⁴ Βλ. π.χ. Μ α κ α ρ ὄ ν α ν, ἔ.δ. στ. 8: τὴν ἐπιστολὴν δὲ [ἀναγράφ]ας, ἔχδης πρὸ τ[οῦ] ἐπιστασίου. Πρβ. καὶ τὴν ἐντολὴν, ἣν δίδει ὁ Φίλιππος Ε' περὶ δημοσιεύσεως τοῦ διαγράμματος, τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὸ Σαραπίον. Π ε λ κ ι δ η ς, ἔ.δ. 6, στ. 5 κέ.: ἔγδοτε ἀναγράψαι εἰς στήλην λιθίνην καὶ ἀναθεῖν(αι) ἐν τῷ ἱερῷ.

⁵ Μ α κ α ρ ὄ ν α ν, ἔ.δ. 118.

⁶ Ditt. Syll. II², 832 [= Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 848]. Πρβ. καὶ Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, ἔ.δ. SEG, ἔ.δ. 373, στ. 19/20.

Κατὰ τοὺς τρεῖς ὁμοῦς τελευταίους Ἀντιγονίδας διαφαίνεται τάσις τις τῶν μακεδονικῶν πόλεων πρὸς ἀπόκτησιν μεγαλυτέρας καὶ οὐσιαστικωτέρας αὐτονομίας. Οὕτως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος συσταθεῖσαν τὸ 224/23 π.Χ. συμμαχίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν του διατελοῦσαν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τῆς νοτίου καὶ βορείου Ἑλλάδος, δηλ. τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Ἡπειρωτῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Βοιωτῶν, τῶν Ἀκαρνάνων, τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Εὐβοέων καὶ τῶν Λοκρῶν, συγκαταλέγονται καὶ οἱ Μακεδόνες.¹ Ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῶν Μακεδόνων εἰς συμμαχίαν, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἦσαν καθ' ὁλοκληρίαν κοινά, εὐλόγως συνάγεται ὅτι καὶ οἱ Μακεδόνες ἀπετέλουν τότε εἰδὸς τι ὁμοσπονδίας. Ἐπιβεβαίωσιν τούτου ἔχομεν ἐπιγραφὴν τῆς Δήλου τῶν ἀρχῶν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε', εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται τὸ κοινὸν *Μ[ακε]δόν[ων]*.² Τὸ κοινὸν αὐτὸ τῶν Μακεδόνων κατὰ τινα πρόσφατον καὶ πιθανώτερον ἄποψιν³ ἦτο σύνδεσμός τις αὐτονόμων τοπικῶν ἐνώσεων. Αἱ ἐνώσεις αὗται ἐμφανίζονται συχνὰ κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Εἰς τὸν Λίβιον τὰς συναντῶμεν μὲ τὸ ὄνομα *civitates*.⁴ Οὕτως εἰς λόγον τοῦ Φιλίππου Ε', κατὰ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ συνάντησιν του μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Ρωμαίων, κατὰ τοῦ Εὐμένους δις ἀναφέρονται αἱ *Macedonum civitates* (39, 28, 2). Πρὸς τὰς αὐτὰς *civitates* ἔρχονται πρὸς τὸν Περσέα εἰς τὸ Κίτιον, ἵνα ὑποσχεθοῦν εἰς αὐτόν, ὁρμῶντα εἰς τὸν κατὰ τῶν Ρωμαίων πόλεμον, χρήματα καὶ σίτον (42, 53, 3). Δέκα *principes* ἐξ ἑκάστης *civitas* ἀποστέλλονται εἰς τὴν Ἀμφίπολιν κατ' ἀπαίτησιν τοῦ νικητοῦ Αἰμιλίου Παύλου, προκειμένου νὰ ρυθμισθοῦν τὰ πράγματα τῆς Μακεδονίας (45, 29, 1). Κατὰ *civitates* παραδίδεται ἡ Μακεδονία εἰς τοὺς Ρωμαίους μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Περσέως εἰς τὴν Πύδναν (44, 46, 1). Τέλος εἰς ἓν χωρίον τοῦ Ἰουστίνου 33, 2, 7, ἐνθα μᾶς δίδεται ἡ ἐσφαλμένη πληροφορία ὅτι ἡ ἐγκατάστασις τῶν ἀρχῶν ἦτο

¹ Πολύβ. 4, 9, 4. Περβ. καὶ 11, 5, 4.

² IG XI, 4, 1102 (Περβ. καὶ 1103. 1104). Βλ. καὶ R. Vallois, *Le portique de Philippe, Exploration archéologique de Délos*, Paris 1923, τόμ. 7, 1, 155/56. Ὅτι δὲ ὀρθῶς ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τὸ κοινὸν *Μ[ακε]δόν[ων]* καὶ ὅχι τὸ κοινὸν *Α[ίτω]λῶν* ἢ τι ἄλλο βλ. G. Klaffenbach παρὰ Ἡ. Bengtson, *Die Strategie* 2, 402 (Nachträge).

³ Walbank, ἑ.ά. 5. J. A. O. Larsen, *Cl. Phil.* 44 (1949) 85. Kahrsstedt, *Hermes* 81 (1953) 111. Ἄλλαι ἀπόψεις παρὰ E. Granier, *Die makedonische Heeresversammlung*, München 1931, 134. P. Zankan, *Il monarcato ellenistico nei suoi elementi federativi*, Padova 1934, 113. G. De Sanctis, *Storia dei Romani* 4, 1, 9, ἀρ. 26 καὶ *Riv. Fil.* 63 (1935) 421.

⁴ Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὅρου *civitas*, τοῦ χρησιμοποιουμένου ὑπὸ τῶν Λατίνων συγγραφέων πρὸς δήλωσιν τῆς μακεδονικῆς καὶ ἑλληνικῆς πόλεως, βλ. I. A. R. sen, ἑ.ά. 85 καὶ *Roman Greece* ἐν T. Frank, *An Economic Survey of Ancient Rome* 4 (1938) 298.

ἀπλῇ καινοτομία τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ἐμφανίζονται πάλιν αἱ *civitates* ὡς διοικητικαὶ ὑποδιαίρεσεις τῆς χώρας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὑπὸ τὰς *civitates* αὐτὰς τοῦ Λιβίου καὶ Ἰουστίνου κρύπτονται αἱ προαναφερθεῖσαι ἀστικά περιφέρειαι.

Ποῖται ἦσαν αἱ ἀρμοδιότητες τοῦ συνδέσμου τῶν διοικητικῶν αὐτῶν περιοχῶν δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εἰπωμεν ἀσφαλῶς λόγῳ παντελοῦς ἐλλείψεως τῶν μαρτυριῶν. Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ σύνδεσμος αὐτός, δηλ. τὸ *κοινὸν τῶν Μακεδόνων*, ἦτο διοικητικὴ καὶ πολιτικὴ ὁργάνωσις παρομοία πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν βλέπομεν εἰς τὰ σύγχρονα ἐλληνιστικὰ κοινὰ τῆς νοτίου Ἑλλάδος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ μακεδονικὸν κράτος θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μία ὁμοσπονδία αὐτονόμων τοπικῶν ἐνώσεων, διοικουμένη ὑπὸ ἀντιπροσωπευτικοῦ σώματος, τοῦ ὁποίου μόνιμος πρόεδρος θὰ ἦτο ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ τοιοῦτον διοικητικὸν σύστημα εἰς τοὺς φιλοβασιλεῖς Μακεδόνας ἦτο ἀκατανόητον, ἡ δὲ παρουσία τῶν βασιλικῶν ἐπισιτατῶν καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ κοινοῦ δεικνύει ὅτι ὁ ἔλεγχος τοῦ βασιλέως ἐξηκολούθει νὰ γίνεται ὡς καὶ πρότερον καὶ ἡ διοίκησις τοῦ κράτους οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ εὐρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως, νὰ εἶναι δηλ. συγκεντρωτικὴ. Δυσκολεύομαι λοιπὸν νὰ πιστεύσω ὅτι τὸ κοινὸν ἠδύνατο νὰ μετέχῃ ἐνεργῶς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ διατηρῇ ὡς κυρίαρχον σῶμα πολιτικὰς σχέσεις μὲ ἑξωτερικὰς δυνάμεις.

Μετὰ τὴν ἥτιαν τοῦ Περσέως διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀμφιπόλεως ἡ Μακεδονία ἀπώλεσε τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνότητά της. Οἱ Ρωμαῖοι διήρεσαν αὐτήν εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰς *μερίδας*.¹ Ἡ πρώτη περιελάμβανε τὴν μεταξὺ Στρυμόνος καὶ Νέστου περιοχὴν, καθὼς καὶ τὰς ἀνατολικῶς τοῦ Νέστου μακεδονικὰς κτήσεις ἐκτὸς τῆς Αἴνου, Μαρωνείας καὶ Ἀβδήρων μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀμφίπολιν, ἡ δευτέρα τὴν μεταξὺ τοῦ Στρυμόνος καὶ Ἀξιοῦ χώραν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἡ τρίτη τὴν παλαιὰν Κάτω Μακεδονίαν, δηλ. τὴν Ἡμαθίαν, Βοττιαίαν, Πιερίαν, Ἀμφραξίτιν καὶ Ἀλμωπίαν, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πέλλαν καὶ ἡ τετάρτη, ἡ καὶ ἐκτενεστέρα, ὀλόκληρον τὴν Ἀνω Μακεδονίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πελαγονίαν.² Ἐκάστη μερὶς εἶχε τοὺς κατ' ἔτος ἐκλεγομένους ἀρχοντας της καὶ ἔν ἀντιπροσωπευτικὸν συμβούλιον, τὸ *συνέδριον*, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἐξ ἐκάστης πόλεως ἀποστελλομένων εἰς αὐτὸ *συνέδρων*, τὸ ὁποῖον καὶ διόκει τὰ κοινά. Οἱ τε ἀρχοντες καὶ τὸ συνέδριον ἐκάστης μερίδος συνήρχοντο εἰς τὴν πρωτεύουσάν της, ὅπου συνεκentrώνοντο καὶ οἱ φόροι τῆς περιοχῆς. Οἱ Μακεδόνες διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν των, τὰς συνηθείας καὶ τοὺς νόμους.³

¹ Liv. 45, 29, 5. Στράβ. 7, 331, ἀπόσπ. 48.

² Liv., ἔ.δ. 6 κέ. Διόδ. 31, 8, 8.

³ Liv. 45, 29, 4. Iust. 33, 2, 7.

Ἀναμφιβόλως δὲ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ τὸ καθεστὼς τῶν πόλεων δὲν ἤλλαξε καὶ μετὰ τὴν γενομένην πολιτειακὴν μεταβολὴν εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Β'. ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Τὸ 148 π.Χ. ἡ Μακεδονία μετεβλήθη εἰς ἀπλὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Μόνον δὲ αἱ περιοχαὶ τῆς Ἄνω Μακεδονίας καὶ αἱ πόλεις Θεσσαλονίκη, Ἀμφίπολις καὶ Σκοτούσσα ὡς «ἐλεύθεραι» δὲν ἀπετέλουν κατ' οὐσίαν τμήματα τῆς ἐπαρχίας.¹ Τοιοῦτοτρόπως ἡ Μακεδονία διὰ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς ἀνέκτησε κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐνότητά της. Αἱ μερίδες ὅμως μετὰ τῶν συνεδρίων τῶν δὲν κατηργήθησαν, ἀλλὰ διετηρήθησαν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὰς πηγὰς τὰς παρακολουθοῦμεν μέχρι τοῦλάχιστον τῶν χρόνων τῶν Φλαβίων.² Περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν μᾶς ἔχει παραδοθῇ τι.³ Πάντως ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν διοίκησιν δὲν ἦτο δυνατόν αὗται νὰ ἦσαν πολιτικαὶ διοικητικαὶ ἐνώσεις, ὥς καὶ πρὶν.

Ἡ Ἄνω Μακεδονία ἐξηκολούθει νὰ εἶναι, ὅπως καὶ πρότερον, διηρημένη κατὰ ἔθνη (Ἑλιμιῶται, Ὀρέσται, Λυγκησταί, Δασσαρήτιοι κ. ἄ.), ἕκαστος δὲ ἔθνος εἶχεν ἰδίαν πολιτικὴν ὀργάνωσιν. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν

¹ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων καὶ τὰ συνέδρια τῶν μερίδων, Παράρτημα τῶν «Ἑλληνικῶν» ἀρ. 4 «Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην», Θεσσαλονίκη 1953, 295 καὶ σημ. 5.

² Τὸ ζήτημα ἐξητάσθη εἰδικώτερον ὑπὸ τοῦ J. A. O. L a r s e n, Cl. Phil. 40 (1945) 67 καὶ Βλ. καὶ C h. E d s o n, A note on the Macedonian Merides, Cl. Phil. 41 (1946) 107.

³ Ὁ E. K o r n e m a n n, Römische Geschichte (Stuttgart 1938) 1, 364—ἡ δευτέρα ἔκδοσις (1941) δὲν μοι ἦτο προσιτή—καὶ Weltgeschichte des Mittelmeerraumes (München 1948) 1, 338, τὸν ὅποιον, φαίνεται, ἀκολουθεῖ καὶ ὁ B e n g t s o n, Griechische Geschichte 474, πιστεύει ὅτι αἱ μερίδες μετὰ τὴν καθυστάταξιν τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν διετηρήθησαν ὡς δικαστικαὶ περιφέρειαι «Gerichtssprengel» (Εἰς τὸ πρὸ ἐτῶν ὅμως δημοσιευθὲν ἐν RE ἄρθρον του Conventus δὲν γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν). Μία ἐπιγραφὴ τῆς Βεροίας, τὴν ὅποιαν ὁ Kornemann δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν, ὅπως ἐκδίδεται βελτιωμένη ὑπὸ τοῦ C o r m a c k ἐν J. R. St. 30 (1940) 148, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἂποψίν του. Ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται τὸ συνέδριον, οἱ σύνεδροι καὶ ἐν στ. 9 ἡ λέξις ἀγοραίας, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς δήλωσιν τοῦ conventus iuridicus (= Gerichtssprengel).

γνωρίζομεν ἐν κοινὸν Ὁρεστών,¹ ἐν ἔθνος² Λυγκηστῶν,³ ἐν κοινὸν Ἑλιμιωτῶν⁴ καὶ μίαν ἔνωσιν τῶν Δασσαρητιῶν,⁵ δηλ. τῶν κατοίκων τῆς μακεδονικῆς Ἰλλυρίας. Παρόμοιαι ἐνώσεις ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ὑπῆρχον καὶ εἰς τὰς ὑπολοίπους περιοχὰς τῆς Ἄνω Μακεδονίας.⁶

Αἱ πόλεις, καὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ὑπῆγοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν, καὶ ὅσαι ἀνῆκον εἰς τὰς ἐλευθερὰς περιοχάς, δηλ. αἱ τε ὑπήκοοι καὶ αἱ ἐλευθεραὶ, διέτηρσαν τὴν πολιτικὴν τῶν αὐτονομίαν καὶ τὴν προτεράν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν. Οἱ Ρωμαῖοι ὑπεβόηθησαν ἴσως τὴν ἐπέκτασιν μόνον ἐνὸς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιομόρφου διοικητικοῦ συστήματος εἰς αὐτὰς καὶ ἡνύθησαν τὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεως τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων τῶν πόλεων εἰς βάρος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Διὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτῆς πολιτικῆς,⁷ τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαῖοι ἠκολούθησαν ὅχι μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν,

¹ BSA 18 (1911/12) 179, ἀρ. 23 (ἐποχὴ Κλαυδίου ἢ Νέρωνος). J. H. St. 33 (1913) 337, ἀρ. 17. Περβ. καὶ Παπαδάκις, Ἀθηνᾶ 25 (1913) 462 κέ. (143 ἢ 144 μ. Χ., κατὰ Walbank, ἔ.δ. 163, 2). Περὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Ὁρεστών κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν βλ. J. Keil, CAH 9, 563/70 καὶ Larsen, Roman Greece 443/44. Οἱ Ὁρεσταί, ὡς ἐξάγεται ἐκ τινος ἐπιγραφῆς τῆς Δήλου IG XI, 4, 1118 (περὶ τῆς χρονολογίας βλ. S. D. o w, Harv. Stud. 48 (1937) 128), εἶχον ἰδίαν ἔνωσιν ἥδη περὶ τὸ τέλος τοῦ βου π. Χ. αἰῶνος, δηλ. πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἀποσπάσεως τῶν ἀπὸ τὸ μακεδονικὸν κράτος (196 π. Χ.).

² Κατ' ἀναλογία πρὸς τὸ κοινὸν Ὁρεστών, τὸ ὁποῖον ἄλλως καὶ ἔθνος λέγεται (J. H. St., ἔ.δ. στ. 33), πρέπει νὰ θεωρηθῶμεν καὶ τὸ Λυγκηστῶν ἔθνος ὡς μίαν ὁμόσπονδον ἔνωσιν τῶν κατοίκων τῆς Λυγκηστίδος. Βλ. Larsen, ἔ.δ. 444. Γενικώτερον περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ὄρων ἔθνος - κοινὸν βλ. Kornemann, RE Supplb. IV, 915

³ BCH 21 (1897) 161/62 [= Δήμιττας, ἀρ. 248] στ. 12/3 (2ος μ. Χ. αἰών. Βλ. BCH, ἔ.δ. 162. L. Robert, REG 47 (1934) 33, 1).

⁴ Δύο ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαί, εὐρεθεῖσαι ἐσχάτως παρὰ τὴν Αἰανήν, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον εὐγενῶς μοι ἐπεδείχθη ὑπὸ τοῦ φίλου καὶ συναδέλφου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσα, ἀναφέρονται εἰς τιμητικὰ μνημεῖα τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλιμιωτῶν.

⁵ Δήμιττας, ἀρ. 330. Περβ. καὶ Plin. N. H. 4, 3.

⁶ Πρὸ τινων ἐτῶν, ὅτε ἀσχολούμενος μὲ τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων ἐπραγματεύομην τὸ πρῶτον περὶ τῆς ὁργανώσεως τῶν περιοχῶν τῆς Ἄνω Μακεδονίας κατὰ τοὺς ρωμαίους χρόνους, εἶχον διατυπώσει τὴν γνώμην, ὅτι πλὴν τοῦ κοινοῦ τῶν Ὁρεστών, τοῦ ἔθνους τῶν Λυγκηστῶν καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Δασσαρητιῶν δυνατόν νὰ ὑπῆρχον παρόμοιαι ἐνώσεις καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἄνω Μακεδονίας (Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά τόμ. 3, 37 κέ.). Ἡ ἀνακάλυψις ἐπιγραφῶν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλιμιωτῶν ἐπιβεβαιῶν τὴν πρόβλεψίν μου καὶ παρέχει τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἴσως θὰ εὐρεθοῦν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ τῶν κοινῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

⁷ Οἱ Ρωμαῖοι ὑπεστήριξαν μίαν ἀριστοκρατίαν τοῦ πλούτου, δι' αὐτὸ καὶ ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τὸν δῆμον αἱ κατώτεραι τάξεις, ἰδίως οἱ χειρῶνακες. Βλ. H. S w o b o d a, Staatsaltertümer ἐν H e r m a n n's, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten I, 3, 173.

ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας, καθίστων σταθερωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐπὶ τῶν ὑποτελῶν λαῶν.

Ἡ ἀστικὴ ὀργάνωσις ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἐμφανίζει πολὺν μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην προγενεστέραν ἐποχὴν. Πόλεις μὲ βουλὴν καὶ δήμον καὶ μὲ τοὺς ἀρχοντάς τῶν συναντῶμεν ὅχι μόνον εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν πέραν τοῦ Στρυμόνος, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἐσχατίας τῆς Ἄνω Μακεδονίας, δηλ. εἰς τὰ ἀπομεμακρυσμένα μέρη τῆς Ὀρεστίδος καὶ τῆς Ἑλιμώτιδος, εἰς τὰς ὁποίας, καθὼς εἶδομεν, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἡ διείσδυσις τῆς δημοτικῆς διοικήσεως ἦτο βραδεῖα καὶ ἀσθενής. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου, ἐκ τῶν ὁποίων κυρίως ἀρπύζονται τὰς πληροφορίας μας περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὀργανώσεως τῆς Μακεδονίας, εἶναι ἀφθονώταται καὶ ὥς ἐκ τούτου αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς διοικήσεως τῶν πόλεων πολὺ εὐρύταιαι ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως δὴ ποτε ὅμως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπὸ τὴν σιβαρὰν διοίκησιν τῆς Ρώμης, καθ' ἣν ἡ Μακεδονία ἐγνώρισε περιόδους εἰρήνης καὶ σχετικῆς εὐημερίας ἰδίᾳ κατὰ τοὺς δύο πρώτους μ.Χ. αἰῶνας, αἱ συνθῆκαι διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς δημοτικῆς ὀργανώσεως ἦσαν λίαν εὐνοϊκαὶ καὶ ὥς ἐκ τούτου αἱ πόλεις τότε πρέπει νὰ ἦσαν πράγματι πολὺ περισσότεραι ἀπὸ πρὶν.

Παραθέτομεν πίνακα τῶν πόλεων, τῶν ὁποίων βουλὴν, δήμον καὶ ἄρχοντας συναντῶμεν εἰς τὰς πηγάς :

Α'. Ἐκ τῆς Κάτω Μακεδονίας καὶ τῆς περὶ τὸν Ἀξιὸν Μακεδονίας.

1. **Ἀκανθος** (Χαλκιδικῆς). BSA 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13 [= SEG 1, 65, ἀρ. 282].

2. **Βέροια** (Βοττιαίας). Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 50. 51. 52. 53. 63. BSA 18 (1911/12) 139/40, ἀρ. 2. 148/49, ἀρ. 7 [= RA 30 (1900) 490, 132]. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 157, ἀρ. 16. BCH 47 (1923) 184. J.R.St. 30 (1940) 51. 33 (1943) 39, ἀρ. 1. Βλ. καὶ Lín. 43, 19, 14. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Βέροια. Πτολεμ. 3, 12, 36. Στράβ. 7, 330, ἀπόσπ. 26. Plin. N.H. 4, 33. CIL 6, 3559. 32624b, στ. 6. IG XII, 8, 195. ILS 2157. Rev. Phil. 65 (1939) 129. Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 618, ἀρ. 42ε.

3. **Βραγυλίων πόλις** (Μυγδονίας) παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Μεταλλικὸν τῆς ἐπαρχίας Κιλίκις. Ἐφημερίς Θεσσαλονίκης «Φῶς» 9 Μαρτίου 1952 [= AJA 57 (1953) 286 = SEG 12, 94, ἀρ. 34].

4. **Ἐδεσσα** (Βοττιαίας). Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1. 2. 3. 4. BCH 24 (1900) 542, ἀρ. 1. Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, καθὼς καὶ τὸ ἐθνικὸν Ἐδεσσαῖος (Edessensis) βλ. ἐν CIL 3, 14492. CIG 838. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 5. REG 12 (1899) 171, ἀρ. IV [= Ἀθηνᾶ 12 (1900) 72, ἀρ. 6]. ILS 8454. Journ. intern. d' archéol. 12 (1912) 2.

5. **Ἡράκλεια** ἢ **Ἡράκλειον** (Πιερίας). Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 160. Βλ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Plin. N.H. 4, 34.

6. **Θεσσαλονίκη** (Μυγδονίας). Αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι πολυάριθμοι. Βλ. π.χ. CIL 23, 2534a. Ditt. Syll. II³, 680. Δ ή μι τ σ α ν, σ. 422κξ. Π. Παπαγεωργίου, Berlin. philol. Wochenschr. 1911, 597, ἀρ. 2, τοῦ ἰδίου Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906. Πελεκίδην, ἔ.ἀ. 23 κξ.

7. **Λητή** (Μυγδονίας) Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 675 [= Ditt. Syll. II³, 700]. 678. 682. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7. Μακεδονικά, ἔ.ἀ. 618/19, ἀρ. 42η. Βλ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Ἡράκλεια Plin. N.H. 4, 36. Πτολεμ. 3, 12, 33. Ἀρποκρ. ἐν λ. Λητή.

8. **Σκύδρα** (Βοττιαίας). Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 126. Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή, ἥς ἀντίγραφον ἔχει ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης κ. Φ. Πέτσας. Βλ. καὶ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Σκύδρα. Plin. N.H. 4, 34. Πτολεμ., ἔ.ἀ. 36.

9. **Στόβοι** (Ἀμφαξίτιδος Παιονίας). Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 296, 297. N. V ul i c', Srpska Kraljevska Akademija (Mémoires Acad. Royal. Serb.), Spomenik 75 (1933) 66, ἀρ. 193. ÖJh 26 (1930) 68/9. Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ *Στοβαῖος* (Stobensis) βλ. Στράβ. 7, 389. Πτολεμ. 3, 12, 31. Plin. N.H. 4, 34. Liv. 33, 19. 45, 29, κ.ἀ. Digest. L, 15, 8, 8. CIL 3, 14206, 37. IG III, 2, 1893 [= Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 296]. RM 5 (1890) 90. SEG 2, 74, ἀρ. 430. BCH 56 (1932) 291 κξ. ÖJh 13 (1910) 216/17, ἀρ. 29 (Beibl.). 15 (1912) 52, ἀρ. 20. 17 (1914) 159. 26 (1930) 68/9. 28 (1933) 133, ἀρ. 2. RA σειρ. 4, τόμ. 16 (1910) 453/54, ἀρ. 173 [= Spomenik 1909, ἀρ. 146]. RA σειρ. 6, τόμ. 13 (1939) 267, ἀρ. 113. Περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως βλ. A. v. Premerstein - N. V ul i c', ÖJh 6 (1903) 5/6 (Beibl.).

10. **Πόλις τῆς Χαλκιδικῆς παρὰ τὸν Ἅγιον Μάμαντα**. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 744.

11. **Ἀγνώστου ὀνόματος πόλις τῆς Μαιδικῆς**, κειμένη παρὰ τὸ σημ. Sveti Vrac' (Ἰσως ἢ Ἀλεξανδρόπολις). Bull. inst. arch. Bulg. 13 (1939) 191. ÖJh 41 (1954) 110 κξ. (Beibl.).

12. **Ἀγνώστου ὀνόματος πόλις παρὰ τὸ σημ. Δεμίρ - Καπὶ** (Ἀμφαξίτιδος Παιονίας). Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 307 [= Ziva Antika, Σκόπια II, 2 (1952) 262 κξ. = REG 67 (1954) 146].

Β'. Ἐκ τῆς Ἄνω Μακεδονίας.

1. **Αἰανή** (Ἐλιμώτιδος). Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 213 [= AE 1933, 47 = AE 1936, Ἀρχ. χρον. 3, ἀρ. 3]. 214.

2. **Ἀλκομενὰ** ἢ **Ἀλκομεναί** (Δερριόπου). Mélanges G. Glotz 2 (1932) 867 - 876. Βλ. καὶ Δ ή μι τ σ α ν, ἀρ. 262.

3. **Ἀργασταίων πόλις.** Spomenik 98 (1941-48), ἀρ. 98. 363. B. Josifovska, Ziva Antika III, 2 (1953) 222, ἀρ. 1. Ἡ πόλις τοποθετεῖται ὑπὸ τοῦ Josifovska, ἔ.ἀ. μεταξύ τῶν χωρίων Scac'ini, Vodovrati καὶ Vinic'ani.

4. **Βαττυναίων** πολίχνη (Ὁρεστίδος). J. H. St. 33 (1913) 338 κέ. Βλ. καὶ Ν. Γ. Παπαδάκιν, Ἀθηνᾶ 25 (1913) 462 κέ.

5. **Δασσαρητίων πόλις** N. V uli c', ἔ.ἀ. 58, ἀρ. 177.

6. **Δερριόπος** ἢ **Στύβερρα**.¹ Δήμιτσα, ἀρ. 258 [= Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.]. 261. 272. RA 1934, 285, ἀρ. 215 [= Mélanges G. Glotz, ἔ.ἀ. 875]. F. Papazoglu, Ziva Antika III, 2 (1953) 221. Βλ. καὶ Στραβ. 7, 327. Πολύβ. 28, 8, 8. Liv. 31, 39. 43, 19. CIL 9, 6155. IG XII, 8, 206, στ. 11/2.

7. **Ἡράκλεια ἢ ἐπὶ τοῦ Δύγκον.** BCH 21 (1897) 161/62. Βλ. καὶ Δήμιτσαν, ἀρ. 248. Ditt. Syll. II³, 762, στ. 35 (πρβ. καὶ O. Tafel i, La cité pontique de Dionysopolis 1927, 62 κέ.). BSA 18 (1911/12) 169, ἀρ. 1. Hesperia 13 (1944) 27, ἀρ. 3 [= SEG 12, 91, ἀρ. 327].

8. **Κράννα (;).** Παραδίδεται μόνον τὸ ἔθνικόν Κραννέστης (Ἑορδαῖος). BCH 4 (1880) 101, ἀρ. 1 [= E. Preuner, AM 46 (1921) 11, ἀρ. 22 = SEG 1, 67, ἀρ. 292].

9. **Λυχνιδὸς** (Δασσαρητίδος). CIL 9, 1602. Δήμιτσα, ἀρ. 335 (:) 342. 347. 357 [= Spomenik, ἔ. ἀ. 122, ἀρ. 267]. 358. Βλ. καὶ Πτολεμ. 3, 12, 29.

10. **Ἀγνωστος πόλις τῆς Ὁρεστίδος παρὰ τὸ σημερινὸν Σισάνι.** Δήμιτσα, ἀρ. 216 [= BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34].

11. **Ἀγνωστος πόλις τῆς Ἑλιμιώτιδος παρὰ τὴν σημ. Κοζάνην.** AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9/10, ἀρ. 17.

Γ'. Ἐκ τῆς πέραν τοῦ Στρυμόνος Μακεδονίας.

1. **Ἀμφίπολις** (Ἡδωνίδος). BCH 18 (1894) 419/20 [= Δήμιτσα, ἀρ. 886]. Δήμιτσα, ἀρ. 866. ÖJh 1 (1898) 180 κέ. P. Papageorgiu, Berl. Philol. Wochenschr. 1911, 597, ἀρ. 1. ΠΑΕ 1920 88 [= SEG 3, 104, ἀρ. 498]. AE 1932, Ἀρχ. Χρον. 1/2, ἀρ. 17. Βλ. αὐτόθι καὶ ἀρ. 2. 16. Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἔθνικοῦ βλ. IG XII, 8, 195. Δήμιτσαν, ἀρ. 881. AM 27 (1902) 316, ἀρ. 37. RA 24 (1945) 52. L. Robert, Hellenica 5 (1948) 77/8.

2. **Βέργη** (ἢ Βέργα). BCH 62 (1938) 37 κέ. Βλ. καὶ IGR 3, 215.

¹ Περὶ τῆς ταυτότητος τῆς Δερριόπου καὶ τῆς Στυβέρρας βλ. Δ. Κανατσόλ η, Περὶ τῶν πολιταρχῶν τῶν μακεδονικῶν πόλεων, Ἐπετηρ. τῆς Φίλοσ. Σχολ. τοῦ Πανεπ. Θεσσαλ. 7 (1956) 174, σημ. 3.

Στράβ. 7, 331, ἀπόσπ. 36. Πτολεμ. 3, 12, 28. Περὶ τῆς θέσεώς της βλ. J. Roger, BCH 62 (1938) 40, σημ. 2.

3. *Ἡράκλεια Σιντική* (Heraclea Senticla). Πτολεμ. 3, 12, 27. Liv. 45, 29, 6. Plin. N. H. 4, 35. Διόδ. 31, 8, 8. CIL 3, 394, 3 (:). 6, 222 [= ILS 2161]. 2645 [= Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 846 = ILS 2030]. 2767 [= ILS 2032]. 7, 183 [= ILS 2255]. 13, 2, 2, 8552. RA 1934, 2, 283, ἀρ. 205.

4. *Σίρρα* ἢ *Σέρραι* (᾽Οδομαντικῆς). Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 811. 812. 818. Περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ «*Σιρραῖος*» βλ. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Σίρρα καὶ «*Σειραῖος*» ἐν IG XII, 8, 206.

5. *Πόλις τῆς ᾽Ηδωνίδος παρὰ τὴν σημερινὴν Δράμαν*. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1070. 1071. 1080. 1081.

6. *Ἄλλη πόλις τῆς ᾽Ηδωνίδος παρὰ τὸ σημ. Δοξαῖτον*. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1084. 1085.

Παραμοίαν κοινοτικὴν ὀργάνωσιν ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ εἶχον καὶ αἱ πόλεις ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα μόνον μᾶς παραδίδονται εἰς τὰς πηγάς, οὐδὲν δὲ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν ὀργανώσεως. Τοιαῦται ἦσαν: ἡ ᾽Αλμωπία¹ τῆς δμωνίουμου ἐπαρχίας, ἡ ᾽Αλωρος τῆς Βοττιαίας,² ἡ ᾽Αμαντία τῆς Ἰλλυρικῆς ᾽Ορεστίδος(:),³ ἡ ᾽Αντιγόνεια τῆς Μυθρονίας,⁴ ἡ ᾽Αρέθουσα τῆς Χαλκιδικῆς,⁵ τὸ ᾽Αργος τὸ ᾽Ορεστικόν,⁶ ἡ ᾽Αρμισσα τῆς ᾽Εορδαίας,⁷ ἡ ᾽Ασπίς, κτίσμα τοῦ Φιλίππου Ε΄,⁸ ἡ ᾽Ασσηρος τῆς Μυθρονίας,⁹ ἡ Βάλλα τῆς Πιερίας,¹⁰ ἡ Βεύη τῆς Λυγκηστίδος,¹¹ ἡ Βοκερία πιθανῶς τῆς ᾽Εορδαίας,¹² ἡ Βόλβη παρὰ τὴν δμωνύμνον λίμνην,¹³ τὸ Βρύγιον (Βρυγίας) εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ᾽Εριγῶνος,¹⁴ ἡ Γάζωρος τῆς ᾽Οδομαντικῆς (ἢ ᾽Ηδω-

¹ Ἱεροκλ. Συνεκδ. 638, 10.

² Στράβ. 7, 330, ἀπόσπ. 20. 22. Plin. N. H. 4, 34. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. ᾽Αλωρος. Bosn. Mitt. 12 (1912) 132.

³ Πτολεμ. 3, 12, 19.

⁴ Πτολεμ. 3, 12, 33.

⁵ Πτολεμ. 3, 12, 8. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. ᾽Αρέθουσα.

⁶ Στράβ. 7, 326. Ἀππιαν. Συρ. 63. Ἱεροκλ. Συνεκδ. 641, 3.

⁷ Πτολεμ. 3, 12, 17.

⁸ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. ᾽Ασπίς. Bl. Geyer, RE XIV, 659.

⁹ Πτολεμ. 3, 12, 33. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. ᾽Ασσηρα.

¹⁰ Πτολεμ. 3, 12, 37. Plin. N. H. 4, 34 (Vallaei). Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Βάλλα (ἔθν. Βαλλαῖος).

¹¹ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Βεύη (ἔθν. Βευαῖος).

¹² AM 18 (1893) 419 [= Δ ή μ ι τ σ α ς, σ. 393, ἀρ. 4]. Bl. καὶ Ch. Edson, Cl. Phil. 46 (1951) 4 (3ος π. Χ. αἰών).

¹³ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Βόλβαι (ἔθν. Βολβαῖος).

¹⁴ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Βρυγίας καὶ Βρύγιον (Bl. Geyer, ἔ. ἀ. 661). Ἱεροκλ. Συνεκδ., ἔ. ἀ. (Brucida).

νίδος),¹ ἡ Δόβηρος τῆς Παιονίας,² ἡ Εἰδομένη (ἢ Ἰδομένη ἢ Ἰδομεναί) τῆς Ἡμαθίας,³ ἡ Ἐλίμεια,⁴ ὁ Ἐλευθερίσκος (ἀκαθορίστου τοποθεσίας),⁵ τὸ Ἐμπόριον (ἀκαθορίστου τοποθεσίας),⁶ ἡ Ἐορδαία τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας,⁷ ἡ Εὐπορία τῆς Βισαλτίας παρὰ τὸν Στρυμόνα,⁸ ὁ Εὐρωπὸς τῆς Ἀλμωπίας καὶ ἄλλος ἐν Ἡμαθίᾳ,⁹ τὸ Ἴωρον (ἀκαθορίστου τοποθεσίας),¹⁰ αἱ Ἰχναὶ τῆς Βοττιαίας,¹¹ ἡ Κασσάνδρεια,¹² τὸ Κέλειτρον τῆς Ὀρεσιτίδος,¹³ ἡ Κέλλη (ἢ Κέλλιον, Cellis) τῆς Λυγκησιτίδος,¹⁴ οἱ Κερδωεῖς (κάτοικοι κώμης τινὸς παρὰ τοὺς Φιλίππους),¹⁵ ἡ Κολοβαῖση (ἢ Κολόβαισα) παρὰ τὸν Πρίλαπον,¹⁶ vicus Medicus (vicani Med | | . . .) παρὰ τοὺς Φιλίππους,¹⁷ ἡ Μένδη τῆς Χαλκιδικῆς,¹⁸ ἡ Νεάπολις τῆς Ἡδωνίδος,¹⁹ ἡ

¹ Πτολεμ. 3, 12, 28. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Γάζωρος. BCH 62 (1938) 37/8.

² Πτολεμ. 3, 12, 25. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Δόβηρος. RA σειρ. 6, τόμ. 16 (1940) 226, ἀρ. 82. Βλ. καὶ G e y e r, ἔ. ἀ. 662.

³ Πτολεμ. 3, 12, 36. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Ἰδομεναί. Ἱεροκλ. Συνέκδ. 639, 5. Τὸ ἐθνικὸν Ἰδομένιος. O b e r h u m m e r, RE IX, 905/6.

⁴ Βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὄ λ η, Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Ἐλίμεια, Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 179 κέ.

⁵ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Ἐλευθερίσκος. Τὸ ἐθν. Ἐλευθερίσκοις.

⁶ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Ἐμπόριον.

⁷ CIL 10, 2, 8219: Heordea.

⁸ Πτολεμ. 3, 12, 32. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Εὐπορία. Τὸ ἐθν. Εὐποριανός, Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 60. Πρβ. καὶ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 153, ἀρ. 8. Βλ. καὶ O b e r h u m m e r, RE VI, 1236.

⁹ Πτολεμ. 3, 12, 26. Plin. N. H. 4, 34. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Εὐρωπὸς (τὸ ἐθν. Εὐρώπιος). ÖJh 4 (1901) 86, στ. 26b (Beibl.) O b e r h u m m e r, ἔ. ἀ. 1309.

¹⁰ Πτολεμ. 3, 12, 26. Τὸ ἐθν. Ἴωρες (Πτολεμ., ἔ. ἀ.) καὶ Ἴώριος (A. A. 57 (1942) 178, ἀρ. 18 καὶ εἰκ. 48). Βλ. G e y e r, ἔ. ἀ. 664.

¹¹ Plin. N. H. 4, 35. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Ἰχναί. Τὸ ἐθν. Ἰχναῖος. Ἡ ἐπιγραφὴ AM 27 (1902) 309/10, ἀρ. 14 πιθανῶς εἶναι προορωμαϊκή.

¹² CIG 1969. 2007h (253 - 260 μ. Χ.). IG VII, 2726 (3ος μ. Χ. αἰ.). R o u s s e l, Les cultes égypt. à Delos 101, 26.

¹³ Liv. 31, 40.

¹⁴ Ant. itin. 319. 330. Itin. Hierosol. 606. Tab. Peut. VIII. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 450, ἀρ. 54. Ἡ F. P a p a z o g l u, Ziva antika V, 2 (1955) 370 διορθοῖ τὸ Κέλλιον τῆς ἐπιγραφῆς Ἀθηνᾶ, ἔ. ἀ., εἰς Πέλλιον. Περί τῆς θέσεως τῆς πόλεως βλ. C. H. E d s o n, The Location of Cellae and the Route of the Via Egnatia, Cl. Phil. 46 (1951) 1 κέ.

¹⁵ BCH 24 (1900) 321 [= SEG 2, 72, ἀρ. 415]. Οἱ Κερδωεῖς ἴσως ἔχουν σχέσηιν μὲ τὸ ἐν τῷ λεξ. Σούδα ἀναφερόμενον ὄνομα πόλεως Κερδισός.

¹⁶ N. V u l i c', Srpska Kraljevska Akademija, Spomenik 77 (1934) 56, ἀρ. 58 καὶ Ann. de l' inst. de Philol. 6 (1938) 342, ἀρ. 1 [= L. R o b e r t, Hellenica 1 (1940) 71].

¹⁷ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 995.

¹⁸ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 769: Μεγ]δαῖος.

¹⁹ Πτολεμ. 3, 12, 7.

*Οτιώλβος τῆς Λυγκηστίδος,¹ ἡ Παροικόπολις (ἡ Παρθικόπολις) τῆς Σιντικής,² ἡ Πελαγονία,³ ἡ Πέλλα,⁴ ἡ Σκοτοῦσσα,⁵ πόλις πιθανῶς τῆς Σιντικής, αἱ Φυλακαὶ τῆς Πιερίας,⁶ ἡ Φύσκα (ἡ Φύσκος) τῆς Μυγδονίας (:),⁷ ἡ Χαλάστρα παρὰ τὸν Ἀξιόν,⁸ [. . .] ὁπολις, πόλις τῆς Δερριόπου,⁹ ἀγνώστου ὀνόματος πόλις τῆς περιοχῆς Πριλάπου,¹⁰ ἀγνωστος πόλις τῆς Βισαλτίας,¹¹ ἀγνώστου ὀνόματος κώμη τῆς Λυγκηστίδος,¹² ἀγνώστου ὀνόματος Vicus (vicani) παρὰ τοὺς Φιλίππους¹³ κ.ἄ.

1. Κατηγορίαι τῶν πόλεων καὶ τῶν κατοίκων αὐτῶν.

Αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας ἦσαν τριῶν κατηγοριῶν : α) αἱ ὑπήκοοι (civitates stipendiariae), δηλ. ἐκείναι, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν, ἀλλ' ἦσαν τιμῆματα τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, β) αἱ αὐτόνομοι καὶ ἐλευθέραι (civitates liberae),¹⁴ ἀλλὰ μὴ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐπαρχίαν, καὶ γ) αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις, τὰ municipia καὶ αἱ coloniae.

Εἰς τὰς πρώτας ἀνῆκον αἱ πλεῖσται τῶν μακεδονικῶν πόλεων. Civitates liberae ἦσαν ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀμφίπολις καὶ πιθανῶς ἡ Σκοτοῦσσα (Scotussaei), καθὼς καὶ ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Ἀνω Μακεδονίας. Coloniae δὲ ἡ Πέλλα, οἱ Φίλιπποι, τὸ Δῖον, ἡ Κασσάνδρεια καὶ municipium οἱ Στόβιοι.

Ἐνταῦθα πραγματευόμενοι περὶ τῆς ὁργανώσεως τῶν μακεδονικῶν πόλεων ἔρχομεν ὑπ' ὅψιν κυρίως τὰς πόλεις τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν.

¹ Liv. 31, 36, 6. Ἀ. Ἀρβανιτόπουλος, ΠΑΕ 1912, 167. Ge y e r, ἔ.δ. 666.

² FHG III, 609r: Παροικοπολίτης ἡ Παρθικοπολίτης. Πτολεμ. 3, 12, 27: Παρθικόπολις. Βλ. L. R o b e r t, REG 59 (1956) 116/17.

³ CIL 3, 630. 2017. 3350. 6, 2382. 8, 2865. Περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως βλ. F. P a r a z o g l u, Heraclée et la Pelagonie ἐν Ziva antika IV, 2 (1954) 308κς. (σερβιστί), ἐνθα ὀρθῶς διακρίνει τὴν Πελαγονίαν ἀπὸ τὴν Λυγκηστικὴν Ἡράκλειαν.

⁴ Ditt. Syll. II³, 704, col. IV. Spomenik 98 (1941-48) 170, ἀρ. 354.

⁵ Πτολεμ. 3, 12, 28. Plin. N. H. 4, 35.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 56: Παρμενίων Γλανκίου Φυλακαῖος. Περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως βλ. E. O b e r h u m m e r, RE XX, 980 ἐν λ. Phylakai.

⁷ Πτολεμ. 3, 12, 33. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Φύσκος. Περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως E. O b e r h u m m e r, ἔ.δ. 1165.

⁸ Στράβ. 7, 330, ἀπόσπ. 20. 21. 23. 24. Plin. N. H. 4, 36. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Χαλάστρα. Τὸ ἐθν. Χαλαστραῖος.

⁹ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 269: [. . .] ΟΠΟΔΕΙ.

¹⁰ Spomenik, ἔ.δ. 170, ἀρ. 354.

¹¹ BCH 18 (1894) 438.

¹² N. V u l i c', Ann. de l'inst. de Philol. et d' Hist. 6 (1938) 343/44, ἀρ. 2a.

¹³ BCH 47 (1923) 63, ἀρ. 23.

¹⁴ Γενικώτερα περὶ τῶν αὐτόνομων καὶ ἐλευθέρων πόλεων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους βλ. M a r q u a r d t, Römische Staatsverwaltung 1, 78 κς.

Περὶ τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης μελέτης.

Ὅμοίως οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας, εἰς τοὺς πολίτας, τοὺς ἀπελευθέρους καὶ τοὺς δούλους.

α) **Οἱ πολῖται.** Οὗτοι εἶναι οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι τῶν πόλεων· ἔχουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα καὶ δύναται νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως. Πολιτικά δὲ δικαιώματα ἀπέκτα τις ἢ διὰ τῆς ἐκ νομίμου γάμου καταγωγῆς ἐκ πολιτῶν ἢ διὰ τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν τάξιν¹ τῶν πολιτῶν. Εἰς τὴν ὀρεστικὴν πολίχνην τῶν Βαττυναίων ἡ μετάδοσις τῆς πολιτείας (διδόναι τινὶ πολιτείας) εἰς ξένους ὑπηκόους γνωρίζομεν ὅτι ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ τοῦ πολιτάρχου.² Ἐγένετο δὲ αὕτη, ὅπως καὶ εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικάς πόλεις, ὁμαδικῶς ἢ ἀτομικῶς. Πρὸς τοῦτοις ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ εἶναι τις πολίτης εἰς περισσοτέρας τῆς μιᾶς πόλεις. Τοιούτους νεοπολίτας συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν π.χ. ὀνομαστὴ ἦτο ἡ ἐκ Κρήτης ἔχουσα τὴν προέλευσίν της οἰκογένεια τῶν Τερραίων.³ Εἰς τοὺς νεοπολίτας τῆς ἰδίας πόλεως θὰ πρέπει ἴσως νὰ συγκαταριθμηθῇ καὶ ὁ γαμβρὸς τῶν Κλαυδίων Κ(όιντος) Οὐαλέριος Ρούφριος Ἰούστος, ὁ διατελέσας ἀνθύπατος τῆς Μακεδονίας (·).⁴ Ἄλλοτε πάλιν ξένοι ὑπῆκοοι καθίσταντο πολῖται πόλεως τινος τιμῆς ἔνεκεν (ἐπίτιμοι πολῖται), χωρὶς νὰ λαμβάνουν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς πόλεως. Οὗτοι συνήθως ἦσαν εὐεργέται τῶν πόλεων ἢ διαπρεπεῖς καὶ ὀνομαστοὶ ἄνδρες καὶ πρὸ παντὸς περιοδεύοντες τεχνῖται καὶ ἀθληταί.⁵ Οὗτως ὀνομαστός τις μονομάχος ἐκ Περγάμου, διατηρῶν εἰς τὴν Ρώμην σχολὴν (κολλήγιον) μονομάχων, ἦτο πολίτης τῶν μακεδονικῶν πόλεων Βέργης καὶ Θεσσαλονίκης.⁶ Ἐπίσης πολίτης ἀγνώστου πόλεως ἐτιμῆθη διὰ τῆς προξενίας καὶ τῆς πολιτείας ὑπὸ τῆς Ἀργασταίων πόλεως.⁷ Τινὲς ἐκ τῶν πολιτῶν, ἰδίως ὅσοι

¹ Ὅμοίως εἰς τὰς πόλεις τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ λατινικοῦ δικαίου πολῖται ἦσαν εἴτε ἐκ καταγωγῆς (cives nati ἢ origine) εἴτε διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν εἰς τὴν τάξιν τῶν πολιτῶν (allectio inter cives) ἢ δι' υἰοθεσίας (adoptio). Digest. I, 1, 1. Cod. Just. 10, 40 (39), 7.

² J.H.St. 33 (1913) 338/39, ἀρ. 17, στ. 21. 28. Βλ. καὶ Π α π π α δ ά κ ι ν, ἔ.ἀ. 470/71.

³ Π ε λ ε κ ί δ η ς, ἔ.ἀ. 39/40 Α. 55/6, ἀρ. 8.

⁴ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 13, καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 35.

⁵ Περὶ τῶν περιοδεύοντων τεχνιτῶν καὶ ἀθλητῶν, οἵτινες ἐγένοντο ἐπίτιμοι πολῖται εἰς τὰς ἑλληνικάς πόλεις, βλ. ἐιδικώτερον G. F. H e r z b e r g, Geschichte Griechenlands (ἑλλ. μετάφρασις Π. Καρολίδου), Ἀθήναι 1902, τόμ. 2, 76 κέ.

⁶ IGR 3, 215. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, Θεσσαλονίκη 1955, ἀρ. 17.

⁷ Spomenik 98 (1941 - 48) 47, ἀρ. 98.

ἀνῆκον εἰς τὰς ἀριστοκρατικωτέρας οἰκογενείας τοῦ τόπου καὶ προεῖχον *πλούτῳ καὶ ἀξιώματι*, ἀπέκτων τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγενείαν, δηλ. ἐλάμβανον τὰ δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτου (*civitas*). Οὗτοι, μολοντοὶ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ρωμαϊκῆς ἰθαγενείας ἔπαιον νὰ εἶναι πολῖται τῆς πόλεως τῶν καὶ ἐνεγράφοντο εἰς τοὺς Ρωμαίους πολίτας καὶ εἰς ρωμαϊκὴν τινα φυλὴν (π.χ. εἰς τὴν Κυρίαναν εἰς τὰς Σέρρας), ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν ἐνεργῶς νὰ μετέχουν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς πόλεως καὶ νὰ ἀναδεικνύονται κοινοτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ ἄρχοντες αὐτῆς.

β) *Οἱ ἀπελεύθεροι*. Μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν δούλων εὐρίσκοντο οἱ ἀπελεύθεροι.¹ Οὗτοι ἔστεροντο τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ δι' αὐτὸ δὲν μετείχον τῆς δημοσίας ζωῆς τῆς πόλεως. Ἐτέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ τέως κυρίου τῶν, τοῦ *προστάτου* ἢ *πάτρωνος*,² ὅστις, ὡς μὴ τελείους πολίτας, ἀντεπροσώπευεν αὐτοὺς ἐνώπιον τῆς πολιτείας καὶ συνηγόρει ὑπὲρ αὐτῶν εἰς τὰ δικαστήρια τῆς πόλεως. Εἰς τὰς ἰδιωτικὰς τῶν δ' ὡς σχέσεις δὲν εἶχον ἀνάγκην αὐτοῦ· ἠδύναντο π.χ. νὰ εἶναι μέλη κατὰ βούλησιν καὶ μετὰ τελείων ἀκόμη πολιτῶν εἰς διάφορα ἐπαγγελματικὰ σώματα ἢ λατρευτικὰ ἑταιρείας. Εἰς ἐπιγραφὴν π.χ. τῆς Σαμοθράκης (IG XII, 8, 195) μεταξὺ τῶν πολιτῶν διαφόρων μακεδονικῶν πόλεων συγκαταλέγονται ὡς συμμύσται τῶν μυστηρίων τῶν Καβείρων τῆς Σαμοθράκης καὶ ἀπελεύθεροι, εἰς ἐπιγραφὴν δὲ τῶν Φιλίππων (BCH 58 (1934) 466, ἀρ. 7) ἀπελεύθερός τις (*libertus*) ἦτο δενδροφόρος, δηλ. μέλος συντεχνίας τινὸς τῶν δενδροφόρων τῶν Φιλίππων, ὅστις μάλιστα συμφώνως πρὸς τὸ κρατοῦν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας δίκαιον ἀνῆλθε καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν *augustales*: [*dendrophorus aug(ustalis)*].³ Οἱ ἀπελεύθεροι ἦσαν δοῦλοι ἀπελευθερωθέντες. Ἐγίνετο δὲ ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν εἴτε ὑπὸ τῆς πόλεως⁴ εἴτε

¹ Ὁ ὅρος εἶναι *ἀπελευθέρος* (*ἀπελευθέρα*), Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 10. 421. BSA 18 (1911/12) 184, ἀρ. 31. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὁ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας 1915, 19, ἀρ. 21. 23, ἀρ. 35. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 160, ἀρ. 26. RA σειρ. 6, τόμ. 24 (1945) 49, ἀρ. 3 J.M.R. C o r m a c k, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953) 379/80, ἀρ. 8. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας (BCH 35 (1911) 237/38, ἀρ. 5) ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος «*ἐξἐλευθερικὸς*», ἀντίστοιχος πρὸς τὸν λατινικὸν *libertus*, σημαίνων δηλ. αὐτὸν τὸν ἀπελεύθερον, ὅχι τὸν υἱὸν αὐτοῦ (βλ. J. H a t z f e l d, BCH, ἐ.δ. 238, σημ. 2).— Εἰς τὰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς ὁ τύπος εἶναι *libertus*, *liberta*, Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 970. 995. 1045. Ὁ Jh 6 (1903) 9, ἀρ. 12 (Beibl.). BCH 47 (1923) 73, ἀρ. 29. 56 (1932) 228, ἀρ. 20. AE 1950/51, 62/3, ἀρ. 6.— Ἐκ τοῦ λατινικοῦ αὐτοῦ τύπου προῆλθεν καὶ ὁ ἑλληνικὸς *λιβέρτιος*, *λιβέρτα* (BSA, ἐ.δ. 173, ἀρ. 10).

² Ὁ συνήθης ὅρος πρὸς δῆλωσιν τοῦ προστάτου τῶν ἀπελευθέρων εἶναι *πάτρων* (= *patronus*) καὶ διὰ τὴν γυναῖκα *πατρώνεσσα*, Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ῖ ο υ, ἐ.δ. ἀρ. 6. 21. BCH 60 (1936) 43, ἀρ. 2.

³ Πρβ. καὶ AE 1950/51, 62/3, ἀρ. 6.

⁴ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὁ μ ο υ, ἐ.δ. 19, ἀρ. 21.

ὑπὸ τῶν κυρίων των,¹ ἢ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων.² Καὶ ἄλλοτε μὲν ἀπελευθερώνοντο ὑπὸ τῶν κυρίων των ἐξαγοράζοντες οἱ ἴδιοι ἢ τρίτος τις τὴν ἐλευθερίαν των διὰ τῆς καταβολῆς τοῦ τιμήματος,³ ἄλλοτε εἰς ἐπιβράβεισιν τῶν ὑπηρεσιῶν των πρὸς αὐτοὺς⁴ καὶ ἄλλοτε μετὰ χρησμὸν τινα (κατὰ χρηματισμὸν)⁵ ἢ κατ' ἐπιταγὴν θεότητος τινος (κατὰ κέλευσιν, κατ' ἐπιταγὴν).⁶ Συναισθηματικοὶ λόγοι ἐπαίζον ὀλιγώτερον ὅλον. Πάντως ὁ ἀσφαλέστερος δρόμος, διὰ τὴν ἐπιτύχην τις τὴν ἀπελευθέρωσίν του, παρέμενε πάντοτε ἡ ἐξαγορά. Καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς ἀπελευθερωτικὰ πράξεις, αἱ ὁποῖαι διεσώθησαν εἰς τὰς ἐπιγραφάς, οἱ κύριοι τῶν ἀπελευθερουμένων δούλων ἐμφανίζονται ὡς οἰκεία βουλήσει ἀφιερῶντες αὐτοὺς εἰς θεότητα τινα καὶ δι' αὐτὸ συνθηκίσταται δὲν μνημονεύεται τὸ καταβληθὲν εἰς αὐτοὺς τίμημα, ἡ ὥνη.⁷ Ἡ μορφή ὅμως αὐτῇ τῆς ἀφιερώσεως, τὴν ὅποιαν συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς καὶ εἰς προγενεστέρας ἐποχάς,⁸ ἦτο ἐντελὲς εἰ-

¹ AM 18 (1893) 416, 1C [=J.M. R. Cormack, ἔ.δ. 380 = SEG 12, 88, ἀρ. 315]. Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 126 [=BCH 47 (1923) 182]. 207. Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 12 (1900) 70 κέ., ἀρ. 1.2.3. 5 [Βλ. καὶ L. Robert, Hellenica 1 (1940) 72, σημ. 1]. 6. 8 καὶ 11 [Βλ. καὶ Πελεκίδης, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 266]. 9. 12 [=Πελεκίδης, ἔ.δ. 267]. BSA 18 (1911/12) 139/40, ἀρ. 2. 41 (1940-45) 113/14, ἀρ. 25. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 145/46, ἀρ. 2. 3. N. Vulić, ἔ.δ., Spomenik 77 (1934) 56, ἀρ. 58. [=L. Robert, ἔ.δ. 71 κέ.]. Spomenik 98 (1941-48) 24/5, ἀρ. 58. BCH 47 (1923) 182 [=SEG 2, 69, ἀρ. 396. Βλ. καὶ L. Robert, ἔ.δ. 70/1]. L. Robert, ἔ.δ. 74.

² BCH 58 (1934) 450, ἀρ. 1: C. Iuli [A]ugusti liberti.

³ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. 73, ἀρ. 1. 11. N. Vulić, ἔ.δ. 56, ἀρ. 58. Εἰς ἐπιγραφὴν τῶν χρόνων τῶν Ἀντιγονιδῶν ὀρίζεται ρητῶς τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον κατέβαλον οἱ ἀπελευθερούμενοι δοῦλοι εἰς τὸν κύριόν των. M. Ἀνδρονίκου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1950, 9/10, στ. 4 κέ.: κατέβαλον ἐπ' ἐλευθερίᾳ.... αὐτοὶ ἐπὲρ αὐτῶν κλπ. χρυσοὺς πενήκοντα.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 126 [=BCH 47 (1923) 182. L. Robert, ἔ.δ. 70/1].

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 266 [=N. Vulić, Karte 16. Βλ. καὶ Baeye, De Macedonum sacris 219]. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. 71, ἀρ. 5 [Βλ. καὶ L. Robert, ἔ.δ. 72, σημ. 1] καὶ 72, ἀρ. 9.

⁶ N. Vulić, Spomenik 77 (1934) 56, ἀρ. 58. L. Robert, ἔ.δ. 74.

⁷ Βλ. π.χ. Δ ἡ μ ι τ σ α ν, ἀρ. 3 (σ. 393). Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. ἀρ. 2. 3. 5. 6. 8 (καὶ 11). 9. 12. BSA 18 (1911/12) 139/40, ἀρ. 2 Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 145 κέ., ἀρ. 2. 3. SEG 2, 69, ἀρ. 396. Spomenik 98 (1941-48) 25, ἀρ. 58. Αἱ θεότητες, εἰς τὰς ὁποίας ἀφιερώνονται οἱ ἀπελευθερούμενοι δοῦλοι εἶναι: ἡ μήτηρ θεῶν (ἡ θεὰ Μᾶ) ἐν Ἐδέσσῃ, ἡ Συρία Παρθένος ἡ ἡ Ἀγοστέρρα Ἀρτεμις ἐν Βερσίε, ἡ θεὰ Ἀρτεμις Γαζωρία ἐν Ἡμαθίᾳ γενικῶς, ἡ θεὰ Πασικράτα ἐν Ἡρακλείᾳ Λύγκου, ἡ Ἀρτεμις Ἐφεσία ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Πριλάπου.

⁸ Βλ. προξένους P. Foucart, Daremberg - Saglio, Dictionn. 1, 301 κέ. ἐν λ. apeleutheroi. Th alheim, RE VII, 95 κέ. ἐν λ. Freigelasene. V. Chapot, La province romaine proconsulaire d' Asie, Paris 1904, 177/78.— Παρά-

κονική. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἐπρόκειτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ ἀπελευθερώσεως δούλου μετὰ καταβολὴν τῆς ἀξίας του εἰς τὸν κύριόν του. Δὲν μνημονεύεται δ' αὕτη συνήθως εἰς τὸ πρακτικόν, τὸ ὁποῖον συνετάσσεται πρὸς τοῦτο καὶ κατετίθετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ (*ἐσθηλογραφεῖτο*), διότι ἄλλως θὰ εὐρίσκετο εἰς πλήρη ἀντίφασιν πρὸς τὰς ἐν χρήσει τυπικὰς φράσεις: *ἐχαρισάμην ἢ ἐδωρησάμην δούλον (θρεπτόν, παιδαρείδιον, παιδίον σκην)* κ.τ.λ.¹ Ὁ θρησκευτικὸς οὗτος τύπος τῆς ἀπελευθερώσεως ἐπρωτιμᾶτο² εἰς τὰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις λόγῳ τῆς μακρᾶς του παραδόσεως καὶ πρὸ παντὸς λόγῳ τῶν μεγαλυτέρων ἐγγυήσεων, αἵτινες παρείχοντο εἰς τοὺς ἀπελευθερούμενους, ὡς τιθεμένους ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θεότητος, εἰς ἣν τυπικῶς ἀφιερώνοντο.

Προσέτι οἱ ἀπελευθερούμενοι δούλοι ὤφειλον νὰ καταβάλλουν εἰς τὸ δημόσιον τὸν φόρον τῆς εἰκοστῆς (*vicesima libertatis*), τ.ἔ. 5 % ἐπὶ τῆς ἀξίας των.³

Πολλάκις ἡ ἀπελευθέρωσις δὲν ἦτο πλήρης, ἀλλ' ἐξηρτάτο ἀπὸ τοὺς ὄρους, τοὺς ὁποίους ἔθετον οἱ κύριοι τῶν δούλων. Τοιοῦτοτρόπως ἄλλοτε ἐγίνετο αὕτη ζῶντος τοῦ κυρίου,⁴ ἄλλοτε ὅμως ὠρίζετο διὰ διαθήκης (εἰς τὰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις) νὰ ἐκτελεσθῇ μετὰ τὸν θάνατόν του,⁵ ἄλλοτε ἀφεῶρα εἰς ἕν μόνον ἄτομον καὶ ἄλλοτε εἰς δλόκληρον τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀπογόνους.⁶ Ἄλλοτε πάλιν ἀπελευθερώνεται μὲν δούλος τις, ὑποχρεοῦται ὅμως ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα ἢ καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ζωῆς τοῦ ἀπελευθερωτοῦ του νὰ παραμείνῃ παρ' αὐτῷ, ἵνα τὸν ὑπηρετῇ ἢ νὰ τὸν

δείγμα ἀπελευθερώσεως δούλου ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω μορφήν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντιγονιδῶν (178 π.Χ.) ἐν SGDI 2071.

¹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 3 (σ. 393). Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. 70 κέ., ἀρ. 1. 2. 3. 5. 6. 8. 9. 12. BSA, ἔ.δ. 139/40, ἀρ. 2. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 267.

² Ἐκ τῶν ἀπελευθερωτικῶν πράξεων, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐκ τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν, μία μόνον φαίνεται ὅτι δὲν συνετάχθη κατὰ τὸν ἀνωτέρω τύπον. BSA 41 (1940 - 45) 113/14, ἀρ. 25.

³ B. K ü b l e r, Geschichte des römischen Rechtes, μετάφρασις Π. Βιζουκίδου, Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, Θεσσαλονίκη 1939, 41.

⁴ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 3 (σ. 393). 126. Π. Παπαγεωργίου, 70 κέ., ἀρ. 2. 3. 5. 6. 9. BSA, ἔ.δ. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 145 κέ., ἀρ. 2. 3. SEG, ἔ.δ. Spomenik, ἔ.δ. 24, ἀρ. 58.

⁵ BSA, ἔ.δ. Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. ἀρ. 8. 11 (Βλ. καὶ Πελεκίδης κ η ν, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 266).

⁶ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 147, ἀρ. 3 (ι). Spomenik, ἔ.δ. N. V u l i c', Spomenik 77 (1934) 56, ἀρ. 58 [= L. R o b e r t, Hellenica 1 (1940) 71 κέ.]. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν Βεροῖας Μ. Ἀ ν δ ρ ο ν ί κ ο υ, ἔ.δ. στ. 4 κέ. ἀναφέρεται λεπτομερῶς ἡ ἔκτασις τῆς ἀπελευθερώσεως: *κατέβαλον ἐπ' ἑλευθερίᾳ... αὐτοὶ ἐπὶ αὐτῶν καὶ τῶν γυναικῶν... καὶ τῶν παίδων, τῶν τε γυν. ὄντων καὶ ἂν τινα ὕστερο[ν] ἐπιγένηται, καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς πάντων κλπ.*

συντηρῇ διὰ τῆς ἐργασίας του.¹ Ὁ ἀπελεύθερος ἐξ ἄλλου ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκτήσῃ οἰκογένειαν, νὰ ἀσκήσῃ ἴδιον ἐπάγγελμα καὶ νὰ διαθήσῃ τὸ προῖον τῆς ἐργασίας του κατὰ βούλησιν, ἐκτὸς ἂν ἄλλως ὁρίζεται εἰς τὸ συμφωνητικόν. Δὲν δύναται ὅμως νὰ λάβῃ δημόσιον ἀξίωμα καὶ νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Αἱ σχέσεις του πρὸς τὸν πρῶν κύριόν του, τὸν *πάτρωνα*, εἶναι οἰκείαι. Συνήθως φέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ², συμμερίζεται τὴν θλίψιν καὶ τὴν χαρὰν του³ καὶ ἐνίοτε καθιστᾷ αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του κληρονόμον τῆς περιουσίας του ἢ ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης του. Τὴν αὐτὴν στάσιν τηρεῖ ἔναντι τῶν ἀπελευθέρων του καὶ ὁ *πάτρων*.⁴

γ) *Οἱ δοῦλοι*. Οἱ δούλοι,⁵ ἡ τρίτη κατηγορία τῶν κατοίκων τῶν μακεδονικῶν πόλεων, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παλαιότεραν περίοδον τῶν Μακεδόνων βασιλέων, εἶναι πολυπληθέστεροι. Τοῦτο εἶναι εὐλογον, καθ' ὅσον οἱ Μακεδόνες δὲν ἀποτελοῦν πλέον, ὅπως ἄλλοτε, τὴν συντηρητικὴν κοινωνίαν τῶν γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων. Ἐξ ἄλλου ἡ εἰς εὐρείαν ἔκτασιν ἀσκουμένη δουλεμπορία εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος δὲν

¹ Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. ἀρ. 1. 8 καὶ 11. 12. Spomenik, ἔ. ἀ. 24, ἀρ. 58 (b).

² Δήμιττας, ἀρ. 10 [= SEG 12, 94, ἀρ. 345]. Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. ἀρ. 3 (βλ. καὶ Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 266), τοῦ ἰδίου Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 6. Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 14, ἀρ. 9. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 147, ἀρ. 3. RA σειρ. 6, τόμ. 24 (1945) 49 κέ., ἀρ. 3. AE 1950/51, 62 κέ., ἀρ. 6. 11. Κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον οἱ ἀπελεύθεροι τῶν Ρωμαίων πολιτῶν ἀντὶ τοῦ πατρωνυμίου, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἐμνημονεύετο εἰς τὴν προσηγορίαν τῶν φύσει ἐλευθέρων πολιτῶν, ἐμνημόνευον εἰς τὴν προσηγορίαν των τὸ ὄνομα τοῦ ἐλευθερωτοῦ, ὡς M. Vel-leius M(arci) l(ibertus) BCH 58 (1934) 466, ἀρ. 7, C. Sempronius Fructus C. l(ibertus) BCH 56 (1932) 228, ἀρ. 20, M. Varinius M. l(ibertus) Celer Δήμιττας, ἀρ. 1045, κ. ἀ.

³ Δήμιττας, ἀρ. 472. 602. 770. AM 22 (1897) 223. Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ, ἔ. ἀ. ἀρ. 6. 21. BCH 60 (1923) 43, ἀρ. 2.

⁴ Δήμιττας, ἀρ. 421. 995. Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 23, ἀρ. 35. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 160, ἀρ. 26. SEG 12, ἀρ. 345.

⁵ Ποικίλη εἶναι ἡ ὀνομασία τοῦ δούλου εἰς τὴν Μακεδονίαν: λέγεται *δοῦλος* (—η) (Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. ἀρ. 1.2.6. L. Robert, ἔ. ἀ. 74. Spomenik ἔ. ἀ. 24, ἀρ. 58. 25, ἀρ. 59), *θρεπτός* (—ή) ἢ *θρεπάριον* (Δήμιττας, ἀρ. 19. 126 (σ. 95). 386. (βλ. καὶ Ch. E d s o n, ἔ. ἀ. Macedonia III, 162). 432. 749. 773. Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. 3. 4. 9. BSA 18 (1911/12) 139/40, ἀρ. 2. 41 (1940 - 45) 110 κέ., ἀρ. 13. 20. Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 27, ἀρ. 47. SEG 12, 90, ἀρ. 323. Περὶ τῶν *θρεπτῶν* εἰδικώτερον βλ. A. C a m e r o n, *θρεπτός* and related terms in the inscriptions of Asia minor ἐν Anatolian Studies presented to William Herburn, Manchester 1939, 27 - 62), *παιδίον*, *παιδάριον*, *παιδαγεῖδιον*, *παιδίσκη* (Πράξ. Ἀποστ. 16, 16. AM 16 (1891) 366. Δήμιττας, ἀρ. 126. 3 (σ. 393) [= L. Robert, ἔ. ἀ. 70 - 77 = SEG 12, 88, ἀρ. 315]. Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. ἀρ. 5. 8 καὶ 11. 9. BSA, ἔ. ἀ. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 147, ἀρ. 3. 8 (1923) 267. N. V u - l i c, ἔ. ἀ. 56, ἀρ. 58. SEG 2, 68, ἀρ. 396), *κοράσιον* (Δήμιττας, ἀρ. 126. Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. ἀρ. 12. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 145/46, ἀρ. 2).

ἦτο δυνατόν νὰ ἀφήσῃ ἀνεπηρέαστον καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἐνδειξιν τῆς μεγάλῃς ἐκτάσεως τῆς δουλείας εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀποτελοῦν αἱ πολυπληθεῖς ἐπιγραφαὶ δούλων καὶ ἀπελευθέρων. Τῶν δούλων ἄλλοι προέρχονται ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἄλλοι γεννῶνται εἰς τὸν οἶκον τοῦ κυρίου των ἐκ προὑπαρχόντων δούλων αὐτοῦ, οἱ οἰκογενεῖς.¹ Οἱ τελευταῖοι εἶναι καὶ οἱ εὐαριθμότεροι. Πρὸς τούτοις διακρίνομεν δούλους, εὐρισκομένους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πόλεως,² καὶ ἄλλους ὑπὸ τὴν κυριότητα ναοῦ τινος, ἀφιερωμένους εἰς τὸν ἐν αὐτῷ τιμώμενον θεόν, τοὺς ἱεροδούλους.³ Οἱ δούλοι ἦσαν παντελῶς ἔστερημένοι τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ἦσαν συνεχῶς προσκεκολλημένοι εἰς τὸν οἶκον τοῦ κυρίου των καὶ δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἐκ τούτου, εἰ μὴ μόνον τῇ ἀδείᾳ αὐτοῦ. Ἡ τύχη των ἐν γένει ἐξηγοῦται ἀπὸ τὴν θέλησιν καὶ τὰς ἰδιοτροπίας αὐτοῦ· ἦτο δυνατόν δηλ. νὰ μεταπωληθοῦν ἢ νὰ ἀπελευθερωθοῦν, ἀκόμη μέλη τῆς οἰκογενείας των νὰ ἀποχωρισθοῦν τῶν ἄλλων, πωλούμενα ἢ ἀπελευθερούμενα. Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ δεινὴ αὕτη θέσις των δὲν ἡμπόδιζεν αὐτοὺς καὶ ἰδίαν οἰκογένειαν νὰ δημιουργήσουν καὶ περιουσίαν καὶ χρήματα νὰ ἀποκτήσουν.⁴ Πολλάκις δὲ ἀνεπτύσσετο μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν δεσποτῶν των ἀμοιβαίτης σχέσεων,⁵ ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀπελευθέρους.

δ) Εἰς τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας τῶν κατοίκων τῶν μακεδονικῶν πόλεων πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς αὐτὰς **ξένοι**.⁶ Οὗτοι ἦσαν πολῖται ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας⁷ ἢ γενικώτερον τῆς ἐπαρχί-

¹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 3 (σ. 393). Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. ἀρ. 4(ς). 6. 9. Ἀρχ. Δελτ., ἔ. ἀ. ἀρ. 2. 3.

² Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 19, ἀρ. 21.

³ BCH 47 (1923) 182 [= SEG 2, 69, ἀρ. 396]. L. Robert, ἔ. ἀ. 74 [= N. V u l i c', Annuaire de l' Inst. de Phil. et de l' hist. orient. 6 (1938) 343/44, ἀρ. 2c]. Περί τῶν ἱεροδούλων τῆς ἀρχαιότητος γενικώτερον βλ. H e p t i n g, RE VIII, 1459 - 68. V. C h a p o t, La province romaine 178.

⁴ M. Ἀνδρονίκου, ἔ. ἀ. στ. 8: καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς πάντων, στ. 18: μηδὲ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς παρελῶσαι.

⁵ Βλ. π.χ. Δ ή μι τ σ α ν, ἀρ. 19. 386. 509. 749. 773. Π. Παπαγεωργίου, ἔ. ἀ. ἀρ. 3. 4. 15 (1903) 41, ἀρ. 9. Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 27, ἀρ. 47. BSA 41 (1940 - 45) 110, ἀρ. 13. 112, ἀρ. 20 [= SEG 12, 90, ἀρ. 323]. N. V u l i c', ἔ. ἀ. 56, ἀρ. 53.

⁶ Ὁ ὅρος: οἱ ξένοι χρησιμοποιεῖται εἰς ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντονίνου Πίου (158/59 μ. Χ.) πρὸς τοὺς κατοίκους πόλεως τινος τῆς Μαιδικῆς (ὡς τῆς Ἀλεξανδρόπολεως), κεμένης παρὰ τὸ σημ. Sveti Vrac', ΌJh 41 (1954) 110 κέ.

⁷ Μακεδόνες ἐγκαθίσταντο καὶ εἰς πόλεις ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας. Πλὴν τῶν κατατασσομένων εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν, οἵτινες ἠκολούθουν τὰς στρατιωτικὰς των μονάδας, πολλοὶ κατέφυγον εἰς ἀναζήτησιν τῆς τύχης των εἰς διαφόρους πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι Μενδαῖος τις κατέφκει μετὰ τῆς οἰκογενείας του, μητροῦ, ἀδελφοῦ, συζύγου καὶ τέκνων, εἰς τὴν Μυτιλήνην (Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 769)· μονομάχος ἐκ Θεσσαλονίκης ἐφρονέθη, ἀσκήων φυσικὰ τὸ ἐπάγγελμα του, εἰς πόλιν τῆς

ας,¹ πρὸς δὲ πολῖται πόλεων ἄλλων ἐπαρχιῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, Ἑβραῖοι καὶ Ῥωμαῖοι. Ἦσαν δὲ ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὥς ἔμποροι, ἐπαγγελματίαι, τεχνῖται καὶ κτηματίαι ἀκόμη. Οὗτοι δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς πόλεως, δὲν εἰσέρχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ τὴν βουλὴν καὶ δὲν ἐξελέγοντο ἀρχοντες τῆς πόλεως. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι προήρχοντο ἐκ διαφόρων περιοχῶν τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν π.χ. συναντῶμεν Δασσαρητίους,² Βιθυνούς,³ Θυατειρηνοὺς,⁴ Κασσανδρεῖς,⁵ Λακεδαιμονίους,⁶ μεγάλην κοινότητα Μικρασιατῶν (*Ἀσιανοί*)⁷ καὶ μίαν μεγάλην οἰκογένειαν ἐκ Κρήτης, τοὺς Τερραῖους, ἥτις πολιτογραφηθεῖσα ἐν αὐτῇ κατέλαβε πολλὰ ἀξιώματα⁸ εἰς τοὺς Φιλίππους Θεσσαλονικεῖς,⁹ Θυατειρηνοὺς,¹⁰ Προυσαεῖς ἐξ Ὑπίου,¹¹ Βιθυνοὺς ἐκ Νικαίας,¹² Φιλαδελφηνοὺς (πιθανῶς ἐκ Φιλαδελφείας τῆς Λυδίας),¹³ Ἀλεξανδρεῖς (ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Αἰγύπτου)¹⁴ εἰς τὴν Βέροϊαν

Θρόγκης παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν (IGR 1, 701). Ἐδεσσαῖος ἀπέθανεν ἐν Δυρραχίῳ, ἐργαζόμενος πιθανότατα ἐκεῖ, τὰ ὅσα δὲ αὐτοῦ μετεκόμισεν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος ὁ υἱὸς του (Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 5) ἄλλος, ἐκ Θεσσαλονίκης καταγόμενος, διετέλεσε λογιστὴς τῆς Ἀπολλωνιατῶν πόλεως τῆς πρὸς τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (SEG 2, 71, ἀρ. 410). Τέλος Βεροιαῖός τις ἀπέθανε, καθὼς ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπιτύμβιόν του, ἐν ἀποθνήμῳ (Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 159, ἀρ. 22). Δὲν ἐξεπατρίζοντο ὅμως μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης εἰς τὴν Βόννην, γυναῖκα ἐκ Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία ὑπᾶνδρευθεῖσα Γαλάτην ἀπέθανεν εἰς τὴν Γαλατίαν (Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 561).

¹ Εἰς τὴν «ἐλευθέραν» πόλιν τῶν Ὀρεσῶν Βαττυναίων οὗτοι καλοῦνται πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοὺς πολῖτας τῆς «ἐπαρχικῆς». J. H. St. 33 (1913) 337 κέ., ἀρ. 17, στ. 3/4. 11. 19. 37.

² Β. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ - Δ. Λ α ζ α ρ ί δ ο υ, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1946, 36, ἀρ. 8: *Δασσαρεῶν*.

³ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 21 Ἰουλίου 1905, ἀρ. 17.

⁴ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 439. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 38.

⁵ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 374. Βλ. καὶ ἀρ. 749.

⁶ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 536.

⁷ Β. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ - Δ. Λ α ζ α ρ ί δ ο υ, ἔ. ἀ. 38/9, ἀρ. 10 (Βλ. καὶ C. h. E d s o n, ἔ. ἀ. 158, σημ. 16). C. h. E d s o n, ἔ. ἀ. 154.

⁸ Π ε λ ε κ ί δ η ς, ἔ. ἀ. 39/40. 56/7, ἀρ. 8.

⁹ BCH 47 (1923) 83, ἀρ. 2 [= SEG 2, 73, ἀρ. 423].

¹⁰ Πράξ. Ἀποστ. 16, 14. Σ τ. Μ ε ρ τ ζ ί δ η ς, Οἱ Φίλιπποι 187 (Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ P. L e m e r l e, Philippes et la Macédoine orientale, Paris 1946, 28/9).

¹¹ BCH 47 (1923) 94, ἀρ. 33 [= SEG, ἔ. ἀ. ἀρ. 428]. BCH 59 (1935) 153, ἀρ. 48.

¹² BCH 47 (1923) 84/5, ἀρ. 3.

¹³ BCH 59 (1935) 156/57, ἀρ. 53.

¹⁴ BCH, ἔ. ἀ. 131, ἀρ. 39.

Ἐφεσίους,⁴ Ἀμαστριανούς (ἐξ Ἀμάστριος τῆς Παφλαγονίας),⁵ Νικοπολίτας (ἐκ Νικοπόλεως τῆς Ἡπείρου)⁶ εἰς τοὺς Στόβους Θεσσαλονικεῖς⁷ εἰς τὸ Δίον τῆς Πιερίας Βιθυνοὺς⁸ καὶ Σμυρναίους⁹ εἰς πόλιν τῆς Δασσαρητίας Ἀγκηστὰς ἐκ Κέλλης¹⁰ εἰς τὴν Ἑλιμαῶτιν Ἀθηναίους¹¹ εἰς τὴν Πέλλαν γυναῖκα, καταγομένην ἐκ Πελαγονίας.¹² Οὗτοι ἤσκουν ποικίλα ἐπαγγέλματα ἦσαν βαφεῖς ἢ ἔμποροι πορφύρας (πορφυροβάφοι),¹³ λιθογλύφοι,¹⁴ ἀγαματοποιοί,¹⁵ τεχνῖται,¹⁶ ἱεροσαλπιγκταί,¹⁷ φωνασκοί (= διδάσκαλοι ἀπαγγελίας),¹⁸ κήρυκες,¹⁹ μονομάχοι,²⁰ ρήτορες²¹ καὶ ἄλλοι σοφοί.²²

Τινὲς ἐξ αὐτῶν, καθ' ὅσον μᾶς ἐπιτρέπουν αἱ ἔλλιπεις πηγαὶ νὰ γνωρίζωμεν, ἦσαν ὀργανωμένοι εἰς ἰδιωτικούς συλλόγους, δηλ. εἰς ἐπαγγελματικὰ συντεχνίας ἢ τοπικούς συνδέσμους, εἰς τοὺς ὁποίους μετεῖχον οἱ καταγόμενοι ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως ἢ περιοχῆς. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην λ. χ. γνωρίζομεν ὅτι ὑπῆρχεν ἑταιρεία (συνήθεια) τῶν πορφυροβάφων²³ καὶ ἀξιόλογος λατρευτικὸς σύλλογος (θείαςος) τῶν Ἀσιανῶν.²⁴

Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἐκ τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὰς μα-

¹ BCH 79 (1955) 274.

² A. A. 55 (1940) 273 [= M. Ἀ ν δ ρ ο ν ῖ κ ο υ , ἔ. ἀ. 24, ἀρ. 2 = SEG 12, 92, ἀρ. 332].

³ BSA 41 (1940 - 45) 107/8, ἀρ. 4.

⁴ Spomenik 98 (1941 - 48) 43, ἀρ. 93.

⁵ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ , ἔ. ἀ. 12, ἀρ. 5.

⁶ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ , ἔ. ἀ. 14/5, ἀρ. 10 [= L. Robert, Hellenica 7 (1949) 126/27, ἀρ. 321.

⁷ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 450, ἀρ. 54.

⁸ Κερ α μ ὀ π ο υ λ λ ο ς , Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος 1922, 311 [= SEG 1, 63, ἀρ. 269].

⁹ Spomenik, ἔ. ἀ. 170, ἀρ. 354 (περιοχὴ Προλάπου).

¹⁰ Πράξ. Ἀποστ., ἔ. ἀ. Δ ή μ ι τ σ α ς , ἀρ. 439. Βλ. καὶ ἐπιγραφὴν Φιλίππων CIL 3, 664: [PV] RPVRARI.

¹¹ Ἀθηνᾶ, ἔ. ἀ.

¹² Κερ α μ ὀ π ο υ λ λ ο ς , ἔ. ἀ. [= SEG, ἔ. ἀ.].

¹³ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ , ἔ. ἀ. 12, ἀρ. 5.

¹⁴ Δ ή μ ι τ σ α ς , ἀρ. 374. 749.

¹⁵ BSA 41 (1940 - 45) 107/8, ἀρ. 4.

¹⁶ BCH 59 (1935) 156/57, ἀρ. 53.

¹⁷ Δ ή μ ι τ σ α ς , ἀρ. 16. 536. IGR 3, 215. L. Robert, Hellenica 5 (1948) 77/8.

¹⁸ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 21 Ἰουλίου 1905, ἀρ. 17. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 38.

¹⁹ BCH 59 (1935) 131, ἀρ. 39. Β. Καλλιπολίτου - Δ. Λαζαρίδου, ἔ. ἀ. 36, ἀρ. 8.

²⁰ Δ ή μ ι τ σ α ς , ἀρ. 439.

²¹ Β. Καλλιπολίτου - Δ. Λαζαρίδου, ἔ. ἀ. Ch. Edson, ἔ. ἀ. 154.

κεδονικὰς πόλεις ξένων οἱ πολυπληθέστεροι φαίνεται ὅτι ἦσαν οἱ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας προερχόμενοι καὶ ἰδιαιτέρως οἱ ἐκ τῆς Βιθυνίας. Τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον. Οὗτοι ἐγκαταλείποντες τὰς ὑπερανεπτυγμένας πόλεις τῶν καὶ ἐγκαθιστάμενοι ὡς ἐπαγγελματίαι, τεχνῖται καὶ ἔμποροι εἰς τὰς πλούσιαις μὲν, ἀλλ' ἀνεκμεταλλεύτους πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ μάλιστα τῆς Θράκης¹ καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐν γένει Βαλκανικῆς εὗρισκον εὐρύτατον πεδῖον δράσεως. Πρὸ παντὸς ἡ κατεργασία καὶ ἔμπορία τῆς πορφύρας ἦτο λίαν προσοδοφόρον δι' αὐτοὺς ἐπάγγελμα.²

Οἱ ξένοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πολίτας, οἵτινες εἶχον δικαίωμα πατρίδος καὶ αὐτοχθονίας, εἶχον μόνον δικαίωμα διαμονῆς ἢ οἰκίσεως (*domicilium*). Οὗτοι ἀπέτελουν τὸν παροικοῦντα πόλεως τινος. Καθὼς δὲ ἡμποροῦμεν νὰ συμπεραίνωμεν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἀκάνθου,³ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ συγκροτηθοῦν εἰς σῶμα, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν σωμάτων τῆς πόλεως νὰ προβῇ εἰς ἐπίσημόν τινα ἐνέργειαν· εἰς τὴν Ἀκάνθου αὐτοὶ καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι μετὰ τῆς πόλεως ἐγείρουν τιμητικὸν μνημεῖον ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ἢ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτῆς εἶχον γαιοκτησίαν ἐλέγοντο *κεκτημένοι* ἢ *ἐγκεκτημένοι*⁴ καὶ ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι. Τούτων πρέπει νὰ διακριθῶν οἱ προσωρινῶς διαμένοντες εἰς τὰς κοινότητας, οἱ *παρεπιδημῶντες* καὶ *πραγματευόμενοι*.

Οἱ μονίμως διαμένοντες ξένοι, ἰδιαιτέρως ὅσοι ἦσαν κατὰ συμπαγεῖς μάζας ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς μακεδονικὰς κοινότητας, φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν συμπαθεῖς εἰς τοὺς γηγενεῖς. Τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν ἐντοπίων ἐναντίον τῶν διαβλέπομεν εἰς τὰς αἰτιάσεις τῶν Βαττυναίων κατὰ τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὴν πόλιν τῶν *ἐπαρχικῶν*, αἵτινες διατυπώνονται εἰς τὸ δόγμα αὐτῶν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ὑπολανθάνουσαν ἀντίθεσιν τῶν Λυκαηστῶν πρὸς τοὺς *κεκτημένους* καὶ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν κατοικοῦντας Ἀντανούς.⁵

Οἱ Ἑβραῖοι. Τὸ ἑβραϊκὸν στοιχεῖον κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἦτο εὐρὺς διαδεδομένον εἰς τὴν Μακεδονίαν.⁶ Ἐκ τῶν πηγῶν μας πληρο-

¹ Θυατειρηνοὺς συναντῶμεν εἰς πόλεις τῆς Θράκης. Βλ. π. χ. ÖJh 31 (1938/39) 128 (Beibl.).

² Περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Βαλκανικῆς κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ τῆς ἐπικοινωνίας καὶ ἀλληλεπιδράσεως μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν περιοχῶν βλ. τὴν ἀξιόλογον μελέτην τοῦ Σουηδοῦ Erik Gren, *Kleinasien u. der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*, Uppsala 1941, ἰδιαιτέρως σ. 18 κέ. 72 κέ.

³ BSA 23 (1918/19) 85 κέ. [= SEG 1, 65, ἀρ. 282].

⁴ BCH 21 (1897) 162 [= REG 47 (1934) 33 = J. A. O. Larsen, *Roman Greece* 458, 23]. ÖJh 41 (1954) 110, στ. 12.

⁵ J. H. St. 33 (1913) 338. BCH 3. ἀ.

⁶ Ὁ Φίλων, Πρεσβ. πρὸς Γάϊον 36 (ἐκδ. L. Cohn - P. Wendland VI, 207),

φορούμεθα ἀσφαλῶς ὅτι αἱ πόλεις Θεσσαλονίκη,¹ Βέροια,² Φίλιπποι³ καὶ Στόβοι⁴ εἶχον Ἰουδαϊκὰς κοινότητες, πρέπει δὲ νὰ ὑποθέσωμεν, ἂν καὶ δὲν μαρτυρεῖται εἰς τὰς πηγὰς μας, ὅτι καὶ εἰς ἄλλας⁵ πόλεις τῆς Μακεδονίας θὰ ἦσαν ἐγκατεστημένοι Ἰουδαῖοι. Αἱ κοινότητες αὗται, ἀπολαύουσαι προνομίων τινῶν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει,⁶ εἶχον αὐτόνομον διοικητικὴν, οἰκονομικὴν καὶ ἐν τινι μέτρῳ δικαστικὴν ὀργάνωσιν.⁷ Ἐπετράπετο εἰς αὐτὰς νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας συμφώνως πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν νόμον⁸ εἰς εἰδικοὺς χώρους, καλουμένους *συναγωγάς*. Ὅλαι αἱ προαναφερθεῖσαι πόλεις τῆς Μακεδονίας ἔχουν ἑβραϊκὰς συναγωγάς.⁹ Εἰς τοὺς Φίλιππους ἡ συναγωγή, ἡ ὁποία ἔκειτο ἐκτὸς τῆς πύλης τῆς πόλεως καὶ παρὰ τὸν ποταμὸν Κρηνίδας,¹⁰ εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων (16, 13) καλεῖται *προσευχή*. Ἐκ τοῦ ὅρου τούτου καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ τὴν Θεσσαλονικὴν ὁ οἶκος λατρείας τῶν Ἑβραίων εἰς τὰς αὐτὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων (17, 1. 10) καλεῖται *συναγωγή*, δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τοὺς

ἀναφέρει καὶ τὴν Μακεδονίαν μεταξὺ τῶν χωρῶν, αἵτινες ἐδέχθησαν ἑβραϊκοὺς πληθυσμούς.

¹ Πράξ. Ἀποστ. 17, 5. Εἰς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης (BCH 37 (1913) 100, ἀρ. 8) διεσώθη τὸ ἀπόσπασμα Θεῶι Ὑψίστοι καὶ ἐπιταγὴν ΙΟΥΕ[. Ὑπὸ τὸν τίτλον Θεὸς Ὑψιστος ἀναμιφθίως κρύπτεται, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις (βλ. π. χ. Πράξ. Ἀποστ. 16, 17), ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων Ἰαχὼβὰ ἢ Ἰαβὲ (βλ. P. Perdrizet, BCH 38 (1914) 90. O. Tafrali, Thessalonique des origines au XIVe siècle, Paris 1919, 52/3). Τὸ ἀνάθημα προφανὸς ἐστήθη ὑπὸ μέλους τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης. Περὶ τοῦ τύπου Θεὸς Ὑψιστος καὶ τῆς ἑβραϊκῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῆς ἐλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς βλ. A. Plassart, Mélanges Holleaux 1913, 201 κέ. Cumont, RE IX, 444 κέ. ἐν λ. Ὑψιστος.

² Πράξ. Ἀποστ. 17, 10. Δῆμιττας, ἀρ. 89.

³ Πράξ. Ἀποστ. 16, 13.

⁴ BCH 56 (1932) 291 κέ. βλ. καὶ BCH 57 (1933) 288. Bull. Inst. archéol. Bulg. 8 (1934) 101 κέ. C. I. Jud. I, 694. H. Lietzmann, Zeitschr. f. neut. Wissensch. 32, 93 κέ. E. L. Sikenik, Ancient Synagogues 79 κέ. N. V ulic, Bull. Acad. lettres Serb. I, 169 κέ. A. Marmorstein, Jewish Q. R. 27, 373 κέ.

⁵ Ἐκ διασωθέντος ἀναθήματος ἐξ Ἀμφιπόλεως (Κερδύλιον) πρὸς τὸν Θεὸν Ὑψιστον (BCH 19 (1895) 109 κέ. = Δῆμιττας, ἀρ. 923) ἴσως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχεν ἑβραϊκὴ κοινότης.

⁶ βλ. π. χ. Adolf v. Harnack, Die Mission u. Ausbreitung des Christentums, Leipzig 1924, I, 18/9.

⁷ J. Juster, Les Juifs dans l'empire Romain, Paris 1914, I, 409 κέ.

⁸ Πρὸς τὴν φράσιν τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Στόβων BCH 56 (1932) 291 κέ., στ. 7/8: *πολιτευσάμενος κατὰ τὸν Ἰουδαϊσμόν*.

⁹ Πράξ. Ἀποστ. 17, 1. 10. Δήμιττας, ἀρ. 89. BCH, ε. ἀ., στ. 5.

¹⁰ Πράξ. Ἀποστ. 16, 13: *ἔξω τῆς πύλης παρὰ ποταμόν*. βλ. καὶ P. Lemerle, ε. ἀ. 24 κέ.

Φιλίππους δὲν ὑπῆρχε συναγωγή, ὅπως πιστεύει ὁ Collart,¹ ἢ ὅτι αὕτη ἐκεῖ ἦτο μικροτέρας σημασίας.² Διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὁρων δὲν ὑπάρχει, χρησιμοποιομένων ἐκάστοτε εἰς τὰς πηγὰς ἀδιαφόρως.³ Δυστυχῶς πολὺ ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῆς ὁργανώσεως τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐβραϊκῶν κοινοτήτων. Εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Στόβων γίνεται λόγος περὶ *πατριάρχου* τινός, εἰς τὸν ὁποῖον συμφώνως πρὸς τὴν διαθήκην Ἰουδαίου δωρητοῦ καὶ εὐεργέτου τῆς ἐκεῖ ἐβραϊκῆς κοινότητος ὑπεχρεοῦτο πᾶς παραβάτης τῶν θελήσεών του νὰ καταβάλῃ τὸ ποσὸν τῶν 250.000 δηναρίων.⁴ Οὗτος πιθανότατα ἦτο τοπικὸς τις Ἰουδαῖος πατριάρχης ἐδρεῦεν ἐν Στόβοις καὶ προϋστάμενος ὢλων τῶν ἐβραϊκῶν συναγωγῶν τῆς ἐπαρχίας.⁵ Πλὴν τούτου οὐδεὶς ἄλλος ἀξιωματοῦχος τῶν ἐβραϊκῶν συναγωγῶν καὶ τῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας μᾶς παραδίδεται. Ὅτι ὁμως πᾶσα συναγωγή θὰ εἶχεν, ὅπως καὶ αἱ τῶν ἄλλων πόλεων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τοὺς ἀρχοντάς της, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν καὶ τῶν ἐβραϊκῶν κοινοτήτων ἀρχοντες, τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιον. Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀπαντῶσα κατὰ τὸν 2ον καὶ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα *γερουσία* οὐδόλως πρέπει νὰ συγγέται πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν τοιαύτην, ὅπως ἐπιστεῦθι παλαιότερον.⁶ Ἡ Ἰουδαϊκὴ γερουσία ἦτο συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐβραϊκῶν κοινοτήτων,⁷ ἐνῶ ἡ γερουσία τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ πλήθους ἐπιγραφῶν,⁸ ἦτο σύλλογός τις ἡλικιωμένων, ὅστις σκοπὸν εἶχε τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὕλικῶν

¹ P. Collart, *Philippeville de Macédoine*, Paris 1937, 457.

² Περὶ τοῦ προβλήματος τούτου βλ. P. Lemerle, *ἔ. ἀ.* 24.

³ E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*, Leipzig 1901/2, 2, 443-48. Krauss, *RE* 2R IV, 1288 ἐν λ. Synagoge. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ ὁρος *συναγωγή* χρησιμοποιοῖται πρὸς δήλωσιν καὶ τῆς ἐβραϊκῆς κοινότητος πόλεως τινος (J. Juster, *ἔ. ἀ.* 439, σημ. 3. Krauss, *ἔ. ἀ.* 1286). Τὴν σημασίαν αὐτὴν ἔχει, φαίνεται, ἡ λέξις καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν BCH 56 (1932) 291, στ. 5, ὅπου ἀπαντᾷ ὁ τιμητικὸς τίτλος Ἰουδαίου *πατὴρ τῆς ἐν Στόβοις συναγωγῆς*. Ἡ λέξις *συναγωγή* πρέπει νὰ σημαίῃ ἐδῶ μᾶλλον τὴν συνάθροισιν, τὴν κοινότητα τῶν ἐγκατεστημένων ἐν Στόβοις Ἰουδαίων, παρὰ τὸν τόπον προσευχῆς αὐτῶν, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ καὶ ἐκ παραλλήλων τιμητικῶν τίτλων Ἰουδαίων, ὡς *πατὴρ λαοῦ* BCH 20 (1891) 159 ἢ *πατὴρ ἔθνους* CIG 9904. Τὴν σημασίαν αὐτὴν προφανῶς ἔχει καὶ ὁ τίτλος: *πατὴρ τῆς ἐν Ἐλαίᾳ συναγωγῆς*, ὅστις ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ρώμης CIG 9904.

⁴ BCH 56 (1932) 293, στ. 24 κέ.: *ὅς ἂν δὲ βουληθῇ | τι καινοτομῆσαι παρὰ τὰ ἐπ' ἐμοῦ δοθέντα, δώσει τῷ | πατριάρχῃ δηναρίων (μυριάδας) εἰκοσι πέντε.*

⁵ BCH, *ἔ. ἀ.* 297.

⁶ J. Oehler, *Epigraphische Beiträge zur Geschichte des Judentums*, ἀρ. 96 ἐν *Monatsschr. f. Gesch. u. Wiss. d. Judentums* τόμ. 53. Παρ. καὶ Krauss, *ἔ. ἀ.* 1302.

⁷ Kahlestedt, *RE* 2R V, 1350.

⁸ Ὅλαι αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουν συγκεντρωθῇ ὑπὸ τοῦ J. H. Oliver ἐν *Hesperia*, Suppl. 6 (1941) 165-68.

συμφερόντων τῶν μελῶν της καὶ τὴν ψυχαγωγίην αὐτῶν. Ἐκάστη κοινότης εἶχεν ἰδίαν περιουσίαν, οἶκον λατρείας (*ἀγιωτάτη συναγωγή, ἅγιος τόπος*) μετὰ τῶν παραρτημάτων του καὶ ἰδίας προσόδους (*ἅγια χρήματα*). Αἱ πρόσοδοι, αἰτίνες διετηροῦντο εἰς τὴν συναγωγὴν, προήρχοντο ἐκ ποικίλων συνεισφορῶν καὶ δωρεῶν τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ διαφορῶν προστίμων, τὰ ὅποια ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτὰ συνεπείᾳ παραβάσεων τοῦ νόμου, παρανόμου χρήσεως ξένων τάφων κ. ἄ.¹

Καθὼς βλέπομεν, ἡ κοινότης ἦτο αὐτόνομος ὄργανισμός, ἡ δικαιοδοσία ὅμως αὐτῆς περιορίζετο μόνον μεταξὺ τῶν μελῶν της. Εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς ἢ τῶν μελῶν της πρὸς τρίτους, καὶ ὅταν ἀκόμη αὐτοὶ ἦσαν Ἰουδαῖοι ἄλλων κοινοτήτων, τὸν λόγον εἶχεν ἡ πόλις, εἰς ἣν ἀνήκεν ἡ κοινότης. Ἐτσι ὁ Παῦλος καὶ ὁ ὁπαδὸς του Σίλας εἰς τοὺς Φιλίππους προσάγονται ὡς Ἰουδαῖοι ὅχι εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἑβραίων ἢ εἰς τοὺς ἀρχοντάς των, ἀλλ' εἰς τοὺς στρατηγούς τῆς πόλεως,² εἰς δὲ τὴν Θεσσαλονίκην οἱ ἴδιοι Ἑβραῖοι, συλλαβόντες τὸν Ἰάσονα καὶ ἄλλους ὁπαδοὺς τοῦ Παύλου, ὀδηγοῦν ἐνώπιον τῶν πολιταρχῶν τῆς πόλεως καὶ ὅχι ἐνώπιον τῆς συναγωγῆς,³ ἂν καὶ ἐκ τοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου καὶ τῶν ὁπαδῶν του ἐθεώρουν ἐαυτοὺς θιγομένους. Ποῖα ἐπαγγέλματα ἤσκουν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Μακεδονίας τίποτε σχεδὸν δὲν μᾶς παραδίδεται. Ἄν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ τρεῖς ἐκ τῶν πόλεων, ἡ Βέροια, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ οἱ Φίλιπποι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον ἐβραϊκαὶ κοινότητες, εὗρισκοντο ἐπὶ τῆς κεντρικωτέρας ἀρτηρίας τῆς Μακεδονίας, δηλ. τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἔμποροι καὶ διάφοροι ἐπαγγελματίαι.

Οἱ Ρωμαῖοι.⁴ Οὗτοι ἦσαν ἡ πολυπληθεστέρα ὁμὰς ξένων ἐν Μακεδονίᾳ. Ἡ ἐγκατάστασις αὐτῶν ἔγινεν εἴτε κατὰ συμπαγεῖς μάζας (π.χ. *veterani*) ὑπὸ τῆς Ρώμης εἰς τὰς ὑπ' αὐτῆς ἰδρυόμενας ἀποικίας εἴτε κατὰ μόνας καὶ ἰδιωτικῶς εἰς αὐτάς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις. Πλὴν τῶν ἀποικίων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, μακεδονικαὶ πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας διαπιστώνομεν βάσει τῶν ἐπιγραφῶν⁵ ἐγκαταστάσεις Ρω-

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 89. BCH, ἔ. ἀ.

² Πράξ. Ἀποστ. 16, 19.

³ Πράξ. Ἀποστ. 17, 5. 9.

⁴ Ὑπὸ τὸν ὄρον Ρωμαῖοι (*cives Romani*) δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν μόνον τοὺς γνησίους Ρωμαῖους, δηλ. τοὺς κατοίκους τῆς παλαιᾶς Ρώμης, ἀλλ' ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἰταλίας (*Italici*), οἵτινες εἶχον λάβει τὸ *ius italicum*. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 49 π. Χ. οἱ ὅροι *Italici* καὶ *cives Romani* ἦσαν ταυτόσημοι.

⁵ Ὡς βάσις πρὸς διαπίστωσιν τῆς ρωμαϊκῆς καταγωγῆς τῶν προσώπων ἐλήφθησαν μόνον λατινικαὶ ἐπιγραφαί, φέρουσαι ρωμαϊκὰ ὀνόματα, καὶ ἐπιγραφαί, εἰς αἷς ρητῶς μαρτυρεῖται ἡ ρωμαϊκὴ καταγωγή αὐτῶν. Ρωμαϊκὰ ὀνόματα εἰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὲς κριτήριον περὶ τῆς ρωμαϊκῆς καταγωγῆς τῶν προσώπων, καθ' ὅσον ὁ ἐκρωμαϊσμός τῶν ὀνομάτων τῶν Μακεδόνων ἦτο εὐρύτατος τότε, ἰδίᾳ κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐποχὴν.

μαίων, εἶναι ἡ Ἀμφίπολις,¹ ἡ Βέροια,² ἡ Δερρίοπος (Στύβερρα),³ ἡ Δόβηρος,⁴ ἡ Ἐδεσσα,⁵ ἡ Ἡράκλεια Λύγκον,⁶ ἡ Ἡράκλεια ἡ Σιντική,⁷ ἡ Θεσσαλονίκη,⁸ αἱ Σέρραι,⁹ ἡ Φίλα τῆς Πιερίας,¹⁰ ἄγνωστος πόλις τῆς Ἑορδαίας,¹¹ ἡ περὶ τοὺς Φιλίππους περιοχὴ,¹² διάφοροι πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς.¹³

Διδακτικώτατα εἶναι τὰ συμπεράσματα περὶ τῶν ρωμαϊκῶν ἐγκαταστάσεων ἐκ τῆς μελέτης τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Ἔτσι πυκνὰς ἐγκαταστάσεις συναντῶμεν εἰς τὴν βόρειον Μακεδονίαν, ἰδίως εἰς τὴν Λυγκηστίδα καὶ τὴν Πελαγονίαν, καὶ τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, καθὼς καὶ κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς καὶ ἐμπορικῆς ὁδοῦ Ἑγνατίας, ἐλαχίστας δὲ εἰς τὴν ἄνω Μακεδονίαν, δηλ. εἰς τὴν Ὀρεστίδα, Ἐλιμιῶτιν καὶ τὴν Ἑορδαίαν. Οἱ ἐγκατεστημένοι (consistentes) εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις Ρωμαῖοι ἦσαν ἢ μόνιμοι κάτοικοι αὐτῶν, ἔχοντες γῆς καὶ οἰκίας ἐγκτησιν, οἱ ἐνκεκτημένοι, ἢ ἔμποροι, οἱ negotiatores, οἱ συμπραγματευόμενοι, οἵτινες διέμενον ἐκεῖ, ἐφ' ὅσον αἱ ἐμπορικαὶ τῶν ἀνάγκαι ἀπῆτουν τοῦτο. Τοὺς πρώτους συναντῶμεν μόνον εἰς τὴν Βέροϊαν,¹⁴ ἃν καὶ οὗτοι πρὲπει νὰ ἦσαν οἱ πολυπληθέστεροι, τοὺς ἄλλους εἰς τὴν Ἐδεσσαν,¹⁵ τὴν Ἀμφίπολιν,¹⁶ τὴν Στύβερραν¹⁷ καὶ τὴν Ἀκανθον τῆς Χαλκιδικῆς.¹⁸ Οὗτοι δὲν εἶναι μὲν πολί-

¹ Δήμιτσας, ἀρ. 894. 895. AE 1832, Ἀρχ. Χρον. 3. RA σειρ. 6, 24 (1945) 53/4, ἀρ. 6.

² Δήμιτσας, ἀρ. 58. 119. 120.

³ CIL 9, 6155. Δήμιτσας, ἀρ. 270. 271. RA σειρ. 6, 1534, 2, 285, ἀρ. 215.

⁴ RA σειρ. 6, τόμ. 16 (1940) 224, ἀρ. 89.

⁵ Δήμιτσας, ἀρ. 3. AM 27 (1902) 312 κέ., ἀρ. 19. 20. 21.

⁶ Δήμιτσας, ἀρ. 218. 221. 249. 250. BSA 18 (1911/12) 170, ἀρ. 4. V ulic', ἔ. ἀ. 13 κέ., ἀρ. 22. 51. Spomenik 98 (1941-48) 10 κέ., ἀρ. 19. 22. 23. 25.

⁷ CIL 13, 2, 2, ἀρ. 8552.

⁸ Δήμιτσας, ἀρ. 597. 598. 600. 601. 606. Αὐτονόητον εἶναι ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ὡς ἔδραν τῆς ἐπαρχίας διέμενον καὶ πλείστοι Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι καὶ στρατιῶται. Γνωστὴ εἶναι ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀπουσίων. BCH 37 (1913) 125 κέ. 38 (1914) 63 κέ. Ὁ Jh 17 (1914) 105 κέ. Hermes 63 (1928) 229 κέ.

⁹ Δήμιτσας, ἀρ. 880.

¹⁰ Δήμιτσας, ἀρ. 196.

¹¹ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 434/35, ἀρ. 16.

¹² Πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἦσαν ἐκλατινισθέντες Θράκες.

¹³ Δήμιτσας, ἀρ. 770. 782. BSA 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13.

¹⁴ Δήμιτσας, ἀρ. 58.

¹⁵ AEM 12 (1888) 189, ἀρ. 6 [= Δήμιτσας, ἀρ. 3].

¹⁶ RA σειρ. 6, 24 (1945) 53/4, ἀρ. 6.

¹⁷ N. V ulic', Une inscription grecque de Macédoine ἐν Mélanges G. Glotz 2 (1932) 875 [= RA σειρ. 6, 1534, 2, 285, ἀρ. 215].

¹⁸ BSA 23 (1918/19) 85 κέ. [= SEG 1, 65, ἀρ. 282].

ται τῶν μακεδονικῶν πόλεων,¹ ὡς κύριοι ὅμως τῆς οἰκουμένης (dominī orbis) ἀπολαύουν πολλῶν προνομίων. Πλὴν τοῦ δικαιώματος τῆς ἐγκτήσεως γῆς ἠδύναντο νὰ λάβουν τιμητικά ἀξιώματα καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῆς πόλεως νὰ ψηφίσουν ἀπονομὴν τιμῶν εἰς ἐξεχούσας προσωπικότητας.² Ὅπως οἱ παροικοῦντες, ἦσαν καὶ αὐτοὶ συγκεκοτημένοι εἰς σῶμα (conventus)³ καί, καθὼς δεικνύει ἡ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς πόλεως λήψις ἀποφάσεων, μετεῖχον ἐνίοτε τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου (ἐξ οὗ καὶ συμπολιτενόμενοι ἐκαλοῦντο), ὅχι ὅμως ὡς ἄτομα, ἀλλὰ μόνον ὡς σῶμα.⁴

Οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν Μακεδονίᾳ Ρωμαῖοι, καθὼς καὶ ὅσοι τῶν ἰθαγενῶν εἶχον ἀποκτήσει τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν (civitas), ἀνῆκον εἰς τινὰ τῶν ρωμαϊκῶν φυλῶν (tribus). Δὲν ἀνῆκον ὅμως ὅλοι εἰς τὴν ἰδίαν φυλὴν. Οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τοὺς Φιλίππους π. χ. κατετάσσοντο εἰς τὴν Βολτινίαν (Vultinia),⁵ ὅσοι ἦσαν εἰς τὴν Θεσσαλονικίην εἰς τὴν Κορνηλίαν (Cornelia)⁶ καὶ κατ' ἄλλην ἐποχὴν εἰς τὴν Κλαυδίαν (Claudia),⁷ οἱ τῆς Ἡρακλείας τῆς Σιντικῆς (Heraclea Senticæ) εἰς τὴν Φαβίαν (Fabia),⁸ οἱ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν Μαικίαν (Maecia),⁹ οἱ τῶν πόλεων Στόβων καὶ Δοβήρου εἰς τὴν Αἰμι-

¹ J. A. O. L. a r s e n, Roman Greece 458/59, σημ. 23.

² Βλ. τὰς ἀνωτέρω παραπομπάς.

³ Περὶ τῶν σωματείων τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐγκατεστημένων Ρωμαίων καὶ τῆς ὁργανώσεώς των βλ. E. K o r n e m a n n, RE IV, 1179 κέ. ἐν λ. Conventus. Ὁ Kornemann 1185 ἐγνώριζε δύο μόνον conventus civium Romanorum ἐν Μακεδονίᾳ, δηλ. τῆς Βεροίας καὶ τῆς Ἐδέσσης. Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι πλὴν αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν, τὴν Στύβερραν καὶ τὴν Ἀκανθον.

⁴ Εἰς τὰς πόλεις Ἐδεσσαν, Ἀκανθον καὶ Στύβερραν τὰ σωματεῖα τῶν ἐν αὐταῖς ἐγκατεστημένων Ρωμαίων ἐμφανίζονται ὡς ἀποτελούμενα μόνον ἐξ ἐμπόρων. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἄλλων ἐπαγγελεμάτων Ἱταλοὶ καὶ Ρωμαῖοι ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ μετεῖχον αὐτῶν, τῶν ἐμπόρων ἀποτελούντων ἀναμφισβητήτως τὸν πυρῆνα αὐτῶν. Βλ. π. χ. K o r n e m a n n, De civ. Rom. in provinciis imperii consistentibus 2 κέ. καὶ RE, ἔ. ἀ. 1188.

⁵ Βλ. P. C o l l a r t, Philippes 258-261. Πρὸς δὲ ὉJh 37 (1948) 240 κέ., ἀρ. 1 (Beibl.). AE 1950/51, 55 κέ. ἀρ. 2. 3. 14. Εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων (BCH 57 (1933) 354/55, ἀρ. 19. 20) δύο μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἀνήκουν εἰς τὴν Φαβίαν, εἰς δὲ εἰς τὴν Βολτινίαν. Ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ συναγάγωμεν ὅτι εἰς τοὺς Φιλίππους ὑπῆρχε καὶ φυλὴ Φαβία, ἀλλ' ὅτι αὕτη ἦτο ἡ φυλὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας καὶ ὅτι τὸ τρίτον μέλος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἤσκησε καὶ ἀξίωμα ἐν αὐτοῖς, ἐνεγράφη εἰς τὴν φυλὴν Βολτινίαν τῶν Φιλίππων.

⁶ CIL 3, 13483. 6, 2646.

⁷ CIL 3, 3528. 6, 2382a. 2679. 2886 (γ). K u b i t s c h e k, Imp. Rom. trib. descr. 244. Βλ. O. T a f r a l i, Thessalonique 32, σημ. 2.

⁸ CIL 6, 222. 2645. 2767. 13, 2, 2, 8552. ILS 2255. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 215.

⁹ CIL 3, 630 [= Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 249]. 2017. 3350. 6, 2382b, 8, 8, 2865.

λίαν (Aemilia),¹ οἱ τῆς Στυβέρρας εἰς τὴν Σκαπτίαν (Scaptia),² οἱ τῶν Σεργῶν εἰς τὴν Κυρίναν (Quirina),³ οἱ τοῦ Δίου εἰς τὴν Παλατίαν (Palatina)⁴ καὶ οἱ τῆς Κασσανδρείας εἰς τὴν Παπιρίαν (Papiria).⁵ Εἰς τρεῖς ἐπιγραφὰς τοῦ Δίου καὶ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ μᾶς δίδονται τρεῖς διάφοροι φυλαί, ἡ Sca(ptia), Lem(onia) καὶ Pub(lilia).⁶ Αἱ φυλαὶ αὗται πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἔχουν σχέσιν μᾶλλον μὲ τὸν τόπον καταγωγῆς τῶν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς μνημονευομένων προσώπων καὶ ὄχι μὲ τὸ Δίον. Ὁμοίως καὶ ἡ φυλὴ Ser(gia), τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης (Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 597), δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ἀλλὰ εἰς τὸν τόπον καταγωγῆς τοῦ ἐν αὐτῇ μνημονευομένου καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ταφέντος M. Geminius Priscus, ἡ δὲ Me(cia) Neapol(i) μιᾶς ἐπιγραφῆς τῆς περιοχῆς Φιλίππων (Μπόριανι) (CIL 3, 645) ἔχει σχέσιν πιθανῶς μὲ τὴν Νεάπολιν τῆς Καμπανίας.⁷

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω κατοίκους τῶν πόλεων δὲν πρέπει νὰ συνυπολογισθοῦν οἱ προσωρινῶς διαμένοντες εἰς αὐτάς, οἱ ταξιδιωταί, οἱ ἐπισκέπται, οἱ δι' αὐτῶν διερχόμενοι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ δι' ἰδιωτικὰς ἢ δημοσίας ὑποθέσεις ἐπισκεπτόμενοι πόλιν τινὰ κ.ἄ.

2. Ἀσχολίαι τῶν κατοίκων τῶν μακεδονικῶν πόλεων.

Αἱ ἀσχολίαι τῶν κατοίκων τῶν μακεδονικῶν πόλεων, γηγενῶν καὶ ξένων, εἶναι ποικιλώταται. Αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλαι πηγαὶ μᾶς δίδουν μίαν εἰκόνα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καλὴν τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἀσκουμένων ἐπαγγελμάτων καὶ ἀσχολιῶν τῶν κατοίκων. Ἔτσι συναντῶμεν εἰς αὐτάς ἐπιχειρηματίας,⁸ μεγαλοκτηματίας,⁹ ἐμπόρους,¹⁰ δουλεμπόρους (σωματέμποροι),¹¹ ἀρ-

¹ RM 5 (18°) 90, RA σειρ. 4, τόμ. 16 (1910) 453/54, ἀρ. 173 [= ÖJh 13 (1910) 216/7, ἀρ. 7]. Grotfend, Imperium Romanum tributim descriptum 140. Εἰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Στόβων συναντῶμεν καὶ ἄλλας φυλάς, ὡς: φυλ[ῆς] Μαορίας, φυλ[ῆς] Οὐαλρείας, φυλ[ῆς] [Μερκ?]ονορίας, ÖJh 32 (1940) 32 (Beibl.). Εἰς ταύτας ἦτο διηρημένη ἡ πόλις, ὅπως κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἡ Βέροια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Βλ. ἀνωτέρω.

² CIL 9, 6155.

³ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 812.

⁴ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 190. 191. Βλ. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.δ. 30.

⁵ Duchesne - Bayet, ἔ.δ. 73/4, ἀρ. 114 [= Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 770].

⁶ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.δ. 29 κέ., ἀρ. 50. 55. 57.

⁷ P. Collart, Philippes 261.

⁸ BCH 24 (1900) 544/45, ἀρ. 2.

⁹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 929. BCH 21 (1897) 530, ἀρ. 1. 24 (1900) 313. J.H.St. 29 (1909) 102, ἀρ. 30. BCH 47 (1923) 88, ἀρ. 7.

¹⁰ AEM 18 (1888) 189, ἀρ. 6. BSA 18 (1911/12) 177, ἀρ. 19 (·). 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 215. τόμ. 24 (1945) 54.

¹¹ RA 24 (1945) 49/50, ἀρ. 3 [= 26 (1946) 229].

γυραμοιβούς,¹ γναφεῖς,² βαφεῖς (ἢ ἐμπόρους) τῆς πορφύρας (πορφυροβάφοι, πορφυροῶλαι),³ τεχνίτας,⁴ ἀρχιτέκτονας,⁵ ἀγαλματοποιούς,⁶ γλύπτας,⁷ λιθογλύφους,⁸ λατόμους,⁹ χαλκείς,¹⁰ φορειοφορεῖς (λεκτικάριοι),¹¹ νεκροθάπτας (κοιπιᾶται),¹² κηπουρούς,¹³ ἀμπελουργούς,¹⁴ δενδροφόρους, τ.ἔ. ξυλουργούς ἢ ξυλεμπόρους,¹⁵ ἀγροφυλάκας (ἀλτάριοι),¹⁶ κυνηγούς,¹⁷ ἀρτοποιούς (ἀρτοκόποι),¹⁸

¹ BCH 47 (1923) 78, ἀρ. 39 [= SEG 2, 73, ἀρ. 421]: ἀρκάρις ἀργενταρίων.

² Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 34.

³ Πράξ. Ἀποστ. 16, 14. Με ρ τ ζ ι δ η ς, Φύλιπποι 187. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 439.

⁴ BCH 47 (1923) 282, ἀρ. 2 [= SEG 2, 74, ἀρ. 430]. Ὑπὸ τὴν λέξιν «τεχνίτης» δέον νὰ ἐννοήσωμεν ἐνταῦθα τὸν χειροτέχνην, ὅχι τὸν καλλιτέχνην. Περί τῶν διαφόρων σημασιῶν τοῦ ὅρου *τεχνίτης* βλ. P o l a n d, RE 2R, V, 2473 ἐν λ. Technitai.

⁵ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 367-678. Καί εἰς τὰς δύο περιπτώσεις διαφαίνεται ὁ ὁ παλληλικὸς χαρακτὴρ τῶν ἀρχιτεκτόνων.

⁶ ILS 8776. SEG 1, 63, ἀρ. 269.

⁷ Bull. Inst. archéol. Bulg. 12 (1938) 288, ἀρ. 10. Μακεδονικά 2 (1941-52) 618, ἀρ. 42ε.

⁸ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 450, ἀρ. 54. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1.

⁹ Θερρακικά 6 (1925) 305 [= REG 49 (1936) 371].

¹⁰ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 869 [= J.H.St. 16 (1896) 315, ἀρ. 7 = Π. Παπαγεωργίου, Ἀλφειά 18 Φεβρουαρίου 1906 = Ditt. Syll. III³, 1140 = BCH 55 (1931) 179, ἀρ. 8].

¹¹ Β. Καλλιπολίτου - Β. Αζαριίδου, ἔ. ἀ. 37, ἀρ. 9. Βλ. καὶ REG 61 (1948) 165.

¹² Παραδίδεται ἡ δοτ. ΚΟΥ[Π]ΙΑCIN ἐξ ὑποτιθεμένης ὀνομαστικῆς κοινῆς, — αὐτος, BCH 24 (1900) 305/6, ἀρ. 2. Βλ. καὶ B. L a u m, Stiftungen in der griech. u. röm. Antike, Leipzig - Berlin 1914, 2, 41, ἀρ. 33. E. M i c h o u, Bull. Soc. Nat. Ant. 1924, 234 κέ. J. Z i n g e r l e, ÖJh 30 (1937) 132/33 (Beibl.). L. R o b e r t, Hellenica 1 (1940) 30, σημ. 1.

¹³ [Λουκιανού] Λούκιος ἡ ὄνος 611. BCH 37 (1913) 90/1, ἀρ. 4, στ. 16. Βλ. καὶ Z i e b a r t h, Jahresbericht 189 (1921) 24.

¹⁴ Μακεδονικά, ἔ. ἀ. 638, ἀρ. 2. Βλ. καὶ J.H.St. 66 (1946) 113. REG 66 (1953) 145, ἀρ. 106.

¹⁵ BCH 58 (1934) 466, ἀρ. 7.

¹⁶ AM 21 (1896) 100/1, ἀρ. 6. Βλ. καὶ AJA 8 (1904) 354.

¹⁷ P. C o l l a r t, Philippos 424, σημ. 1 (ἴσως ὅχι μονομάχος). Κυνηγοὶ μᾶς εἶναι γνωστοὶ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν χρόνων τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ (248/47 π.Χ.), οἱ ὅποιοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπετέλουν ἔνωσην (κοινὸν) ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἡρακλέους (BSA 18 (1911/12) 134/35, ἀρ. 1. Βλ. καὶ REG 27 (1914) 454-57). Ἡ συγχὴ παρουσία τοῦ Ἡρακλέους Κυναγίδα, τοῦ προστάτου τῶν κυνηγῶν, εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς (Βλ. π.χ. ΠΑΕ 1912, 240 κέ. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 207. Περισσοτέρας παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς παρὰ J. M. R. C o r m a c k, BSA 40 (1939/40) 16) δεικνύει πόσον σημαντικὴ ἦτο ἡ ἀπασχόλησις τῶν Μακεδόνων μὲ τὸ κυνήγι. Βλ. Πολύβ. 31, 29.

¹⁸ [Λουκιανού], ἔ. ἀ. 610. 613. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 156, ἀρ. 13.

δνηλάτας,¹ μονομάχους,² ἡθοποιούς,³ ῥαψωδούς,⁴ ποιητάς ἢ ἐπιγραμματοποιούς,⁵ μουσικούς,⁶ αὐλητάς (*πνυθαυλῶν*),⁷ κήρυκας,⁸ ἱεροκύρκους,⁹ ἱεροσαλπικτάς,¹⁰ ἱατρούς,¹¹ ἱπποῖατρούς,¹² παιδαγωγούς,¹³ διδασκάλους,¹⁴ διδασκάλους ἀπαγγελίας (*φωνασκοί*),¹⁵ δικηγόρους (*ῥήτορες*) ἢ νομομαθεῖς,¹⁶ συγγραφεῖς¹⁷ καὶ ἀνθρώπους ἐν γένει τῶν γραμμάτων.¹⁸

3. Ἑπαγγελματικά σωματεῖα καὶ λατρευτικοὶ σύλλογοι.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐργαζομένων εἰς τὰς πόλεις πρὸς καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐπαγγελματικῶν τῶν συμφερόντων καὶ διὰ κοινωνικοὺς λόγους ἐσχημάτιζον εἰδικὰ σωματεῖα.¹⁹ Τὰ ἐπαγγελματικά αὐτὰ σωματεῖα εἰς τὴν Μα-

¹ BSA 18 (1911/12) 155, ἀρ. 22.

² Duchesne-Bayet, Mission au mont Athos 107, ἀρ. 147. Δήμιτσας, ἀρ. 139 [=J. M. R. Cormack, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953) 376/77, ἀρ. 2]. 536. IGR 1, 701. 3, 215. BSA 18 (1911/12) 158, ἀρ. 30. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.δ. 14/15, ἀρ. 10 [=L. Robert, Hellenica 7 (1949) 126, ἀρ. 321]. RA 24 (1945) 52 [=L. Robert, Hellenica 5 (1948) 77/8, ἀρ. 314].

³ J. M. R. Cormack, Hesperia 1944, 23, ἀρ. 1 [=REG 57 (1944) 215, ἀρ. 127].

⁴ IG VII, 420, στ. 12/3.

⁵ Μακεδονικά 1 (1940) 465. Μ. Ἀνδρονίκου, ἔ.δ. 24, ἀρ. 2. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 138. 192. 1387.

⁶ CIG 2004. A.A. 55 (1940) 274. Β. Καλλιπολίτου, Studies presented to D. M. Robinson, ἔ.δ. 371 - 73 [=SEG 12, 92/3, ἀρ. 339].

⁷ IG VII, 2726.

⁸ [Δουκιανοῦ], ἔ.δ. 603. IG III, 1, 129. BCH 59 (1935) 156 κέ, ἀρ. 53. Βλ. καὶ L. Robert, Istros 2, 16/7.

⁹ CIG 1969 [=Δήμιτσας, ἀρ. 374].

¹⁰ CIG 1969 [=Δήμιτσας, ἀρ. 374]. 2007h [=Δήμιτσας, ἀρ. 749].

¹¹ Δήμιτσας, ἀρ. 521. BSA 23 (1918/19) 95/6, ἀρ. 21 [=BCH 53 (1929) 82, ἀρ. 7]. BCH 58 (1934) 472, ἀρ. 9. Μ. Ἀνδρονίκου, ἔ.δ. 26/7, ἀρ. 3. Δ. Κανατσούλη, ἔ.δ. ἀρ. 547.

¹² AM 18 (1893) 417, ἀρ. 4. Δήμιτσας, ἀρ. 178.

¹³ AM 21 (1896) 100, ἀρ. 5. Δήμιτσας, ἀρ. 73.

¹⁴ BCH 60 (1936) 53, ἀρ. 4.

¹⁵ BSA 41 (1940 - 45) 107/8, ἀρ. 4.

¹⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀληθεία 21 Ἰουλίου 1905, ἀρ. 17. BCH 47 (1923) 83/4, ἀρ. 2. A. A. 52 (1942) 183, ἀρ. 24 [=L. Robert, Hellenica 5 (1948) 34]. Δ. Κανατσούλη, ἔ.δ. ἀρ. 1168.

¹⁷ Δ. Κανατσούλη, ἔ.δ. ἀρ. 543. 1345. 1389.

¹⁸ N. Vulic', Srpska Kraljevska Akademija, Spomenik 75, ἀρ. 179a. Fouilles de Delphes 3, 4, 465. Β. Καλλιπολίτου - Δ. Λαζαρίδου, ἔ.δ. 36/7, ἀρ. 8.

¹⁹ Εἰδικώτερον περὶ τῶν σχολῶν τῶν ἐπαγγελματικῶν συλλόγων βλ. W. Liebenam, Zur Gesch. u. Organ. des röm. Vereinswesens, Leipzig 1890, 257 κέ. Stöckle, RE Supplb. IV, 155/56 ἐν λ. Berufsvereine.

κεδονίαν εἶναι συνήθως γνωστά μὲ τὸν τεχνικὸν ὄρον «*συνήθεια*» ἢ τὸν λατινογενῆ «*κολλήγιον*».¹ Οὐχὶ σπανίως ὅμως χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τοῦ ἀφηρημένου οὐσιαστικοῦ, τοῦ δηλοῦντος τὴν ἔταιρειαν, τὸ συγκεκριμένον οὐσιαστικὸν κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν, π.χ. οἱ *συνήθεις*,² οἱ *συμπραγματενόμενοι*,³ οἱ *ἀλτάριοι*⁴ κ.ά. Εἰς τὴν κορυφὴν ὧλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαγγελματικῶν σωματείων ἀναμφιβόλως ἴσαντο αἱ ἐνώσεις τῶν Ρωμαίων ἐμπόρων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένινεν ἤδη λόγος ἀνωτέρω. Σωματεῖα ἐμπόρων, καταγομένων ἐκ τῆς Μακεδονίας ἢ ἐξ ἄλλων χωρῶν τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς, δὲν μᾶς ἔχουν παραδοθῆ ῥητῶς εἰς τὰς πηγὰς μας. Ἐν τούτοις πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ἂν καὶ τὸ μέγαλον ἐμπόριον κατὰ τὸ πλεῖστον εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων καὶ Ἰταλῶν,⁵ ὅτι καὶ γηγενεῖς καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν ἔμποροι εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὑπῆρχον καὶ σωματεῖα, ὅπως ἐκείνοι, θὰ εἶχον.

Ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἀμφιπόλεως μᾶς εἶναι γνωστὸς *σωματέμπορος* τις, δηλ. ἔμπορος δούλων, ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ὥς δεικνύει τὸ ἐλληνικὸν τοῦ ὀνομα (cognomen) *Τιμόθεος*.⁶ Ἐκτὸς τούτου οἱ παραδιδόμενοι *πορφυροβάφοι* εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τοὺς Φιλίππους πιθανὸν νὰ μὴ περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν βαφὴν τῆς πορφύρας, ἀλλὰ νὰ ἦσκον καὶ τὴν ἐμπορίαν αὐτῆς. Ἐν σωματείῳ (*συνήθεια*) λοιπὸν τῶν πορφυροβάφων μᾶς παραδίδεται εἰς ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης.⁷ Ἐπειδὴ εἰς τὸν τίτλον τοῦ σωματείου τούτου προστίθεται καὶ ὁ προσδιορισμὸς «*τῆς ὀκτωκαιδεκάτης*», δηλ. τῆς δεκάτης ὁγδόης ὁδοῦ ἢ συνοικίας τῆς πόλεως,⁸ ὑποτίθεται ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπῆρχον πλείονα τοῦ ἐνὸς σωματεῖα, ἄλλως θὰ ἦτο περιττὴ ἡ διάκρισις αὐτῇ. Παρόμοιον σωματεῖον πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ τὴν ἐν λατινικῇ ἐπιγραφῇ περισωθεῖσαν λέξιν: [PU]RPURARI (=purpurarii), δηλ. πορφυροβάφοι ἢ πορφυροπῶλαι.⁹ Ἐπίσης ὁ τιμητικὸς τίτλος «*πρώτος τῶν πορφυροβάφων*», τὸν ὁποῖον

¹ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 439. 440. 747. BSA 18 (1911/12) 155, ἀρ. 22.

² Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 596. Β. Καλλιπολίτου - Δ. Λαζαρίδου, ἔ.δ. 20/1, ἀρ. 12.

³ Βλ. ἀνωτέρω σ. 265.

⁴ AM 21 (1896) 100/1, ἀρ. 6. Βλ. καὶ AJA 8 (1904) 354.

⁵ Ὅλιστα περὶ τῆς δράσεως τῶν Ἰταλῶν negotiatores ἐν Μακεδονίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι βλ. M. Rostovzeff, The social and economic History of the Hellenistic World, Oxford 1941, 2, 759 κέ.

⁶ RA 24 (1945) 49/50, ἀρ. 3 [= 26 (1946) 229].

⁷ Duchesne-Bayet, ἔ.δ. 52, ἀρ. 53 [= Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 439]. Τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς τελευταία ἔκδοσις ἐγένινεν ὑπὸ L. Robert, Études anatoliennes, Paris 1937, 535, ἀρ. 3.

⁸ Βλ. Ziebarth, Jahresbericht 189 (1921) 29.

⁹ L. Heuzey - H. Dautet, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, 28 [=CIL, 3, 664].

φέρει δὲ ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης τιμώμενος Ἀντίοχος Λύκου Θυατειρηνός, ἂν ἡ ὑπὸ τοῦ Σ τ. Μ ε ρ τ ζ ῖ δ ο υ, ἔ.δ. 187, δημοσιευομένη ἐπιγραφή εἶναι γνησία,¹ προϋποθέτει ὀργάνωσιν τῶν πορφυροβάφων τῶν Φιλίππων, ἐξ ἧς ἔλαβε τὸν τίτλον. Ἡ κατεργασία τῆς πορφύρας καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῆς ἡσκεῖτο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ ἐγκατασταθέντων εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις Θυατειρηνῶν.² Εἰς τοὺς Φιλίππους ὑπῆρχε καὶ σωματεῖον ἀργενταρίων (=ἀργυραμοιβῶν ἢ ἀργυροκόπων).³ Ἐκ τῆς περιοχῆς δὲ τῆς πόλεως μᾶς εἶναι γνωστὸν ἐν σωματεῖον τῶν νεκροθαπτῶν (κοπιᾶται) Καλπαπουρειῶν.⁴ Μίαν ἔνωσιν ἀγροφυλάκων (οἱ περὶ... ἀλτάριος)⁵ συναντῶμεν τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα (98/9) εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Στρυμόνος (Μελένικον).⁶ Εἰς τὴν ΒέροIAN ὑπῆρχε σύλλογος τῶν ὀνηλατῶν, καλούμενος σκωπτικῶς «ἡ συνήθεια τῶν ὄνων».⁷ Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην συναντῶμεν τρεῖς ἐταιρείας, τὴν [συν]ήθειαν [τῶν] περὶ Ἀλέ[ξι]ον, ἥτις τιμᾷ ἀξιωματοῦχόν τινα αὐτῆς,⁸ τοὺς συνήθεις τοῦ Ἡρακλέους, οἵτινες μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἐκ τοῦ ἐπιτυμβίου μνημείου, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι ἀνέθηκαν τὸ 153/54 μ.Χ. πρὸς τιμὴν συνεταίρου των,⁹ καὶ τοὺς περὶ Λ. Νώνιον συνήθεις, οἱ ὁποῖοι τιμοῦν ἐπίσης συνέταιρόν των,¹⁰ δὲν φέρουν ὅμως προσδιορισμὸν τινα, δηλωτικὸν τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν μελῶν των. Ὁ-

¹ Ο L. Robert, Rev. Phil. σειρ. 3, τόμ. 13 (1939) 136 - 150, ὑπὸ διαφόρων δικαιολογίας θεωρεῖ τὰς ὑπὸ τοῦ Μερτζίδου δημοσιευθείσας ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων ὡς πλαστάς, μεταξὺ δὲ αὐτῶν συγκαταλέγει καὶ τὴν ἐν λόγῳ ἐπιγραφήν. Ἀντιθέτως ὁ P. Lemerle, ἔ.δ. 28/9 θεωρεῖ αὐτὴν αὐθεντικὴν.

² Βλ. Πράξ. Ἀποστ 16, 14. Μερτζίδης, ἔ.δ. 187. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 439.

³ BCH 47 (1923) 78, ἀρ. 39. [=SEG 2, 73, ἀρ. 421]. Περβ. CIL 6, 348: corpus pausariorum et argentariorum.

⁴ BCH 24 (1900) 306. Βλ. καὶ F r. P o l a n d, Geschichte des griechischen Vereinswesens, Leipzig 1909, 127. Καλπαπουρεῖται πιθανότατα ἐλῆγοντο οἱ κάτοικοι θρησκτικῆς τινος κόμης, κειμένης μεταξὺ Φιλίππων καὶ Καβάλλας.

⁵ Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως «ἀλτάριος» βλ. AJA 8 (1904) 354.

⁶ AM 21 (1896) 100/1, ἀρ. 6. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. T o d, BSA 24 (1919/20 - 1920/21) 57, ἀρ. 50.

⁷ BSA 18 (1911/12) 155, ἀρ. 22. Βλ. καὶ P o l a n d, RE 2 R IV, 1367 ἐν λ. Σνήθεια. Ἐξ ἄλλων περιοχῶν γνωρίζομεν ἐν collegium mul(l)ionum et asinar(iorum) (= ὀνηλατῶν) ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Potentia (Potenza) CIL 10, 143 καὶ ἐνα ἀρ. χορηγῆται ἐν παύρῳ τῆς Ἐρμουπόλεως (Αἰγυπτος) Pap. Lond. 131, 321 (ἐκδ. Ke-nyon). Περβ. Wilcken, Griech. Ostraka I, 272. 332.

⁸ Duchesne - Bayet, ἔ.δ. 52, ἀρ. 84 [=Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 440]. Συμπλήρωσις τῆς ἐπιγραφῆς παρὰ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 15 (1903) 46, ἀρ. 14. Βλ. καὶ N o c k, Harv. Theol. Rev. 29 (1936) 57, ἀρ. 27.

⁹ BCH 8 (1884) 462/63, ἀρ. 2 [=Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 596].

¹⁰ Κα λ λ ι π ο λ ῖ τ ο υ - Λ α ζ α ρ ῖ δ ο υ, ἔ.δ. 20/1, ἀρ. 12. Εἰς τὰς ἀνώτερας ἐταιρείας θὰ πρέπει ἴσως νὰ προστεθῇ καὶ τετάρτη, τῆς ὁποίας μνεῖα γίνεται ἐν ἀνεκδότῳ ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης (Βλ. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 269): οἱ περὶ Ἐπικράτην [σνήθεις].... τὸν Βίθνος υἱὸν σνήθη κλπ.

πωσδήποτε ἡ χρῆσις τοῦ τεχνικοῦ ὄρου «*συνήθεια*», «*συνήθεις*» μᾶς πείθει ὅτι καὶ αὐταὶ ἦσαν ἐπαγγελματικά.¹ Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ μίαν *συνήθειαν* τῆς Ἑδέσσης² καὶ Ἰωως³ δι' ἐν *κολλ[ή]γιον*, γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ὀλύνθου,⁴ ὡς καὶ *συνήθειάν* τινα τῆς Ποτιδαίας.⁵ Εἶναι δηλ. καὶ αὐταὶ ἐπαγγελματικά. Ἐν *σωματεῖον* (*στέμμα*) τῶν φιλοκυνηγῶν, δηλ. τῶν φίλων τῶν θηριομαχιῶν τοῦ ἀμφιθεάτρου (*gladiatores*, *venatores*), συναντῶμεν εἰς τοὺς Φιλίππους περὶ τὸ τέλος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος (Βλ. P. Collart, BCH 52 (1928) 109). Ἐπ' ὀνόματί των ἱερεῦς τις τῆς ἀνικήτου Νεμέσεως ἀναθέτει ἐκ τῶν ἰδίων χρημάτων τὰς ἀναγλύφους εἰκόνας (*ἀφνδρεύματα*, ἀντὶ *ἀφ(ε)δρεύματα*) τῶν θεῶν ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν Φιλίππων.⁶

Εἰς νεοεφευριστὴν ἐπιγραφὴν τῆς Πύδνης τοῦ ἔτους 250 μ.Χ. συναντῶμεν ἑταιρείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «*σύνδοκος θεοῦ Διὸς Ὑψίστου*».⁷ Δυστυχῶς ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἔχει δημοσιευθῇ ἀκόμη καὶ δι' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφανθῶμεν ἀσφαλῶς ἂν ὑπὸ τὸν ὄρον «*σύνδοκος*»⁸ ἐννοεῖται ἐπαγγελματικὴ ἢ λατρευτικὴ ἑταιρεία.

Αἱ ὀνομασίαι, τὰς ὁποίας λαμβάνουν τὰ ἐπαγγελματικὰ *σωματεῖα* πρὸς διάκρισίν των εἶναι ποικίλαι. Ἄλλοτε γίνεται χρῆσις τοῦ συνεχρειακοῦ ὀνόματος τῶν μελῶν, π.χ. ἡ *συνήθεια τῶν πορφυροβάφων*,⁹ ἄλλοτε χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ (—ῶν) ἢ τοῦ ἐξοχωτέρου μέλους τῆς ἑταιρείας, ὡς ἡ *συνήθεια τῶν περὶ Ἀλέξιον*, οἱ περὶ Α. Νώνιον *συνήθεις*,¹⁰ καὶ ἄλλοτε προσαγορεύεται μὲ τὸ ὄνομα θεοῦ τίνος, οἱ *συνήθεις τοῦ Ἡρακλέους*.¹¹ Πολλοὶ τὸ *σωματεῖον* ἀφιερώνεται εἰς θεοτῆτά τινα, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας τοῦτο θεωρεῖται ὅτι τελεῖ. Ἔτσι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην *σωματεῖον* ἔχει ὡς προστάτην τὸν Δία,¹² ἄλλο τὸν Ἡρακλέα,¹³ εἰς πόλιν

¹ Πρβ. καὶ Poland, Vereinsw. 51/2 καὶ RE 2R, IV, 1366/67. Ziebarth, Jahresbericht 189 (1921) 29.

² Ἀρχ. Δελτ., ἔ.ἀ. 268, ἀρ. 1.

³ Βλ. Poland, RE ἔ.ἀ. 1321 ἐν λ. Συναγωγεύς.

⁴ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. 76, ἀρ. 119 [=Δήμιττας, ἀρ. 747].

⁵ Ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸ μουσεῖον Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. εὐρετηρίου 1307. Βλ. Μακαρόνα, AE 1937, 2, 529, σημ. 3.

⁶ BCH 48 (1924) 289. 49 (1925) 240 [=SEG 3, 104, ἀρ. 499, 501]. Βλ. καὶ Poland, RE 2R, III, 2331 ἐν λ. Stemma.

⁷ Μακεδονικά 2 (1941-52) 625, ἀρ. 55.

⁸ Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου *σύνδοκος* βλ. Poland, Vereinsw. 158 κέ. καὶ RE 2R, IV, 1424 κέ. ἐν λ. Σύνοδος.

⁹ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. 52, ἀρ. 83. [=Δήμιττας, ἀρ. 439].

¹⁰ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. ἀρ. 84 [=Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 15 (1903) 46, ἀρ. 14]. Καλλιπολίτου-Αζαρίδου, ἔ.ἀ.

¹¹ Δήμιττας, ἀρ. 596.

¹² Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. [=Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ.].

¹³ Δήμιττας, ἔ.ἀ.

τῆς Χαλκιδικῆς, πιθανῶς τὴν Ὀλυνθον, τὸν θρησκικὸν θεὸν Ἡρώα,¹ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Στρυμόνος (Μελένικον) τὸν θεὸν Ἀσδοῦλητα,² εἰς τὴν Ἐδεσσαν τὸν ἰδιαιτέρως ἐν αὐτῇ τιμώμενον³ Δία Ὑψιστον,⁴ τὸ σωματεῖον τῶν φιλοκυνηγῶν εἰς τοὺς Φιλίππους τὴν Νέμεσιν, τὴν ταυτιζομένην πρὸς τὴν Ἀρτεμιν, τὴν προστάτιδα τοῦ κυνηγίου.⁵ Δυστυχῶς ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτῶν παραδειγμάτων δὲν ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν μὲ ποῖον πνεῦμα ἐγίνετο ἡ ἐκλογὴ τῶν προστάτων θεῶν, ἐὰν δηλ. ἐκάστη συντεχνία εἶχεν ἴδιον προστάτην θεόν, ὅπως π.χ. οἱ κυνηγοὶ τὸν Ἡρακλέα Κυναγίδα, καὶ αὐτὸς ἦτο κατ' ἀνάγκην καὶ ὁ προστάτης τοῦ σωματείου ἡ ἐξέλεγεν αὐτὸν ἐλευθέρως, προτιμωμένων φυσικὰ τῶν ἐντοπίων θεῶν.

Τὰ ἐπαγγελματικά σωματεῖα εἶχον ἴδιαν ὀργάνωσιν καὶ διοίκησιν. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι αὕτη ἦτο ὁμοίομορφος δι' ὅλα τὰ ἐν Μακεδονίᾳ δρῶντα σωματεῖα, καθ' ὅσον καὶ αἱ ἐπαγγελματικαὶ βλέψεις αὐτῶν ἦσαν διάφοροι καὶ αἱ συνθήκαι καὶ αἱ ἀνάγκαι τῶν μετεβάλλοντο κατὰ τόπους. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐν φαινόμενον, τὸ ὅποιον παρατηροῦμεν εἰς σωματεῖον τι ἢ σωματεῖα τινα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ γενικεύσωμεν δι' ὅλα. Ἐξ ἄλλου καὶ αἱ πηγαὶ μας εἶναι λίαν φειδωλαὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Ὅπως δὲ ἐπὶ κεφαλῇς ἐκάστου σωματείου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν εἰς πρόεδρος· οὗτος εἰς τὰς «*συνηθείας*» τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν περὶ Ἀλέξιον τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ποιδαίας καὶ εἰς τὸ «*κολλήγιον*» τῆς Ὀλύνθου τιτλοφορεῖται ἀρχισυνάγωγος.⁶ Κύριον ἔργον αὐτοῦ ἦτο, καθὼς δεικνύει καὶ ὁ τίτλος του, ἡ σύγκλησις τῶν μελῶν τῆς ἐταιρείας καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς. Εἰς τὸν τίτλον του προστίθεται ἐνίοτε τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν ἡ ἐταιρεία ἦτο ἀφιερωμένη : π.χ. Διδὸς [θε]οῦ ἀρχισυνάγωγος,⁷ ἀρχισυνάγωγος θεοῦ Ἡ-

¹ Duchesne - Bayet, ἔ.δ. 76, ἀρ. 119. Περὶ τοῦ θρησκικοῦ αὐτοῦ θεοῦ λεπτομερέστερον βλ. παρὰ Kazanow, RE 2R, VI, 478 κέ. καὶ Supplb. III, 1132 κέ. καὶ AM 8, 550/51. P. Lemerle, BCH 60 (1936) 339/40.

² AM 21 (1896) 100/1. Ἀσδοῦλης ἦτο ἐπώνυμον τοῦ ὑπὸ τῶν Θρησκῶν λατρευομένου Διονύσου. Βλ. Perdrizet, RA 1904, 1, 20. Kazanow, RE 2R, VI, 490 ἐν λ. Thrake.

³ Βλ. Δήμιτσαν, ἀρ. 6. 7. 38. Ἀρχ. Δελτ., ἔ.δ. 268, ἀρ. 2. W. Baegge, De Macedonum sacris 8.

⁴ Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1.

⁵ SEG 3, 104, ἀρ. 499. 501.

⁶ Εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ Δίου ἀναγινώσκομεν [Μᾶς- ἡ Δέκ]μος ἀρχισυνάγωγος (ΠΑΕ 1930, 50). Ὁ καθηγητὴς Σωτηριάδης οὐχὶ ὀρθῶς συσχετίζει τὸν ἀρχισυνάγωγον αὐτὸν μὲ τοὺς ἀξιωματούχους τῶν ἐβραϊκῶν συναγωγῶν. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ παραδεκτὴ ἄνευ ἄλλων τεκμηρίων (Βλ. Μακρόν, AE 1937, 2, 529, σημ. 3), τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον εἰς τὴν Μακεδονίᾳ ὁ τίτλος ἀρχισυνάγωγος ἀπαντᾷ μόνον εἰς τοὺς ἐπαγγελματικούς συλλόγους (συνηθείας).

⁷ Ἀθηνᾶ 15 (1903) 46, ἀρ. 14. Παρὰ Duchesne - Bayet, ἔ.δ. 52, ἀρ. 84 καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 440 ἡ γραφὴ δὲν εἶναι ὀρθή.

ρωος.¹ Πλήν τοῦ προϋσταμένου εἰς τὴν *συνήθειαν* τοῦ Ἡρακλέους ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπάρχουν τρεῖς γράμματα· εἰς ἐπιμελητῆς, εἰς τὴν τῆς Ἐδέσης δὲ 19 ἐπιμεληταί (*συνήθεις ἐπιμεληταί*).² Οἱ ἐπιμεληταί³ ἦσαν πραγματικοὶ ἄρχοντες τῶν σωματείων τῶν, καθὼς δεικνύει ἡ ἐν τῇ ἐταιρείᾳ τοῦ Ἡρακλέους μνεῖα αὐτῶν μετ' ἄλλων ἀρχόντων τῆς ὡς ἐπωνύμων⁴ καὶ ὁ τίτλος *συνήθεις ἐπιμεληταί*, τὸν ὅποιον φέρουν οὗτοι εἰς τὴν ἐταιρείαν τῆς Ἐδέσης. Κύριον δὲ ἔργον αὐτῶν ἦτο ἡ ἀναγραφή τῶν ἐγγράφων τοῦ σωματείου καὶ ἡ φροντίς περὶ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τιμητικῶν μνημείων αὐτοῦ. Ἄλλος ἄρχων, τὸν ὅποιον συναντῶμεν μόνον εἰς τὸ σωματεῖον τῶν ἀργυραιοβῶν τῶν Φιλίππων (*καλεῖται ἀργάρις*)⁵ καὶ τὸν ὅποιον θὰ εἶχον ὅλα τὰ ἐπαγγελματικά σωματεῖα, ἦτο ὁ ταμίης. Εἰς τὴν ἐταιρείαν τῆς Ἐδέσης συναντῶμεν καὶ ἕνα ἱερέα ἐπώνυμον.⁶ Ἱερεῖς ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ εἶχον καὶ ὅλα τὰ ἐπαγγελματικά σωματεῖα, τὰ ἀφιερωμένα εἰς θεότητά τινα.⁷ Εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς συχνότερον ἀπαντοῦν οἱ λατρευτικοὶ σύλλογοι. Οὗτοι ἦσαν ἐνώσεις ἀτόμων, λατρευνόντων τὴν αὐτὴν θεότητα. Περὶ δὴλῶσιν τῶν συλλόγων αὐτῶν γίνεται χορὴς τοῦ ὄρου *θίασος* (λατ. *thiasus*),⁸ ἐνίοτε μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ λατρευομένου θεοῦ, π.χ. *θίασος Διονύσου*,⁹ *θίασος Ἡρακλέους*,¹⁰ *thiasus Maenad(arum)*,¹¹ [*thiasi*] *Bacc[hi]*,¹² ἢ χρησιμοποιεῖται γενικός τις χαρακτηρισμὸς τῶν μελῶν, ὡς *συνθιασῖται*,¹³

¹ BCH 8 (1884) 462, ἀρ. 2 [= Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 747]. Βλ. Poland, Vereinswesen 356 καὶ RE 2R, IV, 1317.

² Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 596. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1.

³ Περὶ τῶν ἐπιμελητῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν βλ. J. Oehler, RE VI, 169 κέ. Poland, Vereinswesen 405 κέ. G. Glotz, Daremberg - Saglio 2, 1, 692 κέ. ἐν λ. Epimelētai.

⁴ Πρβ. Poland, ἔ.δ. 408.

⁵ BCH 47 (1923) 78, ἀρ. 39.

⁶ Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1, στ. 18.

⁷ Περὶ τοῦ ἱερέως ἐν γένει τῶν ἐπαγγελματικῶν συλλόγων βλ. Poland, ἔ.δ. 339 κέ.

⁸ P. Collart, Philippes 417, σημ. 2. AE 1948/49, Ἀρχ. χρόν. 36, ἀρ. 4.

⁹ BCH 24 (1900) 317. Ch. E d s o n, ἔ.δ. Macedonia III, 159. Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας ὁ Διόνυσος ἐναντιοῦνται μετὰ τὸν ρωμαϊκὸν θεὸν Liber Pater, ÖJh 26 (1930) 68 κέ. AE 1937, 2, 529, ἀρ. 2 καὶ 1948/49, Ἀρχ. Χρόν. 37 κέ., ἀρ. 5. 6. 7.

¹⁰ AM 27 (1902) 311, ἀρ. 18. Ἴσως ἐν στ. 10/1 ἡ ἐπιγραφή θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ: *θ[ίασον τοῦ] Ἡρακ[λέους]*.

¹¹ P. Collart, ἔ.δ. 414, σημ. 1.

¹² CIL 3, 662 [= Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 1060].

¹³ Heuzey - Daumet, ἔ.δ. 77, ἀρ. 121 [= L. Robert, Rev. Phil. 65 (1939) 133].

θηροσκευαί (ἢ συνθηροσκευαί),¹ cultores ἢ sodales² καὶ ἐπὶ μυστηριακῆς λατρείας μύσται (consacrani).³ Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα ὑπῆρχον δύο θιάσοι τοῦ Διονύσου, ὁ θιάσος τῶν *Προιοφόρων* καὶ ὁ θιάσος τῶν *Δροιοφόρων* (παρὰδίδεται *Δροιοφόρων*).⁴ Ἀμφότεροι ἐτέλουν εἰς στενὴν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν καί, καθὼς δεικνύει ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν μελῶν τοῦ πρώτου ὡς μυστῶν, εἶχον μυστηριακὸν χαρακτήρα. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς ἰδίας πόλεως τοῦ ἔτους 209 μ.Χ. συναντῶμεν ἐπίσης θιάσους τοῦ Διονύσου, ἔχοντας τὸν αὐτὸν ἱερέα (συγχρόνως ἢ διαδοχικῶς)⁵ καὶ ἄρα τελοῦντας καὶ αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους ἐν στενῇ ἐπαφῇ. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην λοιπὸν τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα ὑπῆρχον ἀρκετοὶ διονυσιακοὶ σύλλογοι. Οὗτοι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ C. h. E d s o n, *Macedonica* III, 177/78, δὲν ἦσαν ἰδιωτικοί, ἀλλ' εἶχον ἐπίσημόν τινα χαρακτήρα, πρᾶγμα ὅχι ἀσύνηθες εἰς τοὺς διονυσιακοὺς συλλόγους καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς ἀρχαιότητος.⁶ Ἐκτὸς τούτων συναντῶμεν ἕνα σύλλογον τῶν *Ἀσκληπιαστῶν*⁷ καὶ δύο ἄλλους, ἔχοντας σχέσιν μετ' αἰγυπτιακᾶς θεότητος, δηλ. ἕνα σύλλογον τῶν *θηροσκευτῶν* καὶ τῶν *σηκοβατῶν* θεοῦ *Ἐρμανούβιδος*⁸ καὶ ἄλλον τῶν *συνθηροσκευτῶν* κλεινῆς θεοῦ μεγάλου *Σαράπιδος*.⁹ Εἰς τοὺς λατρευτικοὺς αὐτοὺς συλλόγους τῆς Θεσσαλονίκης πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ ἕνα ἄλλον, τὸν τῶν *ἱεραφόρων* *συνκλιτῶν*, τὸν τελοῦντα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ αἰγυπτίου θεοῦ *Ἀνούβιδος*.¹⁰ Ἦτο ἰδιωτικὸς σύλλογος μιᾶς ὁμάδος ἱεραφόρων (θηροσκευτικῶν ἀξιωματοῦχων, φερόντων

¹ Duchesne - Bayet, ἔ.δ. 77, ἀρ. 121. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27. BCH 37 (1913) 94. 59 (1935) 141, ἀρ. 40. 41. Περὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ ὅρου *θηροσκευαί* καὶ *συνθηροσκευαί* βλ. Poland, RE 2R, IV, 1461/62.

² Δήμιτσας, ἀρ. 934. 935. P. Collart, *Philippes* 409, σημ. 4. BCH 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10.

³ BCH 18 (1894) 444/45 (Πρβ. καὶ Ziebarth, *Zeitschr. f. vgl. Rechtswissenschaft.* 16 (1906) 305, ἀρ. 75). 24 (1900) 317. 62 (1938) 431, ἀρ. 11. RA σειρ. 6, τόμ. 13 (1939) 250, ἀρ. 41. C. h. E d s o n, ἔ.δ. *Macedonica* III, 167/68.

⁴ C. h. E d s o n, ἔ.δ. 167/68. Βλ. καὶ Δήμιτσαν, ἀρ. 396. Perdrizet, BCH 24 (1900) 322. P. Papageorgiu, *Die Iereia - thusa - Inschrift von Saloniki*, Triest 1901. Fr. Poland, *Vereinswesen* 37.

⁵ C. h. E d s o n, ἔ.δ. *Macedonica* III, 159.

⁶ Fr. Poland, *Vereinswesen* 198.

⁷ Καλλιπολίτου - Δαζαρίδου, ἔ.δ. 38/9, ἀρ. 10.

⁸ BCH 37 (1913) 94. Βλ. καὶ BSA 23 (1918/19) 87. Περὶ τοῦ Ἐρμανούβιδος εἰδικώτερον βλ. C. h. Avezou - C. h. Picard, BCH 37 (1913) 96 καὶ Pieper, RE VIII, 714 ἐν λ. Hermanubis.

⁹ Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27. Βλ. καὶ REG 20 (1907) 70. BCH, ἔ.δ. 95. O. Tafrafi, *Thessalonique des origines au XIVe siècle* 37, σημ. 2. Περὶ τῶν τύπων *θηροσκευτῶν* καὶ *συνθηροσκευτῶν* ἰδὲ Fr. Poland, *Vereinswesen* 36 καὶ RE 2R, IV, 1461/62.

¹⁰ C. h. E d s o n, ἔ.δ. *Macedonica* III, 183 κέ.

τὰ ἱερὰ σκευή τῶν θεῶν), οἷτινες συνήρχοντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς δημοτράπεζοι (*συνκλίται*) χάριν ψυχαγωγίας καὶ διὰ κοινωνικοῦς λόγους. Ὁ σύλλογος διέθετεν ἴδιον *οἶκον*, δηλ. ἐντευκτήριον, ὅπου συνηντῶντο τὰ μέλη καὶ ἐτέλουν τὰ θρησκευτικὰ καὶ κοινωνικὰ καθήκοντά των. Ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων μᾶς εἶναι γνωστός *θ[ί]ασος* τις τοῦ Ἡρακλέους τῆς Ἐδέσσης,¹ καὶ ἄλλος (*συνθιασῖται*),² ἀφιερωμένος εἰς τὸν αὐτὸν θεόν, τῆς Δερριόπου,³ ἐκ δὲ τῆς Ἀκάνθου σύλλογος (*[οἱ σ]υ[ν]θ[ρ]ησκευταί*), τελῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ *[Π]εργάμου Ἡρώος*.⁴ Εἰς τοὺς Στόβους μᾶς παραδίδεται ὅτι ὑπῆρχε διονυσιακὴ τις ἔταιρεία ὑπὸ τὸν τίτλον *Βακχεῖον πρεσβύτερον*.⁵ Εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν πρέτει νὰ ὑπῆρχε καὶ ἄλλος διονυσιακὸς σύλλογος, τὸ Βακχεῖον νέον (ἢ νεώτερον),⁶ καθὼς δεικνύει ὁ προστιθέμενος εἰς τὸν τίτλον τῆς προηγούμενης ἔταιρείας προσδιορισμὸς *πρεσβύτερον*. Τὸ Βακχεῖον πρεσβύτερον θὰ ἦτο ἢ ἡ ἀρχαιότερα διονυσιακὴ ἔταιρεία τῶν Στόβων ἢ, τὸ καὶ πιθανώτερον, ἔταιρεία τις πρεσβυτέρων, ἀντιδιαστελλομένη πρὸς ἄλλην τῶν νέων. Ὁμοίως εἰς τὸ Δίον ὑπῆρχε θίασος τοῦ Διονύσου, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ τὸν Πατέρα Διονύσον προσεφέροντο ἀναθήματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἀγορανόμων (*aediles*) τῆς πόλεως.⁷ Εἰς πόλιν τῆς Ὀδομανικῆς, πιθανῶς τὴν Βέργην, ὑπῆρχε διονυσιακὴ ἔταιρεία (*συνμύσται*) μὲ ἓνα ἀρχιβουκόλον ἐπὶ κεφαλῇς.⁸ Εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν περιοχὴν συναντῶμεν ἐπίσης ἀρκετοὺς διονυσιακοὺς συλλόγους· εἰς ἐπιγραφὴν λ.χ. τῆς Ἀλιστρά-

¹ AM 27 (1902) 311, ἀρ. 18.

² Περί τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ συνθέτου «*συνθιασῖται*» (ἢ *συνθιασῶται*) καὶ τοῦ ἀπλοῦ *θιασῶται* βλ. Poland, Vereinswesen 28 καὶ RE 2R, IV, 1461.

³ Heuzey-Daumet, Macédoine, ἀρ. 133 [= Δήμιττας, ἀρ. 284].

⁴ L. Robert, Rev. Phil. 65 (1939) 133, βλ. καὶ Hellenica 2 (1946) 132, 4 [= Duchesne-Bayet, ἔ. ἀ. 77, ἀρ. 121 = Δήμιττας, ἀρ. 789 = Ziebarth, Jahresbericht 189 (1921) 30]. Βλ. προσέτι Poland, Vereinswesen 555, 60 καὶ RE 2R, IV, 1461/62. Ὁ Robert, ἔ. ἀ., συσχετίζει τὸν Πέργαμον τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὴν(;) Πέργαμον, φρούριον τῶν Πιέρων ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Παγγαίου, μνημονεύμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου 7, 112. Ἐν τούτοις *Πέργαμος Ἡρώος* ἀπαντᾷ εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Περγᾶμου (J.H.St. 5 (1884) 261 (3ος ἢ 2ος π.Χ. αἰ.). M. Fraenkel, Die Inschriften von Pergamon 2 (1895), ἀρ. 289. Βλ. καὶ W. H. Roscher, Lexicon der griech. u. röm. Mythologie, τόμ. 3, (1958). Οὗτος ἐθεωρεῖτο ἐπώνυμος καὶ κτίστης τῆς Περγᾶμου καὶ ἐλατρεύετο ἐν αὐτῇ. Ἴσως ἡ περγαμηνὴ αὐτῇ θεότης μετεφέρθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ κατοίκων τῆς πόλεως Περγᾶμου ἢ τῆς περιοχῆς τῆς, ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν Ἀκανθοῦ, ἀφιερῶθαι δ' εἰς αὐτὴν ἢ ὑπ' αὐτῶν συμπηχθεῖσα λατρευτικὴ ἔταιρεία τῶν θρησκευτῶν.

⁵ N. Vulić, ἔ. ἀ. ἀρ. 55. Βλ. καὶ REG 47 (1934) 31, σημ. 3. 231.

⁶ Ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Θάσου μᾶς παραδίδεται *νέον Βακχεῖον*. IG XII, 8, 387. Βλ. καὶ Ch. Picard, Xénia, Ἀθῆναι 1912, 72.

⁷ AE 1937, 2, 529. 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36 κέ. ἀρ. 4. 5. 6. 7. Εἰς τὰ ἀναθήματα στερεότυπος εἶναι ἡ φράσις *Libero Patri et thiaso ἢ Διονύσῳ καὶ θιάσῳ*.

⁸ RA σειρ. 6, τόμ. 13 (1939) 250, ἀρ. 41.

της μνημονεύεται σύλλογος τῶν *μυστῶν βότρυος Διονύσου*,¹ εἰς ἄλλην τοῦ ἰδίου χωρίου [thiasi] Βακ[hi :],² εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ποδγόρας σύλλογος τῶν *μυσ(τ)ῶν [Δι]ονύσου*,³ εἰς ἐπιγραφὴν δὲ τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων *thiasus Maenad(arum)* ⁴ καὶ εἰς ἄλλην ἁπλῶς *thiasus*, προφανῶς διονυσιακός.⁵ Ἐξ ἄλλου ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς Ρεσσίλοβας (παρὰ τὴν Ζίχναν) μᾶς εἶναι γνωστοὶ θίασοι τοῦ Πατρὸς Διονύσου Τασιβαστηνοῦ [thiasi Lib(eri) Pat(ris) Tasibas(teni)].⁶ Ἴσως δὲ μὲ τὴν διονυσιακὴν λατρείαν τῶν Φιλίππων ἔχουν σχέσιν καὶ οἱ *co(n)sacrani* (= συμμύσται) τῆς ἐπιγραφῆς BCH 62 (1938) 431, ἀρ. 11. Πλὴν τῶν διονυσιακῶν αὐτῶν συλλόγων ὑπῆρχον εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ ἄλλοι, σχέσιν ἔχοντες πρὸς ἄλλας θεότητας, πρὸς τοὺς αἰγυπτίους θεοὺς Σάραπιν καὶ Ἴσιν (οἱ *θηρησκευτὲ* (sic) τοῦ *Σεράπιδος*, *cultores deor(um) Serapis [et] Isidis*),⁷ πρὸς τὴν θεὰν Ἀρτεμιν (Deane),⁸ πρὸς τὸν Ἐρωτα (*cultores Cupidinis*)⁹ καὶ πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν θεὸν Σιλβανὸν (*cultores ἢ sodales Silvani*).¹⁰ Εἰς τοὺς συλλόγους αὐτοὺς πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ δύο κοινωνικοθηρησκευτικὰς ἑταιρείας συμποσιαστῶν, τὸ *συμπόσιον*¹¹ *θεοῦ Σουρεγέθου*¹² καὶ τοὺς ποσιαστὰς *Ἡρ[ωνος] ἢ —ως*. Καὶ τὰς δύο ἑταιρείας γνωρίζομεν ἐκ τῆς διαθήκης Οὐαλερίας τινὸς Μοντάνας,

¹ BCH 17 (1893) 634 [= 24 (1900) 317]. Βλ. καὶ P. Collart, *Philippe* 416, σμ. 4.

² CIL 3, 662 [= Δήμιττας, ἀρ. 1060].

³ BCH 18 (1894) 444/45. Βλ. καὶ BCH 24 (1900) 304/5, ἀρ. 1. Ziebarth, *Zeitschr. f. vgl. Rechtswissensch.* 16 (1903) 305, ἀρ. 75.

⁴ P. Collart, *ἔ.δ.* 414, σμ. 1 καὶ 415.

⁵ P. Collart, *ἔ.δ.* 417, σμ. 2.

⁶ CIL 3, 703 [= Δήμιττας, ἀρ. 1057 = BCH 24 (1900) 312, ἀρ. 4]. 704 [= Δήμιττας, ἀρ. 1058 = BCH, *ἔ.δ.* ἀρ. 5]. Βλ. καὶ BCH 47 (1923) 61. P. Collart, *ἔ.δ.* 416, σμ. 2. 3. Ὁ τίτλος *Tasibastenus* ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Ρεσσίλοβας, ἥτοι δὲ τοπικὴ θρησκευτικὴ προσωνυμία, ἀποδιδομένη εἰς τὸν Διόνυσον. Βλ. W. H. Roscher, *ἔ.δ.* τόμ. 5, 132 ἐν λ. *Tasibastenus*. Kazarow, *RE* 2R, IV, 2461 ἐν λ. *Tasibastenus*.

⁷ BCH 59 (1935) 140 κέ., ἀρ. 40. 41. 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10.

⁸ BCH 24 (1900) 310, ἀρ. 3: *Dedu her(edibus) meis ** (= denarios) *LX ut (e)x usuris eius adaiant Rosal(ibus) sub curat(ione) Zipae Mesti fil(ii). Ad arbitrio eius q(ui) s(upra) n(ominatus) e(st) Diane ** CCL. Περί τῆς σημασίας τοῦ *Diane* εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν βλ. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία* 76, ἀρ. 703.

⁹ Collart, *Philippe* 409, σμ. 4.

¹⁰ Δήμιττας, ἀρ. 934. 935.

¹¹ Ἡ λέξις «*συμπόσιον*» δὲν σημαίνει τὴν εὐωχίαν, ἀλλὰ τὸν σύλλογον τῶν συνευωχουμένων, τῶν *συμποσιαστῶν*. Παρομοία χρήσις τῆς λέξεως *συναρίσιον* γίνεται καὶ εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Νισύρου, IG XII, 3, 93. 94.

¹² Περί τοῦ θρησκευτοῦ Σουρεγέθου βλ. P. Lemerle, BCH 60 (1936) 338, σμ. 7.

ἦτις κατόπιν ἐπιθυμίας τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός της ἐκκληροδότησεν εἰς αὐτὰς χρηματικὸν ποσόν, ἵνα ἐκ τῶν τόκων αὐτῶν τεληται ὑπὸ τῶν ἑταιρειῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν νεκρῶν κατ' ἔτος ἐπιμνημόσυνος τελετῇ ἐπὶ τοῦ τάφου του.¹ Καθὼς δεικνύουν τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ἑταιρεῖαι ἦσαν ἀφιερωμένοι, καὶ τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων, ποὺ εἶχον σχέσιν μὲ αὐτάς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αὐταὶ ἦσαν σύνδεσμοι τῶν Θερρακῶν κατοίκων τῶν Φιλίππων. Ὅπως βλέπομεν, τὴν πρώτην μεταξὺ τῶν λατρευτικῶν συλλόγων τῆς Μακεδονίας θέσιν ἔχουν οἱ θίασοι τοῦ Διονύσου (Βάκχου), ὅστις εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἐταυτίσθη μὲ τὸν ρωμαϊκὸν θεὸν Liber Pater. Οὐχὶ εὐκαταφρόνητοι εἶναι οἱ σύλλογοι, οἱ ἀφιερωμένοι εἰς τὴν λατρείαν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, αἵτινες εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶχον εἰσαχθῇ ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἀκόμῃ ἐποχῆς καὶ ἐλατρεύοντο ὅχι μόνον ὑπὸ τῶν ἐγκατασταθέντων ἐν αὐτῇ Ἀνατολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Μακεδόνων.² Ἐπίσης ὑπάρχουν σύλλογοι, ἀφιερωμένοι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διὸς Ὑψίστου καὶ τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ γενάρχου καὶ ἐθνικοῦ ἥρωος τῶν Μακεδόνων. Αἱ ἐπιγραφαὶ, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται μνεῖα τῶν συλλόγων αὐτῶν, ἀναφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐπιτύμβια μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐγείρουν τὰ μέλη τοῦ πρὸς τιμὴν τῶν συνεταίρων τῶν ἡ εὐεργετῶν τοῦ συλλόγου.³ Ἐνίοτε εἰς ταύτας μνημονεύονται δωρεαί, τὰς ὁποίας ἀφ' ἧνουν πλοῦσια μέλη εἰς τὸν σύλλογον μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τύχουν μετὰ θάνατον τιμῶν εἴτε διὰ τῆς διακοσμήσεως τοῦ τάφου τῶν κατὰ τὰ Ροσάλια⁴ εἴτε διὰ κοινῶν συμποσίων τῶν ἐπιζώντων εἰς μνήμην αὐτῶν.⁵ Κατὰ ταῦτα τὸ ἔργον τῶν λατρευτικῶν συλλόγων ἦτο ὅχι μόνον ἡ λατρεία τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἦσαν ἀφιερωμένοι, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνικότητος μεταξὺ τῶν συνεταίρων καὶ πρὸ παντὸς ἡ φροντίς διὰ τὴν μετὰ θάνατον τιμὴν τῶν.

Ὅπως οἱ ἐπαγγελματικοὶ σύλλογοι, ἔτσι καὶ οἱ λατρευτικοὶ εἶχον ἰδίαν ὁργάνωσιν. Ὅλοι ἀνεξαιρέτως λόγῳ τῆς ἰδιότητος τῶν εἶχον τὸν ἱερέα τῶν, ὅστις ἐτέλει τὰ τῆς λατρείας.⁶ Οὗτος εἰς τὸν σύλλογον τῶν θρησκευτῶν καὶ τῶν σηκοβατῶν θεοῦ Ἐρμανούβιδος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ ἀρχινεωκόρου καὶ

¹ BCH 60 (1936) 337 κέ. [=RA 10 (1937) 340, ἀρ. 51].

² Βλ. π.χ. Duchesne-Bayet, ἔ.δ. 77, ἀρ. 121. Δήμιττας, ἀρ. 284. Π. Παπαγεωργίου, ἔ. δ. ἀρ. 27. BCH 24 (1900) 317, 37 (1913) 94, 59 (1935) 141/42, ἀρ. 40, 41.

³ Δήμιττας, ἀρ. 1057, 1060. BCH 24 (1900) 304/5, ἀρ. 1, 306, ἀρ. 2, 310, ἀρ. 3, 60 (1936) 337, στ. 17. C h. E d s o n, ἔ.δ. 167/68. Αἱ χρησιμοποιούμεναι ἐπὶ τούτῳ φράσεις εἶναι: παρακαλοῦσασίν μοι ῥόδοις.— [φερέτωσαν δέ] καὶ οἱ μύστε (sic) μικρὸς μέγας ἕκαστος στέφανον ῥόδιον.— ex quor(um) (= denariorum) redid(u) annuo Rosal(ibus)... vescuntur.— ut (e)x usuris eius adaia(n)s Rosal(ibus).

⁴ BCH 60 (1936) 337.

⁵ C h. E d s o n, ἔ.δ. 159, 167/68.

ἐχορήσιμευεν ὡς ἐπώνυμος ἄρχων τοῦ συλλόγου.¹ Ἐπίσης ἕκαστος σύλλογος εἶχε τὸν πρόεδρόν του (ὁ τοῦ Ἑρμανούβιδος δύο), τὸν *προστάτην*² ἢ *ἀρχοντα*,³ ἢ ἐπὶ μυστηριακῆς λατρείας (ὡς τοῦ Διονύσου) τὸν *ἀρχιμύστην*⁴ καί, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπον τὰ οἰκονομικά του, διέθετεν ἴδιον οἶκον (*οἶκον, μέγαρον*)⁵ πρὸς συγκέντρωσιν τῶν μελῶν καὶ τέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων αὐτῶν.

Εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις δὲν ὑπῆρχον μόνον ἐπαγγελματικοὶ καὶ λατρευτικοὶ σύλλογοι. Συνδέσμους ἐσχημάτιζον μεταξὺ τῶν οἱ φίλοι, καθὼς καὶ ὅσοι ἐκ τῶν ξένων πόλεως τινος εἶχον κοινὴν καταγωγὴν καὶ προέλευσιν. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς λυγκηστικῆς Ἡρακλείας βλέπομεν 49 τὸν ἀριθμὸν φίλους νὰ τιμοῦν διὰ μνημείου Γ. Ἀρβειανόν τινα Σεχοῦνδον.⁶ Εἰς ταύτην δὲν ὑπάρχει βέβαια συντεχνιακὸς τις ὅρος, ἐκ τοῦ ὁποῖου νὰ φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ὁργανώσεώς τινος τῶν φίλων, εἰ μὴ ἀπλῶς ἡ φράσις «οἱ ἐπογεγραμμένοι φίλοι», ἀλλ' ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν τιμώντων φίλων καθιστᾷ πιθανόν, ὅπως καὶ ἐν παρομοίᾳ ἐπιγραφῇ τῆς Ἀχραιφίας,⁷ ὅτι πρόκειται περὶ κανονικοῦ συνδέσμου, περὶ συλλόγου δηλ. φίλων μᾶλλον παρὰ περὶ συμπτωματικῆς συναντήσεως τῶσαν γνωρίμων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀπονομῆς τιμῶν εἰς φίλον τῶν. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, καθὼς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὑπῆρχε σύλλογος τῶν Μικρασιατῶν, τῶν Ἀσιατῶν.⁸ Οὗτος δὲν εἶχεν ἀποκλειστικῶς τοπικὸν χαρακτήρα, ἀλλ', ὡς δεικνύει ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὡς *θείσου* καὶ τῶν μελῶν του ὡς *μυστῶν*, ἦτο λατρευτικὸς, τελῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διονύσου. Λόγῳ δὲ τῆς ιδιότητός του αὐτῆς πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν θὰ ἀπεκλείοντο ἀπ' αὐτὸν καὶ μὴ Ἀσιανοί.⁹ Φυσικὰ τὸν πυρῆνα, ὅπως δηλοῖ καὶ ὁ τίτλος, ἀπετέλουν οἱ ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας προερχόμενοι καὶ ἐγκατεστημένοι ἐν Θεσσαλονίκῃ. Οὗτος, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ τελοῦντες ὑπὸ τὴν προστασίαν θεότητός τινος σύλλογοι, εἶχε τὸν ἱερέα του.

¹ BCH 37 (1913) 94, στ. 6: *ἀρχιναχορῶντος*.

² BCH, ἔ.ἀ. στ. 2: *προστάτης* (sic) *θρησκευτῶν*. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27.

³ Ὁ ὅρος ἀπαντᾷ μόνον μίαν φορὰν, C h. E d s o n, ἔ.ἀ. Macedonia III, 184, στ. 18. Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «ἀρχων» εἰς τοὺς ἰδιωτικοὺς συλλόγους βλ. P o l a n d, Vereinswesen 361 κέ.

⁴ N. V u l i c', ἔ.ἀ., Spomenik 75 (1933), ἀρ. 55.

⁵ RA σειρ. 6, τόμ. 14 (1939) 250, ἀρ. 41. C h. E d s o n, ἔ.ἀ. 183/84, στ. 4.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 234.

⁷ BCH 22 (1898) 246, στ. 3. Πρβ. καὶ P o l a n d, ἔ.ἀ. 54.

⁸ Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 12 Ἰουνίου 1904 [= C h. E d s o n, ἔ.ἀ. 154/55, ἀρ. 1]. Βλ. καὶ Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ - Α λ α ρ γ ί δ ο υ, ἔ.ἀ. 38/9.

⁹ Πρβ. C h. E d s o n, ἔ.ἀ. 155.

4. Αἱ ὁργανώσεις τῶν ἐφήβων, τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

Πολὺ σημαντικώτεροι ἦσαν αἱ ἐνώσεις τῶν διαφόρων ἡλικιῶν, δηλ. τῶν ἐφήβων, τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων. Αἱ ἐνώσεις αὗται διέφερον οὐσιαστικῶς τῶν επαγγελματικῶν καὶ λατρευτικῶν συλλόγων. Εἰς ἐκείνους κυριαρχεῖ ὁ ἰδιωτικὸς χαρακτήρ, ἐνῶ εἰς αὐτὰς ἐντονώτερος εἶναι ὁ δημόσιος. Διότι ὄχι μόνον αἱ ἐνώσεις τῶν ἐφήβων ὁργανώνονται ἐκ τῶν προτέρων καὶ πρωτοβουλία τῆς πόλεως καὶ τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι εὐρίσκονται εἰς στενὴν σχέσιν μετ' αὐτῆς. Οἱ νέοι τῆς Βεροίας λ.χ. τιμοῦν δι' ἀνδριάντος ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς βουλῆς τῆς πόλεως γυμνασάζον τίνα διὰ δωρεάν του πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους.¹ Ἐπὶ πλέον οἱ ἀξιωματοῦχοι τῶν ἐνώσεων αὐτῶν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον δημοτικοὶ ἄρχοντες, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς ἰδίας πόλεως καὶ διοριζόμενοι ἐπ' αὐτῆς.² Εἰδικώτερον ὁ δημοτικὸς χαρακτήρ τῆς γερονσίας διαφαίνεται εἰς φράσιν ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου δωρεὰ, γενομένη πρὸς τὴν γερονσίαν, συσχετίζεται μετὰ τὴν πόλιν : ἐπιδοῦσα τῇ πόλει | ἐπ' ὀνόματος | αὐτοῦ εἰς γερονσίαν Ἀττικὰς μυρίας.³ Κοινὸν γνώρισμα τῶν ἐνώσεων εἶναι ὅτι ὅλαι σχεδὸν ἀποσκοποῦν εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ σώματος διὰ γυμναστικῶν ἀσκήσεων καὶ ὅτι τὰ μέλη αὐτῶν συχνάζουν εἰς τὸ γυμνάσιον.⁴

Α') *Οἱ ἐφηβοί*. Αἱ ὁργανώσεις τῶν ἐφήβων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς επαγγελματικούς καὶ λατρευτικούς συλλόγους, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ὁργανώσεις τῶν ἄλλων ἡλικιῶν, δὲν προήρχοντο ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τῶν μελῶν των, ἀλλ' ὁργανοῦντο ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτῆς,⁵ εὐλόγως, ἀφοῦ οἱ ἐφηβοὶ ὥς ἐκ τῆς ἡλικίας των δὲν ἦσαν τέλειοι πολῖται, ὥστε νὰ δύνανται νὰ προβαίνουν εἰς σύμπτυξιν συνδέσμων. Διὰ τῶν ἐφηβικῶν ὁργανώσεων ἀπεσκοπεῖτο, ὅπως καὶ εἰς ὅλας τὰς πόλεις τοῦ

¹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 51.

² Ὁ γυμνασίαρχος π.χ. ἦτο ἄρχων τῶν τριῶν ἐνώσεων, ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῆς πόλεως. Βλ. Ὁ Jh 1 (1898) 180 κέ. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης 6 (1950) 293 κέ., ἀρ. 1.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32. Ἐπίσης ὁ προϋποτάμενος τῶν πρεσβυτέρων πρέπει νὰ εἶχε σχέσιν μετὰ τὴν πόλιν, καθὼς δεικνύει ἡ συχνὴ σύνδεσις τοῦ τίτλου του (πρεσβυτεράρχης, γερονσιάρχης) μετ' ἄλλων δημοτικῶν τίτλων. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3. B. C. H. E d s o n, ἔ.δ. 196.

⁴ Βλ. π.χ. Ὁ Jh, ἔ.δ. Δ ή μι τ σ α ς, ἔ.δ. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης, ἔ.δ.

⁵ Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἐδέσσης, περιέχουσαν κατάλογον ἐφήβων, ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων ἐγένετο «κατὰ τὸ δόγμα τῆς βουλῆς», ΑΕΜ 12 (1888) 181 κέ. Τοῦτο προϋποθέτει ὅτι ἡ πόλις εἶχε τὴν ἐποπτείαν ἐπ' αὐτῶν. Ἄμεσον ἐπαγρύπνησιν ἔσκουν ἐπὶ τῶν ἐφήβων τῶν κατὰ τοὺς ἐλληνιστικούς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ αἱ ἄλλαι ἐλληνικαὶ πόλεις, P. G i r a r d, Daremberg - Saglio 2, 634.

Ἑλληνισμοῦ, ἡ σωματικὴ διάπλασις τῶν ἐφήβων καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ διαπαιδαγώγησις αὐτῶν. Ὅθεν κέντρον αὐτῶν ἦτο τὸ γυμνάσιον. Αἱ ἐφηβικαὶ ὀργανώσεις ἦσαν διαδεδομένας καθ' ὅλην τὴν Μακεδονίαν. Τὰς συναντῶμεν εἰς τὴν Βέροian,¹ τὴν Δερριόπον,² τὴν Ἑδεσσαν,³ τὴν Θεσσαλονίκην,⁴ τὴν Λητὴν⁵ καὶ εἰς ἄγνωστον πόλιν τῆς Ὀρεστίδος.⁶ Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅπου ὑπῆρχε γυμνάσιον ἢ γυμνασίαρχος κατὰ τεκμήριον ὑπῆρχον καὶ ἐφηβοὶ ἀσκούμενοι, πρέπει νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰς ἀνωτέρω καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, τὴν Βέργην(ι), τὰς Σέρρας, τοὺς Φιλίππους, τὴν λυγκηστικὴν Ἡράκλειαν καὶ ἄγνωστον πόλιν τῆς Ἀμφαξίτιδος Παιονίας,⁷ διὰ τὰς ὁποίας μᾶς παραδίδεται εἰς τὰς πηγὰς γυμνάσιον ἢ γυμνασίαρχος. Ἡ παλαιότερα ἐκ τῶν ἐφηβικῶν ὀργανώσεων, αἱ ὁποῖαι μᾶς εἶναι γνωσταὶ ἐκ τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν, εἶναι ἡ τῆς Δερριόπου τοῦ ἔτους 74/5 μ.Χ.⁸ Ὅτι ὁμως ὁ θεσμός οὗτος ὑπῆρχεν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης συμπεραίνομεν ὅχι μόνον ἐκ τοῦ τίτλου τοῦ ἐφηβάρχου, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ τέλους τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος,⁹ καθὼς καὶ ἐκ τοῦ γυμνασιαρχικοῦ νόμου τῆς Βεροίας τῶν μέσων τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος,¹⁰ ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης, περιεχομένης κατάλογον πιδανῶς ἐφήβων ἐκ 13 ὀνομάτων, τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς.¹¹ Ὅθεν ὁ θεσμός πρέπει νὰ θεωρηθῇ παλαιότατος, εἰσαχθεὶς εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ἤδη ἐπὶ τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Αἱ γνωσταὶ μέχρι σήμερον ὀργανώσεις τῶν ἐφήβων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Δερριόπου τοῦ ἔτους 74/5 μ.Χ., 2) Δερριόπου τοῦ ἔτους 87/8 μ.Χ.,¹² 3) Δερριόπου τοῦ

¹ Β. Καλλιπολίτου, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου 1953, 303-9. Βλ. καὶ REG 67 (1954) 145, ἀρ. 158.

² Δήμιττας, ἀρ. 261. Spomenik 98 (1941-48), ἀρ. 388. 389.

³ Duchesne-Ba yet, ἔ. ἀ. 102, ἀρ. 135 [= Δήμιττας, ἀρ. 2]. AEM 12 (1888) 186 κέ, ἀρ. 1 [= Δήμιττας, ἀρ. 1].

⁴ Duchesne-Ba yet, ἔ. ἀ. 44, ἀρ. 60 [= Δήμιττας, ἀρ. 406]. Ἑπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301 κέ, ἀρ. 2. 3.

⁵ Μακεδονικά 2 (1941-52) 619, ἀρ. 420.

⁶ Δήμιττας, ἀρ. 216 [= RSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34].

⁷ Δήμιττας, ἀρ. 248. 811. ÖJh 1 (1898) 180 κέ. BSA 23 (1918/19) 91, ἀρ. 17 [= SEG 1, 66, ἀρ. 286]. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41. Z'iva Antika (Antiquité vivante), Σκόπια II, 2 (1952) 262 κέ.

⁸ Spomenik, ἔ. ἀ. ἀρ. 388, στ. 1-65. 389, στ. 1-68.

⁹ Duchesne-Ba yet, ἔ. ἀ. 13, ἀρ. 2 [= Δήμιττας, ἀρ. 372].

¹⁰ Ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ Βεροίας, ἀποκειμένη εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης. Βλ. Μακεδονικά, ἔ. ἀ. 629/30, ἀρ. 71. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Δ. Κανατσούλη, Περὶ τῶν πολιταρχῶν τῶν μακεδονικῶν πόλεων, Ἑπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης 7 (1956) 170.

¹¹ REG 20 (1907) 70.

¹² Spomenik, ἔ. ἀ. 185, ἀρ. 388, στ. 66 κέ.

90/1 μ. Χ.,⁴ 4) Δερριόπου του 107/8 μ. Χ.,⁵ 5) Δερριόπου του 121/22 μ. Χ.,⁶ 6) ὁρεστικῆς πόλεως παρὰ τὸ Σισάνι τοῦ 146/47 μ. Χ.,⁷ 7) Θεσσαλονίκης τοῦ 162/63 μ. Χ.,⁸ 8) Βεροίας τοῦ 177/78 μ. Χ.,⁹ 9) Ἐδέσσης τοῦ 180/81 μ. Χ.,¹⁰ 10) Θεσσαλονίκης τοῦ 206/7 μ. Χ.,¹¹ 11) Ἐδέσσης τοῦ 229/30 μ. Χ.,¹² 12) Λητῆς ἀγνώστου ἐποχῆς.¹³ Εἰς ταύτας πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τινες ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι δὲν μᾶς παραδίδονται μὲν ἀπ' εὐθείας, προϋποτίθενται ὅμως λόγφ τῆς μνείας τοῦ τίτλου τοῦ ἐφηβάρχου: 1) Βεροίας τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος,¹⁴ 2) Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 248/49 μ. Χ.,¹⁵ 3) Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 258/59 μ. Χ.,¹⁶ 4) Θεσσαλονίκης τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος.¹⁷ Αἱ ἀνωτέρω ἐφηβικαὶ ἐνώσεις εἶναι μικραὶ ὁμάδες, ἀποτελοῦνται ἐκ μιᾶς ἢ δύο δεκαδῶν ἐφήβων. Οὕτως εἰς τὴν Δερριόπον οἱ ὑπὸ τὸν ἐφήβαρχον Μ. Ἰνστέιον Γέμελλον καταταγέντες τὸ 87/8 μ. Χ. ἦσαν εἴκοσι δύο, τὸ 90/1 μ. Χ. οἱ ὑπὸ τὸν ἐφήβαρχον Σίμωνα Φιλίστου ὑπὲρ τοὺς δέκα, τὸ 107/8 μ.Χ. οἱ ὑπὸ τὸν ἐφήβαρχον Φίλωνα Παραμόνου δώδεκα, τὸ δὲ 120/21 μ. Χ. οἱ ὑπὸ τὸν ἐφήβαρχον Μινέτειον (ὁρθότερον Μ. Ἰνστέιον) Κασσιανὸν Φιλόξενον μόνον ὀκτώ. Εἰς τὴν ὁρεστικὴν πόλιν παρὰ τὸ Σισάνι τὸ 146/47 μ. Χ. ἐπὶ γυμνασιάρχου (ἄρχοντος γυμνασίου) Τι. Κλαυδίου Ἰουλιανοῦ καὶ ἐφηβάρχου Τι. Κλαυδίου Παριανοῦ μνημονεύονται περὶ τοὺς εἴκοσι· εἰς τὴν Βέροϊαν τὸ 177/78 μ. Χ. ἐπὶ ἐφηβάρχου Στατίου Ἀντιγόνου εἴκοσι πέντε· εἰς τὴν Ἐδεσσαν τὸ 180/81 μ. Χ. ἀπεγράφησαν ὑπὸ τὸν ἐφήβαρχον Λυσίμαχον Ἀβιδιανοῦ δέκα ἐννέα, ἐπὶ δὲ ἐφηβάρχου Ἰουλίου ΕΟΡ...ΤΑ τὸ 229/30 μ. Χ. εἴκοσι τρεῖς· εἰς τὴν Λητὴν ἐπὶ τοῦ μεγάλου γυμνασιάρχου Δημητρίου τοῦ Περεΐτου δέκα ἐννέα.¹⁸ Μόνον εἰς τὴν Δερριόπον κατὰ τὸ ἔτος 74/5 μ. Χ. ἀναφέρονται δύο ὁμάδες ἐφήβων ὑπὸ τὸν

¹ Spomenik, ἔ.ἀ. 187, ἀρ. 389, στ. 69 κέ.

² Spomenik, ἔ.ἀ. 185, ἀρ. 388, στ. 84 κέ.

³ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 261. Βλ. καὶ B. L a u m, Stiftungen in der griech. u. röm. Antike, Leipzig - Berlin 1914, 2, 40, ἀρ. 36. AM 46 (1921) 11.

⁴ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 216. Οὐχὶ ὀρθῶς θεωρεῖται ὑπὸ τῶν D u c h e s n e - B a y e t, ἔ.ἀ. 100, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ ὁρεστικὸν Κέλετρον.

⁵ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 406.

⁶ B. K α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου 303 - 9.

⁷ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 1 [= AEM 12 (1888) 186/87, ἀρ. 1].

⁸ Ἐπετηρ. Φιλ.σ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

⁹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 2. [= AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8].

¹⁰ Μακεδονικά, ἔ.ἀ. ἀρ. 420.

¹¹ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, 20, σημ. 3.

¹² Π ε λ ε κ ί δ η ς, ἔ.ἀ. 62/3, ἀρ. 19.

¹³ Π ε λ ε κ ί δ η ς, ἔ.ἀ. 66, ἀρ. 24.

¹⁴ Π ε λ ε κ ί δ η ς, ἔ.ἀ. 55, ἀρ. 7 [= C h. E d s o n, Macedonia III, 192/93].

¹⁵ Ἐκ τῶν ἐφηβικῶν καταλόγων τῆς Θεσσαλονίκης (Ἐπετηρ. Φιλ.σ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον., ἔ.ἀ. ἀρ. 2. 3) οὐδεὶς ἀριθμὸς ἐφήβων ἐσώθη.

γυμνασίαρχον Νεικόλαον Ἀπολλοδώρου ἐξ 65 περίπου ἐφήβων ἐκάστη.¹ Διὰ τὴν Δερριόπον ὑπῆρχον 150 τοῦλάχιστον ἐφηβοὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ἄλλ' ἂν ἡ Δερριόπος εἶχεν ἓνα τόνον μεγάλον ἀριθμὸν ἐφήβων, εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ Βέροια, φέρ' εἰπεῖν, ἐκ τῶν σημαντικωτέρων καὶ πολυανθρωποτέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας,² θὰ εἶχεν ἔστω καὶ μετὰ ἓνα αἰῶνα (177/78 μ. Χ.) μόλις τὸ $\frac{1}{6}$ τῶν ἐφήβων αὐτῆς. Οὕτε δὲ εἶναι νοητὸν ὅτι ἡ ἰδίᾳ πόλις ἢ ἡ Ἐδεσσα π.χ. θὰ εἶχον τόνους ἐφήβους, ὅσους καὶ ἡ ἄγνωστος ὁρεστικὴ πόλις. Μᾶλλον πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ μικραὶ αὐταὶ ὁμάδες τῶν ἐφήβων, τοῦλάχιστον εἰς τὰς μεγαλυτέρας πόλεις, ἀπετέλουν τμήματα τῶν ἐφηβικῶν ὁργανώσεων, ὅχι τὸ σύνολον. Ὅτι δὲ αἱ ὁργανώσεις αὐταὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως καὶ ἄλλαχοῦ, ἦσαν διηρημέναι εἰς τμήματα δεικνύουν οἱ δύο χωριστοὶ ἐφηβικοὶ κατάλογοι τῆς Δερριόπου τοῦ ἔτους 74/5 μ. Χ. Καὶ εἰς μὲν τὴν Δερριόπον φαίνεται ὅτι ἔγινε καθολικὴ³ ἀπογραφὴ τῶν ἐφήβων ἢ μᾶλλον ἀναγραφὴ τῶν ὀνομάτων τῶν ὑπὸ τοῦ γυμνασίαρχου ἀπολυθέντων ἐφήβων⁴ ἐπὶ τῆς γυμνασιαρχίας του, ἐνῶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις ἐγένετο αὕτη πιθανῶς κατὰ τάξεις ἢ καθ' ὁμάδας ἀσκονηναι, δὲν μᾶς ἐσώθησαν δὲ ὅλοι οἱ κατάλογοι τῶν ἐφήβων τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὅπως εἰς τὴν Δερριόπον. Ἄν οἱ ἐφηβικοὶ κατάλογοι ἐκάστου ἔτους ἦσαν πλήρεις, θὰ εἶχομεν πολυτιμώτατα στοιχεῖα διὰ τὴν ἐξαγωγήν συμπερασμάτων περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν μακεδονικῶν πόλεων. Δυστυχῶς οἱ ἀριθμοί, ποῦ μᾶς δίδουν σήμερον, εἶναι τόνον ἀλληλοσυγκρουόμενοι, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ συναγάγωμεν θετικόν τι συμπέρασμα.

Πόλεις τινὲς φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευον ὡς ἐκπαιδευτικὰ κέντρα, ὅπου συνέρρεον πρὸς ἀγωγήν καὶ παιδείαν νέοι καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν.⁵ Εἰς τὴν Δερριόπον π.χ. μετὰ τῶν ἐφήβων τῆς συναντῶμεν ἓνα Δοληνεστὴν καὶ τινὰς Κομβρεάτας,⁶ κατοίκους ἴσως ἀγνώστων χωρίων ἢ πόλεων τῆς Δερριόπου. Εἰς τοὺς Φιλίππους ἐπίσης συναντῶμεν ἓνα δεκατετραετῆ Θεσσαλονι-

¹ Spomenik, ἔ.δ. ἀρ. 388, στ. 1 - 65. ἀρ. 389, στ. 1 - 68.

² [Λουκιανὸς] Λούκιος ἡ ὄνος 34. Hesperia 1944, 23, ἀρ. 1 [=REG 57 (1944) 215, ἀρ. 127].

³ Ἐνίοτε εἰς τοὺς ἐφηβικοὺς καταλόγους καθολικῆς ἀπογραφῆς σημειώνεται ἡ φράσις: ἐφηβευκότες πάντες, IGR 1, 1124. 1125. Τοῦτο βέβαια προϋποθέτει ὅτι εἰς τινὰς περιπτώσεις ἡ ἀπογραφὴ ἠδύνατο νὰ μὴ εἶναι καθολικὴ.

⁴ Ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ἡ φράσις: ἀπέταξεν (δηλ. ὁ γυμνασίαρχος) τοὺς ἐφ' ἑαυτῷ γενομένους ἐφήβους, Spomenik, ἔ.δ. Ἀντιθέτως, ὅταν πρόκειται νὰ δηλωθῇ ἡ εἰσδοχὴ, ἡ κατάταξις τῶν ἐφήβων, γίνεται χρῆσις τοῦ ὀνόματος «ἀπέταξεν», Δ ή μ ι τ σ α ς, ἔ.δ. 261, στ. 7. Spomenik, ἔ.δ. ἀρ. 388, στ. 70. 90/1. 389, στ. 74.

⁵ Κλασσικὸν παράδειγμα ἐφηβικοῦ κέντρου κατὰ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ Δῆλος, ἐνθα ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον Ἀρίστωνα τὸν Ἀρίστωνος συνέρρεον ἐφηβοὶ ἐξ ἀπομακρυσμένων περιοχῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ἀνῆκε καὶ εἰς Ἀμφιπόλιν. BCH 55 (1931) 439/40, στ. 35.

⁶ Spomenik, ἔ.δ. ἀρ. 388, στ. 79/80.

κέα, σπουδάζοντα ρητορικήν.¹ Θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Μακεδονίας, πολὺ σημαντικώτεραι ἀπὸ τὰς προσηνημονευθείσας, θὰ συνεκέντρωνον νέους ἐκ τῆς περιοχῆς των ἢ καὶ ἐξ ἀπομακρυσμένων μερῶν τῆς Μακεδονίας.

Αἱ ὁργανώσεις τῶν ἐφήβων εἶχον τοὺς ἄρχοντάς των. Ἐπὶ κεφαλῇς ὧν ἦτο ὁ ἄρχων τοῦ γυμνασίου, ὁ γυμνασίαρχος,² ὅστις εἶχε τὴν γενικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν φοιτῶντων εἰς τὸ γυμνάσιον. Ὑπ' αὐτὸν ἴστατο ὁ ἐφηβαρχος,³ ὅστις ἐμερίμνα διὰ τὴν κατὰξιν τῶν ἐφήβων καὶ ἤσκει τὴν ἐποπτείαν τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐφήβων.⁴ Οὗτοι ἦσαν οἱ κυριώτεροι ἄρχοντες. Ἐκτὸς αὐτῶν ἀναφέρονται οἱ ἐπιμελούμενοι τῶν ἐφήβων⁵ καὶ ὁ ἐπιμελούμενος τοῦ ἀλείμματος.⁶ Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου αἱ ἐφηβικαὶ ὁργανώσεις ἐτέλουν πιθανώτατα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θεοῦ Φούλβου,⁷ τὴν ἱερωσύνην τοῦ θεοῦ τούτου, τὴν ἀγωνοθεσίαν⁸ καὶ ἐνίοτε τὴν ἐφηβαρχίαν⁹ ἠσκουν ἐφηβοὶ ἢ νέοι ἐξ ἐφήβων προερχόμενοι.¹⁰

Ὁ πρωτοστάτης,¹¹ τὸν ὁποῖον συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὰς ἐφηβικὰς ὁργανώσεις τῆς Λεργιδίου, δὲν ἦτο ἄρχων, ἀλλ' εἰς τῶν ἐφήβων, τασσόμενος κατὰ τὴν παράταξιν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν δεξιᾷ. Ὅπωςδὴποτε ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο τιμητικὴ καὶ θὰ ἐδίδετο εἰς ἐφηβον, διακρινόμενον διὰ τὸ παρυσιαστικὸν καὶ τὸ ἥθος του.

Β) *Οἱ νέοι.* Ἀραιότερον ἐμφανίζονται εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις καὶ αἱ ἐνώσεις τῶν νέων. Τὰς συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς Βεροίας, τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν Σερρών καὶ ἀγνώστου πόλεως τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας (παρὰ τὸ σημ. Δοξαῖτον).¹² Ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἐνώσεις αὐ-

¹ BCH 47 (1913) 83/4, ἀρ. 2 [= SEG 2, 73, ἀρ. 423].

² Δήμιττας, ἀρ. 216. Spomenik, ἔ.δ. στ. 1-15. ἀρ. 389, στ. 1-15.

³ Δήμιττας, ἔ.δ., στ. 3. Spomenik, ἔ.δ.

⁴ Δήμιττας, ἀρ. 1. 261. Spomenik, ἔ.δ. 388, στ. 70. 90/1. ἀρ. 389, στ. 73/4. Β. Καλλιπολίτου, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου 303-9.

⁵ Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. ἔ.δ. 301/2, ἀρ. 2, στ. 8/9.

⁶ Β. Καλλιπολίτου, ἔ.δ. 305, στ. 7. Βλ. καὶ Spomenik, ἔ.δ. ἀρ. 388, στ. 91/2: διὰ τῆς τοῦ πατρὸς ἐπιμελείας.

⁷ Βλ. C. H. E d s o n, Harv. Stud. Class. Phil. 51 (1941) 135/36. Περὶ τοῦ θεοῦ Φούλβου, ὅστις κατὰ τὸν L. R o b e r t, Hellenica 2 (1946) 37 κέ., ἦτο ὁ ἐν νεαροῖς ἡλικίᾳ ἀποθανὼν υἱὸς τοῦ Μ. Αὐρηλίου Τ. Aurelius Fulvus Antoninus, βλ. ἐιδικώτερον C. H. E d s o n, ἔ.δ. καὶ L. R o b e r t, ἔ.δ.

⁸ Πελεκίδης, ἔ.δ. 56 κέ. «Οἱ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ Φούλβου» καὶ X. M a x a ρ ὄ ν α s, Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. ἔ.δ. 301 κέ., ἀρ. 2.

⁹ Πελεκίδης, ἔ.δ. 62/3 κέ. ἀρ. 19. 62 κέ. ἀρ. 24. 26. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. ἔ.δ. ἀρ. 2, στ. 6/7.

¹⁰ Βλ. L. R o b e r t, ἔ.δ. 41.

¹¹ Δήμιττας, ἀρ. 261, στ. 11/2. Spomenik, ἔ.δ. ἀρ. 388, στ. 71. ἀρ. 389, στ. 75.

¹² Δήμιττας, ἀρ. 51. 811. 1084. Ö J h 1 (1898) 180 κέ., στ. 21. 30. 55. Μακεδονικά, ἔ.δ. 603/9, ἀρ. 29.

ται προήρχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀτόμων, συνδεθέντων διὰ φιλίας κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐφηβείας των,¹ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αὐταὶ ὑπῆρχον καὶ εἰς ὅσας πόλεις μᾶς παραδίδονται ὁργανώσεις ἐφήβων μόνον, π. χ. εἰς τὴν Ἑδεσσαν, τὴν Δερρίοπον, τὴν Λητὴν κ. ἄ., ὅχι δὲ καὶ νέων. Κύριον ἔργον τῶν νέων ἦτο ἡ ἀσκήσις τοῦ σώματος διὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς κοινωνικότητος μεταξὺ των. Κατὰ πόσον ὁμως οὗτοι παραλλήλως ἐθεράπευον καὶ πνευματικώτερα ἔργα, δηλ. παρηκολούθουν καὶ θεωρητικὰ μαθήματα ἢ ἐσύχναζον εἰς βιβλιοθήκας, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἰπωμέν τι. Ὅπωςδὴποτε κέντρον καὶ αὐτῶν ἦτο τὸ γυμνάσιον.² Δι' αὐτὸ οὗτοι καὶ ὅσοι ἄλλοι ἐσύχναζον εἰς αὐτὰ ἐκαλοῦντο «οἱ ἀπὸ τοῦ γυμνασίου».³ Οἱ νέοι ἀπετέλουν ἴδιον σῶμα, ὁργανωμένον κατὰ τὸ πρότυπον τῆς πόλεως. Εἶχον τὰς συνελεύσεις,⁴ διὰ τῶν ὁποίων ἐλάμβανον τὰς ἀποφάσεις, τοὺς ἄρχοντας, δηλ. τὸν γυμνασίαρχον,⁵ τὸν ἱερέα (τοῦ γυμνασίου),⁶ τοὺς ταμίαις,⁷ τοὺς ἐπιμελητάς,⁸ καθὼς καὶ ἴδιον ταμεῖον.⁹ Πρὸς τούτοις εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀπονεύμουν τιμὰς εἰς διαπρέψαντας ἀρχοντίας των καὶ εἰς ἄνδρας τῆς πόλεως, εὐεργετήσαντας κατὰ τινα τρόπον αὐτοὺς καὶ τὸ γυμνάσιον, νὰ στεφανώσουν δηλ. αὐτοὺς «θαλλοῦ στεφάνῳ», νὰ ἀναθέσουν πρὸς τιμὴν τῶν βωμῶν ἢ ἀνδριάντα ἢ εἰκόνα χαλκῇν, νὰ ἀναγράψουν τὸ τιμητικὸν ψήφισμα εἰς στήλην λιθίνην καὶ νὰ τὸ τοποθετήσουν εἰς ἐμφανὲς σημεῖον τοῦ γυμνασίου.¹⁰ Ἐνίοτε τὰς τιμὰς αὐτὰς ἀπονέμουν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς βουλῆς τῆς πόλεως.¹¹

Γ') *Οἱ πρεσβύτεροι*. Ἐξ ὅλων τῶν ἐνώσεων τῶν ἡλικιῶν ἡ σημαντικωτέρα ἀναμφιβόλως ἦτο ἡ τῶν πρεσβυτέρων. Ἡ ἔνωσις αὕτη μᾶς εἶναι γνωστὴ μὲ τὸν τεχνικὸν ὄρον «οἱ πρεσβύτεροι»¹² καὶ συνηθέστερον, ἀλλὰ μόνον ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ τὸ περιεκτικὸν ὄνομα «γερονσίαις».¹³

¹ Βλ. F. r. P o l a n d, Vereinswesen 93/4.

² Ὁ Jh, ἔ.δ. στ. 23. 60. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. Πανеп. Θεσσαλον., ἔ.δ. ἀρ. 1.

³ Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. κλπ., ἔ.δ. ἀρ. 1, στ. 20.

⁴ Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. κλπ., ἔ.δ. Ἐν Περὶ γάμψ αἱ συνελεύσεις τῶν νέων καλοῦνται *σύνοδοι*, IGR 4, 349. 351, στ. 15.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 51. 811. Ὁ Jh, ἔ.δ. Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. κλπ., ἔ.δ. στ. 6 κέ.

⁶ Ὁ Jh, ἔ.δ. στ. 49.

⁷ Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. κλπ., ἔ.δ. στ. 25.

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 811: *ἐπιμεληθέντος*.

⁹ Ἐπετηρ. Φίλος. Σχολ. κλπ., ἔ.δ. στ. 25/6.

¹⁰ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 51. 811. 1084. Ὁ Jh, ἔ.δ. στ. 56 κέ.

¹¹ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 51. 1084(γ). Ὅμοιως εἰς τὴν Τλῶν τῆς Λυκίας οἱ νέοι ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς γερονσίας τῆς πόλεως τιμοῦν τὸν αὐτοκράτορα Αἰγυσιον, CIG 4238 [= IGR 3, 546].

¹² Ὁ Jh, ἔ.δ. στ. 32 (Ἀμφίπολις).

¹³ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στήλ. 4/5. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 32. Π ε λ ε κ ί δ η ς,

Τὴν συναντῶμεν ἄπαξ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν¹ καὶ ἐπαινελημμένως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.² Ἐπίσης, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀξιωματοῦχός τις τῆς ἔδρας τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων Βεροίας φέρεי τὸν τίτλον «πρεσβυτεράρχης»,³ δηλ. ἄρχων τῶν πρεσβυτέρων, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὑπῆρχε τοιαύτη ἔνωσις.⁴ Γερουσίαι ἠδύναντο νὰ συσταθοῦν εἰς μίαν πόλιν περισσότεραι τῆς μιᾶς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον τέταρτον τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος ὑπῆρχον δύο.⁵ Ἡ παλαιότερα ἐκ τῶν παραδιδόμενων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μακεδονικῶν γερουσιῶν εἶναι ἡ τῆς Ἀμφιπόλεως, ἀνήκουσα εἰς τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα, καὶ τελευταία μία τῆς Θεσσαλονίκης, δυναμένη νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἐποχὴν μετὰ τοῦ 253 καὶ 268 μ. Χ.⁶ Κατὰ ταῦτα ἡ γερουσία ὑπῆρχεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καθ' ὅλους τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτῶν. Αἱ γερουσίαι τοῦ τύπου αὐτοῦ δὲν ἦσαν πολιτικὰ σώματα, ὡς παλαιότερον ἡ τῆς Σπάρτης π. χ., ἀλλὰ κοινωνικαὶ ὀργανώσεις τῶν ἡλικιωμένων, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τῶν μελῶν καί, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπέτρεπον αἱ σωματικαὶ δυνάμεις αὐτῶν, εἰς τὴν διὰ τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων καὶ ἄλλων μέσων ψυχαγωγίᾳ τῶν. Πρὸς τούτοις αἱ γερουσίαι ἐλάμβανον μέρος, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἀπὸ τὴν σύνδεσιν τοῦ τίτλου «πρεσβυτεράρχης» μετὰ τὰ «Ὀλύμπια», δηλ. τοὺς ἐν Βεροίᾳ τελονμένους ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ἀγῶνας,⁷ μετὰ ἄλλα πολιτικὰ ἢ θρησκευτικὰ σώματα εἰς τὰς ἐορτὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν πόλεων καὶ συνέβαλλον διὰ τῆς οἰκονομικῆς τῶν ἐνισχύσεως καὶ τῆς προσωπικῆς παρουσίας τῶν μελῶν τῶν εἰς τὸν λαμπρότερον ἐορτασμὸν τῶν ἀγώνων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι αὗται λόγῳ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῶν μελῶν, τὰ ὅποια συνήθως ἀνήκον εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς οἰκογενεῖας τοῦ τόπου, εἶχον μέγα κύρος καὶ ἐκτίμησιν εἰς τὸν λαόν. Δι' αὐτὸ βλέπομεν τὸν τίτλον τοῦ «γερουσιάρχου»,⁸ δηλ.

ἔ.ἀ. 58. ἀρ. 10: [γερ]ουσι(ς).

¹ Ό Jh, ἔ.ἀ. 180 κέ., στ. 32.

² Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. Πελεκίδης, ἔ.ἀ.

³ C h. E d s o n, ἔ.ἀ. Macedonica III, 196.

⁴ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά τόμ. 3 (1953-55) 79 κέ. 102.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 2 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23.

⁶ Κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν αἱ παραδιδόμεναι εἰς τὰς ἐπιγραφὰς γερουσίαι εἶναι: 1) Ἀμφιπόλεως, 1ος π.Χ. αἰών, 2) Θεσσαλονίκης, 221/22 μ.Χ., 3) Θεσσαλονίκης, δεύτερον τέταρτον τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, 4) Βεροίας, μετὰ τὸ 242 μ.Χ., 5) Θεσσαλονίκης, 249-251 μ.Χ., 6) Θεσσαλονίκης, 261/62 μ.Χ. (περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Πελεκίδης, ἔ.ἀ. 26, 4) καὶ 7) Θεσσαλονίκης, 253-268 μ.Χ.

⁷ Περὶ τοῦ πρεσβυτεράρχου καὶ τῆς σχέσεώς του μετὰ τὸ Ὀλύμπια τῆς Βεροίας βλ. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. 99 κέ.

⁸ Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ.

τοῦ προέδρου τῆς γερουσίας, νὰ φέρουν οἱ Μακεδόνες εἰς τὰ μνημεῖα των μὲ τὸν ἴδιον ζῆλον καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅπως καὶ τοὺς τίτλους τῶν δημοτικῶν ἀξιωματίων. Ἐνδεικτικὸν τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐκτιμήσεως, τὴν ὁποίαν ἔτρεφον οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων πρὸς τὸ σῶμα τοῦτο, εἶναι ὅτι ἄτομα, ἀνήκοντα εἰς ἀριστοκρατικούς κύκλους, εἰς τὴν γερουσίαν κάμνουν παραμυθητικὰς δωρεὰς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ προσφιλῶν των προσώπων.¹

Ἐκάστη γερουσία εἶχε τὴν ὀργάνωσίν της· εἶχε τὸν πρόεδρόν της, τὸν *γερουσιάρχην*, ἢ ὅπως ἐλέγετο εἰς τὴν Βέροian, τὸν *πρεσβυτεράρχην*.² Πρόεδρος δὲ ἠδύνατο νὰ εἶναι κατ' ἀρχὴν ὁ ἰδρυτὴς τῆς γερουσίας, ἢ θητεία ὁμοῦ αὐτοῦ δὲν διήρκει, φαίνεται, πλέον τοῦ ἔτους.³ Τὴν προεδρίαν ἠδύνατο νὰ λάβουν καὶ γυναῖκες, αἱ *γερουσιάρχισσαι*.⁴ Δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἂν αὐταὶ ἦσαν πρόεδροι ἀποκλειστικῶς γυναικείων γερουσιῶν ἢ ἠδύνατο νὰ εἶναι καὶ ἀνδρικῶν. Πρὸς τοῦτοις ἐκάστη γερουσία εἶχε τὸν *γυμνασιάρχον* της, ὅστις ἠδύνατο νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ πρόεδρος αὐτῆς.⁵ Ὁ γυμνασίαρχος ἠδύνατο νὰ ἀνήκῃ ταυτοχρόνως καὶ εἰς ἄλλην ὀργάνωσιν τῶν ἡλικιῶν. Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν π.χ. οἱ νέοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶχον κοινὸν γυμνασίαρχον.⁶ Βεβαίως ἐκάστη γερουσία εἶχεν ἰδικόν της ταμεῖον, συντηρούμενον ἐκ τῶν συνεισφορῶν τῶν μελῶν καὶ ἐκ διαφόρων δωρεῶν.

5. Σχέσεις τῶν πόλεων πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν διοίκησιν.

Ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἑξαίρεσει τῶν «ἐλευθέρων», εὐρίσκοντο ἔναντι τῆς Ρώμης εἰς κατάστασιν πλήρους ὑποτελείας. Αὐταὶ ὄχι μόνον ὑπερχρεοῦντο εἰς τὴν καταβολὴν φόρου πρὸς τὴν κυρίαρχον Ρώμην, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παραχωρηθεῖσα ἀρχῇθεν δημοτικὴ αὐτονομία περιορίζετο οὐσιωδῶς ὑπὸ τοῦ ἐπαρχιακοῦ νόμου (*lex provinciae*) καὶ ὑπὸ τῶν διαφόρων διαταγμάτων τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐκάστοτε διοικητῶν τῆς ἐπαρχίας.

3: τὸν γυμνασιάρχον καὶ γερουσιάρχην. ἀρ. 5: τὴν [ἀξιο]λογωτάτην | [ἀρχι]έρειαν καὶ γε[ρον]σιάρχισσαν (Βλ. καὶ Θεσσαλονίκης κατεσφρ. βιβλ. ἀνοιχθ. 2 καὶ σημ.). C h. E d s o n, ἔ.ἀ. 196: ὁ μακεδονιάρχης[ς] καὶ ἀρχιερεὺς καὶ(ι) πρεσ[βυτε]ράρχης τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἱεροφάντης[ς].

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στήλ. 4/5 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32.

² Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. C h. E d s o n, ἔ.ἀ.

³ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. ἀρ. 3: τὸν γυμνασιάρχον καὶ γερουσιάρχην γερουσιῶν δύο, καὶ ἀρ. 23: γυμνασιάρχσαντα | πανδημί δι' ὅλον ἔτους καὶ καταστήσαντα γερουσίας | δύο.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 5.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. ἀρ. 3.

⁶ Ὁ Jh 1 (1898) 181 κέ., στ. 21/2. 31/2. Ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας γνωρίζομεν καὶ ἓνα «γυμ[να]σιάρχσαντα Κορινθια[λέων τῶν τ]ε νέων καὶ τῆς γερουσίας, IGR 3, 739 IX.

Ἡδη μετὰ τὸν 3ον μακεδονικὸν πόλεμον (167 π.Χ.) καὶ προτοῦ ἀκόμη καταστῆ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἡ Μακεδονία ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλῃ εἰς τὴν Ρώμην τὸ ἥμισυ τῶν εἰσπραττομένων πρότερον κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλέων φόρων, ἀνερχόμενον εἰς 100 τάλαντα ἐτησίως.¹ Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἡ χώρα διηρέθη εἰς τέσσαρας διοικητικὰς καὶ φορολογικὰς περιφερείας, τὰς γνωστὰς *μερίδας*. Ὑπεύθυνα ἔναντι τῆς Ρώμης διὰ τὴν εἰσπραξίν καὶ τὴν καταβολὴν τῶν φόρων ἦσαν τὰ συνέδρια τῶν μερίδων. Μετὰ τὸ 148, ὅτε ἡ Μακεδονία μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, οἱ εἰσπραττόμενοι ὑπὸ τῆς Ρώμης φόροι τῶν μακεδονικῶν πόλεων φαίνεται ὅτι παρέμειναν οἱ ἴδιοι.² Ἐπειδὴ ὁμοῦ δ' ἐπὶ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου ἐπιβληθεὶς φόρος εἰς τοὺς Μακεδόνας ἦτο ἐνιαῖος (500 τάλαντα εἰς χρῆμα), πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ὁ ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας καταβαλλόμενος κατ' ἀρχὰς θὰ ἦτο τοιοῦτος. Πιθανῶς οὗτος ἦτο ἓν εἶδος ἐγγείου φόρου (*tributum soli*). Ἀργότερον δὲ κατὰ τὸ κρατοῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας φορολογικὸν σύστημα³ προσετέθη καὶ ὁ κεφαλικὸς (*tributum capitis*),⁴ ἡ ἴσως ὁ ἀρχικὸς συνολικὸς φόρος διεκρίθη εἰς ἐγγειον καὶ κεφαλικόν. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημοκρατίας οἱ φόροι τῶν ἐπαρχιῶν ἐξεμισθοῦντο ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ κράτους εἰς τοὺς δημοσιώνας, *publicanos*, οὕτινες ἀκολουθοῦν διὰ τῶν πρακτόρων τῶν εἰσέπραττον αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπαρχίαν, συναποκομίζοντες φυσικὰ καὶ δι' ἑαυτοὺς ὀχι μικρὰν λείαν. Περὶ τοῦ συστήματος αὐτοῦ τῶν δημοσιωτῶν δὲν μᾶς παραδίδεται τι διὰ τὴν Μακεδονίαν, πρέπει ὁμοῦ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τοῦτο θὰ ἴσχυε καὶ εἰς αὐτήν, ἀφοῦ εἶχεν ἐκτεταθῇ εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπίσης

¹ Liv. 45, 29, 4: *tributum dimidium eius, quod pendissent regibus, pendere populo Romano*. Iust. 33, 2. Διόδ. 31, 8, 3. Πλουτ. Αἰμῖλ. 28, 6: *ἐκατὸν τάλαντα Ρωμαῖοις ὑποτελεῖν, οὐ πλέον ἢ διπλάσιον τοῖς βασιλεῦσιν εἰσέφερον*. Eutrop. Brev. 4, 7, 3. Σόγκελλ. 267D. Ἰωάνν. Ἀντιοχ. παρὰ Müller, FHG 4, 558, 57.

² Περὶ τῶν ἐπιβληθέντων τὸ 148 εἰς τὴν ἐπαρχίαν φόρων δὲν μᾶς παραδίδεται τι. Ἐπειδὴ ὁμοῦ αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ τὸ φορολογικὸν σύστημα, αἱ ἱσχύουσαι ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ τῆς συνθήκης τῆς Ἀμφιπόλεως, ὑφίσταντο κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Λιβίου (45, 32, 7) καὶ τοῦ Ἰουστίνου (33, 2, 7: *legesque, quibus ad huc utitur, a Paulo accepit*) μέχρι τοῦλάχιστον τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, συνάγομεν ὅτι τὸ ἴδιον φορολογικὸν σύστημα θὰ ἴσχυε κατ' ἀρχὰς καὶ μετὰ τὴν μεταρροπὴν τῆς Μακεδονίας εἰς ἐπαρχίαν. Bl. Th. Mommsen, *Römische Geschichte* 2, 41 (13η ἐκδ.). Herzberg, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. 1, 345, 63 (μετάφρ. ἑλλ.). Ἄλλως ὁμοῦ Niese, *Geschichte der griech. u. maked. Staaten* 3, 335.

³ Bl. π.χ. B. K. übler, *ἑ.ἀ.δ.* 39 κέ. Walter Schwahn, *RE* 2R, VII, 10 κέ. ἐν λ. *Tributum und tributus*.

⁴ Εἰδικώτερον περὶ τοῦ *tributum capitis* καὶ τῶν κατηγοριῶν του βλ. Ch. Lécivain, *Daremberg - Saglio* 5, 433/34. Fr. Abbot - A. Johnson, *Municipal Administration in the Roman Empire*, Princeton 1926, 119 κέ. Walter Schwahn, *ἑ.ἀ.δ.* 68/9.

περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον καὶ περὶ τοῦ ρόλου τῶν πόλεων κατὰ τὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν δημοσιωνῶν τίποτε δὲν γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι αἱ παλαιαὶ φορολογικαὶ περιφέρειαι διειρηθήσαν καὶ μετὰ τὸ 148 π.Χ., καθ' ὅσον αἱ μερίδες, αἵτινες ἀπετέλουν ταύτας ἀπὸ τοῦ 167 μέχρι τοῦ 148 π.Χ., ὑπῆρχον καὶ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἀκόμη χρόνους.¹ Εἰς τοῦτο ἐνισχυόμεθα καὶ ἐκ τινος ἡμιεφθαρμένης ἐπιγραφῆς, περιεχούσης ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ πρὸς τὴν πόλιν Βέροϊαν,² ὅπου ἀναφέρεται ποσὸν τι ἐκ 50.000 σηστεριῶν (ἢ δηναρίων), τὸ ὁποῖον κατενέμετο εἰς τέσσαρα ἴσα μέρη, καθὼς δύνάται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ εὐθὺς ἀμέσως σημειουμένου ποσοῦ τῶν 12.500 σηστεριῶν (ἢ δηναρίων), ἀποτελοῦντος τὸ τέταρτον τοῦ ἀνωτέρου ποσοῦ. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐπαρχιακὸν συνέδριον καὶ οἱ σύεδροι, τὸ ὧς ἄνω ποσὸν συσχετίζεται μὲ τὸν φόρον τῆς ἐπαρχίας, κατανεμόμενον εἰς τέσσαρα ἴσα μέρη, ὅσαι δηλ. ἦσαν καὶ αἱ μερίδες. Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους κατηγορήθη τὸ σύστημα τῶν δημοσιωνῶν, ἀνετέθη δὲ ἡ εἰσπράξις τῶν φόρων τὸ μὲν εἰς τὰς κοινότητας τῆς ἐπαρχίας, τὸ δὲ εἰς εἰδικούς ὑπαλλήλους.³ Εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἃν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐπαρχιακὴ ὀργάνωσις, τὸ κοινὸν δηλ. τῶν Μακεδόνων, τὸ ὁποῖον συνεκροτεῖτο ἐκ τῶν ἀποστελλομένων ὑπὸ τῶν πόλεων ἀντιπροσώπων (συνεδροὶ), ἐκδηλοῖ τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ φορολογικὰ ζητήματα,⁴ πρὸς δὲ ὅτι προέδρός τις αὐτοῦ (ὁ ἀρχιρεὺς τῶν Σεβαστῶν τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων) κατέβαλέ ποτε ἕξ ἰδίων ὀλόκληρον τὸν κεφαλικὸν φόρον (ἐπικεφάλιον) ὑπὲρ τῆς ἐπαρχίας,⁵ ἡμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ κοινὸν ἤσκει ἐποπτεῖαν τινὰ κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν φόρων, συνεργαζόμενον μετὰ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως, καὶ ἴσως ἦτο ὑπεύθυνον διὰ τὴν ἔγκαιρον καὶ τακτικὴν καταβολὴν αὐτῶν εἰς τὸ δημόσιον.⁶

¹ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων καὶ τὰ συνέδρια τῶν μερίδων, «Προσφορά εἰς Στ. Π. Κυριακίδην» Ἑλληνικά παραρτ. ἀρ. 4, 294 κέ.

² J. R. St. 30 (1940) 148 [=BCH 47 (1923) 184 = SEG 2, 69/70, ἀρ. 398]. Βλ. καὶ M. Rostovtzeff, The social and economic History of the Roman Empire, Oxford 1926, 586, σημ. 3.

³ Βλ. Mommson, Staatsrecht II³, 1017 κέ. Hirschfeld, Kaiserl. Verwaltungsheamte 68 κέ. 467. Marquardt, Römische Staatsverwaltung II² 312. U. Wilcken, Gründzüge 212 κέ. O. Seeck, Geschichte des Untergangs der alten Welt 2, 216 κέ. Rostovtzeff ἐν Dizionn. Epigr. 3, 107 κέ. Walter Schwa hn, ἑ.δ. 67.

⁴ A. A. 57 (1942) 176, ἀρ. 9 [=L. Robert, Hellenica 5 (1948) 29].

⁵ Bull. Inst. arch. russ. à Constantinople IV, 3 (1899) 170, ἀρ. 2 [=RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131 = Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4]. Βλ. καὶ J. R. St. 30 (1940) 51. Rev. Phil. 65 (1939) 131, ἀρ. 2.

⁶ Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά τόμ. 3, 44/5.

Ποῖαι ἦσαν αἱ φορολογικαὶ ὑποχρεώσεις τῶν «ἐλευθέρων» πόλεων (civitates liberae) κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημοκρατίας ἔναντι τῆς Ρώμης δὲν εἶναι εὐκολόν νά εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος· δὲν γνωρίζομεν ἂν αὐταί, ὡς «ἐλεύθεραι»,¹ ἦσαν ἀπληλαγμένα παντελῶς φόρων ἢ ὑπερχρεοῦντο νά τελοῦν τοιοῦτους καὶ ποίους. Ὁπωσδήποτε ἐκ τῶν διατυπυμένων κατηγοριῶν τοῦ Κικέρωνος² κατὰ τοῦ Λευκίου Καλπουρνίου Πείσωνος Καισωνίου, ὅτι οὗτος κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνθυπατείας του ἐν Μακεδονίᾳ ἐπέτυχε διὰ τοῦ κομματικοῦ του φίλου Ποπλίου Κλωδίου νά παραχωρηθῇ εἰς αὐτὸν κατὰ παράβασιν νόμου τινὸς τοῦ 59 π.Χ., διατάσσοντας τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῶν προνομίων τῶν ἐλευθέρων πόλεων, τὸ δικαίωμα νά ἐπεμβαίνῃ εἰς τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν αὐτῶν καὶ εἰς δικαστικά ζητήματα, ἀφορῶντα εἰς αὐτὰς καὶ τοὺς Ρωμαίους πιστωτάς, συμπεραίνομεν ὅτι αἱ ἐλεύθεραι πόλεις εὐρίσκοντο τοῦλάχιστον εἰς πλεονεκτικωτέραν θέσιν τῶν ὑπηκόων.³ Κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ὅμως χρόνους μὲ τὴν ἐπελθούσαν μεταβολὴν εἰς τὰς ἐλευθέρας πόλεις ὡς πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον⁴ αὐταὶ ἐπλήρωνον φόρους, ὥπως καὶ αἱ civitates stipendiariae.⁵ Πράγματι εἰς τὸ δόγμα τῆς ὁρεστικής πολίτης τῶν Βαττυναίων βλέπομεν «διτάξιν» τοῦ Γεντιανοῦ (περὶ τὸ 118

¹ Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐρευνητάς πιστεῦναι ὅτι αἱ «ἐλεύθεραι» πόλεις εἰς προγενεστέραν τοῦλάχιστον ἐποχὴν εἶχον αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν πολιτικὴν καὶ ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὴν κρατούσαν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀντίληψιν, ἦτο ἀσυμβίβαστον νά εἰσπράττῃ ἀνεξάρτητος πολιτεία φόρους παρ' ἄλλης ἀνεξαρτήτου. Ὅσοι δὲν διακρίνουν διαφορὰν κατ' εἶδος μετὰ τῶν πόλεων τούτων καὶ τῶν ἐλευθέρων καὶ συμμάχων (liberae et foederatae) ἢ τῶν ἐλευθέρων καὶ ἀτελῶν (liberae et immunes). Κατ' αὐτοὺς ἡ παρεχόμενη ἐλευθερία (libertas) συνωδεύετο καὶ ὑπὸ τῆς ἀτελείας (immunitas). Βλ. M. Voigt, Jus naturale 2 (1858) 273. Abbott-Johnson, ἔ.ἀ. 40. H. Last, CAH XI, 450/51. G. H. Stevenson, Roman provincial Administration, Oxford 1949, 164/65. Ἄλλοι ἀντιθέτως παραδέχονται ὅτι αὐταὶ ἦσαν ἀπλῶς αὐτόνομοι, ἀλλὰ φόρον ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ρωμαίους. Βλ. Marquardt, Römische Staatsverwaltung 247 κέ. Mommsen, Römische Geschichte 2 (1925) 382.

² Cic. de prov. cons. 3, 6, 4, 7 καὶ in Pison. 16, 37, 24, 57.

³ Ὁ Marquardt, Römische Staatsverwaltung 78/9 ἀπαριθμεῖ ἔξ προνόμια, παραχωρηθέντα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων εἰς τὰς ἐλευθέρας πόλεις: 1) τὸ δικαίωμα νά δικάζουν αἱ ἴδιαι τοὺς πολίτας τῶν καὶ τοὺς ἐγκατεστημένους εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ρωμαίων, 2) νά διαχειρίζονται τὰ οἰκονομικά των, 3) ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν στάθμευσιν ρωμαϊκῶν φρουρῶν, 4) ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν ἑγγειον φόρον τῶν Ρωμαίων, 5) τὸ δικαίωμα νά εἰσπράττουν δασμοὺς ἐντὸς τῆς περιοχῆς καὶ 6) τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας. Βλ. καὶ Liebenam, Die Städteverwaltung 465.

⁴ M. Voigt, ἔ.ἀ. 770.

⁵ Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ἐλευθερία (libertas) καὶ ἡ ἀτέλεια (immunitas) διεκρίνοντο σαφῶς. Πᾶσα δὲ πόλις καλουμένη «ἐλευθερά» δὲν ἦτο ἀπληλαγμένη φόρων, εἰμὴ ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε παραχωρηθῇ ἡ immunitas. Βλ. H. Last, ἔ.ἀ. 451.

μ.Χ.),¹ ἀφορῶσαν εἰς ἀπογραφὴν καὶ ἀποτίμησιν τῶν περιουσιῶν τῆς ἐπαρχίας, νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τοὺς «ἐλευθέρους» Ὁρέστας.² Αἱ ἀποτιμήσεις³ αὐταί, αἵτινες ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἐνηργεῖντο κατὰ καιροὺς εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, εἶχον βέβαια σχέσιν μὲ τὸν καθορισμὸν καὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Ὅτι δὲ ὑπὸ τύπον φόρων καὶ εἰσφορῶν εἰσπράττοντο ἐκ μέρους τοῦ δημοσίου χρήματα ἀπὸ τοὺς Βαττυναίους καὶ γενικώτερον ἀπὸ τοὺς Ὁρέστας ἐπιμαρτυρεῖ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιγραφῇ παρουσία τοῦ φύσκου (fiscus), τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δηλ. ταμείου, μνημονευομένου παραλλήλως πρὸς τὸ τῆς πόλεως.⁴ Τοῦτο βεβαίως θὰ ἴσχυε καὶ διὰ τὰς ἄλλας civitates liberas τῆς Μακεδονίας.

Ἀμφότεραι αἱ κατηγορίαι τῶν πόλεων, αἱ τε ὑπήκοοι καὶ αἱ ἐλεύθεραι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω φορολογικῶν ὑπέκειντο καὶ εἰς ἄλλα βάρη, τακτικά καὶ ἑκτακτα. Ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς ὑποφόρου πόλεως Λητῆς μανθάνομεν ὅτι πολίτης τις αὐτῆς, ὁ Μάνιος Σαλαρίου Σαβεῖνος, παρέσχε κατὰ τὰς διελεύσεις τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων (ταῖς | τοῦ κυρίου Καίσαρος τῶν στρατευμάτων διοδείαις) πρὸς κάλυψιν τοῦ ἀναλογοῦντος εἰς τὴν Λητὴν ποσοῦ ἐπιτηδεῖων διὰ τὴν διατροφὴν αὐτῶν 400 μεδίμνους σίτου, 100 μεδίμνους κριθῆς, 60 μεδίμνους κυάμων καὶ 100 μετρητὰς οἴνου εἰς τιμὴν πολλὴν κατωτέραν τῆς ὑπαρχούσης εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγορὰν (πολὴν τῆς | οὐσης τιμῆς εὐωνότερον).⁵ Ὁ Α. Η. Μ. Jones (ἐ. ἀ. 143), ἄλλως ἐννοῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὴν ἐπιγραφὴν, πιστεύει ὅτι ἡ πόλις διὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνωτέρω εἰδῶν ἀπεζημιώθη ἐκ μέρους τοῦ δημοσίου, ἀλλ' εἰς τιμὴν κατωτέραν τῆς τρεχούσης, καὶ ὅτι χάρις εἰς τὴν γενναιοδορίαν τοῦ Μανίου Σαλαρίου Σαβεῖνου ἐβάστασε τὴν ζημίαν. Τὸ πρᾶγμα, νομίζω, ἐκτίθεται σαφῶς εἰς τὴν ἐπιγραφὴν· ὁ ἐν λόγῳ εὐεργέτης δὲν ἐκάλυψε τυχὸν ζημίαν ἐκ τῆς ἀποζημιώσεως τοῦ δημοσίου πρὸς τὴν πόλιν, ἀλλὰ ἐπώλησεν εἰς αὐτὴν τὸ ἀναλογοῦν ποσὸν τροφίμων, τὸ ἐπιδικασθὲν εἰς αὐτὴν πρὸς διατροφὴν τῶν διερχομένων στρατευμάτων, εἰς τιμὴν κατωτέραν τῆς τρεχούσης καὶ δι' αὐτὸ τιμᾶται ὑπὸ τῆς πατρίδος. Ὅπως δὲ ποτε ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐξάγεται ὅτι ἡ πόλις ἀπεζημιώθη ἐκ μέρους τοῦ δημοσίου. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Λητὴ, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς ἐπαρχίας, ὑπεχρεοῦτο νὰ παραδῶσῃ ἀνάλογον ποσὸν τροφίμων καὶ ἄλλων εἰδῶν

¹ Bl. G r o a g, RE 2R, V, 659/60 ἐν λ. Terentius, ἀρ. 48.

² J. H. St. 33 (1913) 337/38, ἀρ. 17, στ. 17.

³ Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους διενεργουμένων ἀποτιμήσεων (census) βλ. G. H u m b e r t ἐν Daremberg - Saglio 1, 2, 1006 κέ. Kubitschek, RE III, 1918 κέ. ἐν λ. census.

⁴ J. H. St., ἐ. ἀ. στ. 29 - 30; ἀποδοῦναι εἰς φύσκον δηνάγια πεντακισχίλια καὶ ἄλλα τῇ πολιτείᾳ δηνάγια πεντακισχίλια.

⁵ BSA 23 (1918/19) 72 κέ., ἀρ. 7 [= SEG 1, 64, ἀρ. 276].

(annona) πρὸς συντήρησιν τῶν στρατευμάτων καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων τῆς ἐπαρχίας εἰς τὰς δημοσίας ἀποθήκας (horrea) ὑπὸ τύπον ἀμέσου φόρου. Ὡς τοιοῦτον δὲ θεωροῦν τὴν annona militaris καὶ οἱ Humbert, Oehler καὶ ἄλλοι ἐρευνηταί.¹ Πλὴν τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὴν ἐπιγραφὴν εἰδὼν αἱ πόλεις ὤφειλον νὰ παράσχουν κρέας, ἔλαιον, ὄξος, χόρτον διὰ τὰ ὑποζύγια τοῦ στρατοῦ, ξύλα καὶ δέρματα διὰ τὴν κατασκευὴν δοράτων καὶ ἀσπίδων καὶ ἐνδύματα ἀκόμη.² Αἱ ὑποχρεώσεις αὗται πολλάκις ἐγίνοντο ἐπαχθέσονται διὰ τὰς πόλεις, ἰδίως δι' ὅσας εὕρισκοντο πλησίον τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν, ὁπόθεν διήρχοντο τὰ στρατεύματα.³

Εἰς ἐπιστολὴν αὐτοκράτορος (ἡ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας)⁴ πρὸς τὴν ἐλευθέραν πόλιν Ἡράκλειαν τὴν Λυγκηστικὴν καθορίζεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν πρέπει νὰ γίνῃ ἡ συγκέντρωσις ἐιδικοῦ φόρου, ἐπιβληθέντος διὰ τὴν ἐπισκευὴν δρόμου τινός, πιθανῶς τῆς Ἐγνατίας.⁵ Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἀναφέρεται ὅτι προηγουμένως εἶχεν ἐκδοθῇ γενικὸν διάταγμα (κοινὸν διάταγμα) ὑπὸ τοῦ ἰδίου, καθορίζον τὸν τρόπον τῆς στρώσεως τῶν ὁδῶν, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐπισκευὴ τῆς ὁδοῦ δὲν ἐγένετο ὑπὸ μόνῃς τῆς Ἡρακλείας, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἄλλων πόλεων, πιθανῶς ὑπ' ὅλων τῶν κατὰ μῆκος τῆς Ἐγνατίας εὕρισκομένων ἐλευθέρων πόλεων τῆς Ἄνω Μακεδονίας.⁶ Κατὰ ταῦτα λοιπὸν αἱ ἐλεύθεραι πόλεις ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν καταβολὴν ἐιδικοῦ φόρου διὰ τὴν κατασκευὴν ἢ ἐπισκευὴν τῶν δημοσίων ὁδῶν, ἰδιαίτερος τῶν στρατιωτικῶν. Καὶ ναὶ μὲν αἱ στρατιωτικαὶ ὁδοὶ (viae militares) τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατεσκευάζοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν διοικητῶν ἢ τῶν ἐπιτρόπων (procuratores) μὲ προσωπικὴν ἐργασίαν τῶν στρατιωτῶν τῶν λεγεῶνων καὶ μὲ ἔξοδα τοῦ κρατικοῦ ταμείου,⁷ οὐχ ἥττον ὅμως καὶ αἱ πόλεις ἐνίοτε ἀνελάμβανον τὴν δα-

¹ G. Humbert, *Annona militaris* ἐν *Daremberg-Saglio* 1, 279. Oehler RE I, 2320/21 ἐν λ. *Annona militaris*. Hertzb erg, ἔ.δ. 2, 9, σημ. 5. M. N. Tod, *BSA* 23 (1918/19) 78.

² C o d. T h e o d. I, 22, 4. *Pap. Oxyr.* 1115. 1414, 19. 1415, 5-7. *Pap. Tebt.* 403. *Pap. Leipz.* 57.

³ Βλέπε τὰ διατυπούμενα παράπονα ὑπὸ τῶν Σκαπτοπαρηγῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Γορδιανὸν (238 μ.Χ.) διὰ τὰς κακοπαθείας τῶν ἐκ μέρους τῶν διερχομένων διὰ τοῦ ἐδάφους τῶν στρατιωτῶν ἐν ἐπιγραφῇ CIL 3, 12336 [= IGR 1, 674 = Ditt. Syll. II, 888].

⁴ Βλ. P. Collart, *BCH* 59 (1935) 414, σημ. 3.

⁵ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἄρ. 247 [= *BCH* 21 (1897) 161/62 = *REG* 47 (1934) 33]. Βλ. καὶ L a r s e n, *Roman Greece* 458, σημ. 23, ἐνθα καὶ συμπληρώσεις καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς.

⁶ Βλ. L a r s e n, *Roman Greece*, ἔ.δ.

⁷ G. L a f a y e ἐν *Daremberg - Saglio* 3, 1898. V. C h a p o t ἐν *Daremberg - Saglio* 5, 787 ἐν λ. *via*. A. H. M. J o n e s, *The Greek City* 140.

πάνην, ἀπὸ δὲ τοῦ 3ου αἰῶνος κανονικῶς.¹ Τοῦτο διαπιστώνομεν διὰ τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῶν *μυλιαρίων*, δηλ. τῶν μαρμαρίνων ἐκεῖνων στηλῶν, αἵτινες ἐστήνοντο κατὰ μῆκος τῶν στρατιωτικῶν ὁδῶν ἀνὰ πᾶν ρωμαϊκὸν μίλιον καὶ ἐδήλουν τὰς μεταξὺ τῶν ἀποστάσεις. Ὅσα ἐξ αὐτῶν φέρουν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως κατ' ὀνομαστικὴν, κατὰ δοτικὴν δὲ ἢ αἰτιατικὴν τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνατίθεται τὸ μυλιάριον, δεικνύουν ὅτι ὄχι μόνον ταῦτα κατεσκευάσθησαν μὲ ἔξοδα τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὸ τμήμα τῆς ὁδοῦ, τὸ ὁποῖον συνήθως σημειώνεται εἰς αὐτά.² Τοιαῦται πόλεις, αἵτινες μνημονεύονται ὀνομαστικῶς εἰς τὰ μυλιάρια ἢ δύνανται κατὰ συμπερασμὸν νὰ καθορισθοῦν, εἶναι ἡ Ἀμφίπολις,³ ἡ Ἐδεσσα,⁴ ἡ Θεσσαλονίκη,⁵ οἱ Στόβοι (*municipium Stobensium*),⁶ ἄλλαι πόλεις ἄγνωστοι τῆς Λυγκηστίδος καὶ τῆς Ἑορδαίας.⁷ Ὅλα τὰ μυλιάρια, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τὰς πόλεις αὐτάς, εἶναι τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ δὴ τοῦ 2ου, 3ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος, προέρχονται δὲ ὄχι μόνον ἐξ ἐλευθέρων πόλεων, ἀλλὰ καὶ ὑπηκόων καὶ ἐν ἐκ τῆς ἱσπολίτιδος πόλεως τῶν Στοβαίων. Ἀρα αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας, ὑπήκοοι, ἐλεύθεραι καὶ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι, ὑπερχεοῦντο ἀπὸ τοῦ 2ου τοῦλάχιστον μ.Χ. αἰῶνος νὰ ἀναλάβουν μὲ ἴδια ἔξοδα τὴν κατασκευὴν καὶ συντήρησιν τοῦ τμήματος τῆς στρατιωτικῆς ἢ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν (*territorium*), ἐκτὸς ἂν τὸ ἴδιον κράτος ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην.

Πλὴν τῶν ὑποχρεώσεων, αἵτινες ἀφεώρων εἰς τὴν συντήρησιν τῶν διερχομένων στρατευμάτων, αἱ πόλεις συμμετείχον κατὰ τινα τρόπον καὶ τῆς κατὰ καιροὺς διενεργουμένης ἐν Μακεδονίᾳ στρατολογίας νεοσυλλέκτων διὰ τὰς ρωμαϊκὰς λεγεῶνας, εἰς ἐξαιρετικὰς δὲ ἀνάγκας, ἰδίως ὅταν ἠπειλεῖτο αὐτὴ ἡ ἀσφάλειά των, ὑπερχεοῦντο νὰ δώσουν σώματα στρατιωτῶν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγωνιζομένου ρωμαϊκοῦ στρατοῦ.⁸ Ἡδὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν

¹ A.H.M. Jones, ἔ.ἀ.

² Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 866 [= BCH 19 (1895) 111 = J.H.St. 16 (1896) 315/16, ἀρ. 10]. Ὁ Jh 6 (1903), Beibl. 10/1, ἀρ. 13. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 432 κέ., ἀρ. 8 (Bl. καὶ C h. E d s o n, Cl. Phil. 46 (1951) 8]. 21 [= C h. E d s o n, ἔ.ἀ. 4/5]. BCH 47 (1923) 187 κέ., εἰκ. 11. AE 1932, Ἀρχ. Χρον. 2, ἀρ. 17. C h. M a c a r o n a s, Via Egnatia and Thessalonike ἐν Studies presented to David Moore Robinson 380 κέ.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 866.

⁴ BCH 47 (1923) 187/88 καὶ εἰκ. 11.

⁵ C h. M a c a r o n a s, ἔ.ἀ. 381, στ. 18/9.

⁶ CIL 3, 12316 [= Ὁ Jh, ἔ.ἀ.]. Οἱ Στόβοι μόνον ἐκ τῶν ἀνωτέρω πόλεων ἔκειντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία συνήγωνε τὴν Θεσσαλονίκην μὲ τὴν Μοισίαν (V. C h a p o t, ἔ.ἀ. 811. G e y e r, RE XIV, 678). Αἱ ἄλλαι εὐρίσκοντο κατὰ μῆκος τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ.

⁷ Bl. C h. E d s o n, ἔ.ἀ. 4 κέ., ἀρ. 2. 3. 4.

⁸ Ditt. Syll. II^a, 700, στ. 24/5: καὶ ἐτέρους μὲν στρατιώτας ἐπὶ συμμαχίαν παρὰ

ἐμφυλίων πολέμων διενηργεῖτο εὐρυτάτη στρατολογία εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας καὶ φυσικὰ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπου, ὡς γνωστόν, διεξήχθη μέγα μέρος τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ στρατολογία τῶν νεοσυλλέκτων ἐγένετο δι' εἰδικῶν στρατολόγων (*dilectatores*) ἐκ τῆς τάξεως τῶν συγκλητικῶν ἢ τῶν ἱππέων, ἐπὶ τούτῳ ἀποστελλομένων εἰς τὰς ἐπαρχίας.¹ Λιὰ τὴν Μακεδονίαν δὲν μᾶς παρεδόθη τι περὶ τῶν στρατολογιῶν αὐτῶν.² Πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἐδῶ θὰ συνέβαινε ὅ, τι καὶ εἰς τὰς πόλεις τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν.³ Αἱ πόλεις δηλ. θὰ εἶχον κατ' ἀρχὴν τὴν μερίμιναν τῆς ἐξευρέσεως νέων, ἐπιθυμούντων νὰ καταταγοῦν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν, κατόπιν δὲ θὰ παρέπεμπον αὐτοὺς· εἰς τοὺς στρατολόγους πρὸς ἐπιλογὴν. Πρέπει δὲ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι πολλοὶ νεαροὶ Μακεδόνες, ἰδιαιτέρως ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς ὀρεινῆς καὶ πτωχῆς Ἀνω Μακεδονίας, θὰ ἐπρωτίμων νὰ καταταγοῦν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν, δελεαζόμενοι ἀπὸ τὰ πολλαπλὰ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα προσεπόριζεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἰδιότης τοῦ Ρωμαίου στρατιώτου.⁴ Πράγματι εἰς τὰς ἐπιγραφὰς συναντῶμεν σεβαστὸν ἀριθμὸν στρατιωτῶν ἐκ Μακεδονίας. Οὗτοι προέρχονται ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν ὑποτελῶν πόλεων. Εἶναι δὲ οἱ ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν προερχόμενοι ἐν ἀναλογία πολλὴ περισσότεροι, δὲν εἶναι ἀσήμαντοι ὅμως καὶ οἱ ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων. Συναντῶμεν λοιπὸν στρατιώτας ἢ στρατιωτικοὺς βαθμούχους, ἀφυπηρετήσαντας ἢ ἐν ἐνεργῷ ὑπηρεσίᾳ ὄντας, ἐκ τῶν ἀποικιῶν Φιλίππων,⁵ Δίου⁶ (μετὰ τῶν περιοχῶν τῶν) καὶ τῆς

τῶν Μακεδόνων οὐ κέκρικε μεταπέμψασθαι (χρόνοι τῆς δημοκρατίας, 119/18 π.Χ.). Βλ. A.H.M. Jones, *The Greek City* 126.

¹ Βλ. π.χ. Liebenam, RE V, 618 ἐν λ. *Dilectus*. A.H.M. Jones, *The Greek City* 142.

² Ἐκ τῆς γειτονικῆς ἐπαρχίας Θράκης γνωρίζομεν ἀνόνημόν τινα ἀξιωματοῦχον, ἀποσταλέντα εἰς αὐτὴν πρὸς στρατολογίαν: *πεμφθέντα ἐπὶ στρατολογίαν ἀπὸ Ρωμ[αίων] εἰς τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν*, IGR 1, 824. [=BCB 4 (1880) 507, ἀρ. 1].

³ Βλ. A.H.M. Jones, ἑ.δ. 144.

⁴ Βλ. H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit* 1 (1924) 291.

⁵ CIL 3, 641. 645. 646. 647 [=Δήμιττας, ἀρ. 954. 956. 994. 1000]. 648. 2031. 2717. 5636 [=Δήμιττας, ἀρ. 971]. 7334 [=ILS 2080 = Δήμιττας, ἀρ. 969]. 14206, 14. 14507 [=ÖJh 4 (1901), Beibl. 91, στ. 18]. 4933. 6, 2382a, 1. 3559, στ. 9 [=ILS 9081]. 3597. 32515b, 32. 32516. 32518a. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624. 32624b, στ. 3. 4. 5. 20. 24. 33625a, στ. 12. 14. 32625b, στ. 3. 8, 1026 [=ILS 2127]. 9, 4684 [=ILS 2460 = Δήμιττας, ἀρ. 970]. ÖJh 4 (1901), Beibl. 98. 17 (1914) 151/52. 37 (1948), Beibl. 240 κέ., ἀρ. 1. BCH 47 (1923) 63, ἀρ. 23. 87, ἀρ. 5 [=57 (1933) 358]. 56 (1932) 213 κέ., ἀρ. 8. 9. 57 (1933) 321 κέ., ἀρ. 4. 19. 20. 25(γ). 34. 61 (1937) 417, ἀρ. 11 [=RA σειρ. 6, 12 (1938) 324, ἀρ. 55]. 418, ἀρ. 12. Bull. Inst. arch. Bulg. 6 (1930/31) 144 κέ. [=RA σειρ. 5, τόμ. 37 (1932) 203/4, ἀρ. 27]. AE 1950/51, 55 κέ., ἀρ. 2 [=RA 1952) 233, ἀρ. 224]. 3. 4. 14. P. Collart, *Philippes* 293/94.

⁶ Δήμιττας, ἀρ. 190. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.δ. 32 κέ., ἀρ. 52. 55. 57.

ἰσοπολίτιδος πόλεως τῶν Στοβαίων,¹ ἐκ τῶν πόλεων καὶ περιοχῶν Ἀλμωπίας,² Ἀλώρου,³ Ἀμφιπόλεως,⁴ Βεροίας,⁵ Δερριόπου (ἢ Στυβέρρας),⁶ Ἐδέσσης,⁷ Ἑορδαίας,⁸ Εὐρωποῦ,⁹ Ἡρακλείας Λύγκου,¹⁰ Ἡρακλείας Σιντικῆς,¹¹ Θεσσαλονίκης,¹² Λητῆς,¹³ Λυχνιδου,¹⁴ Πελαγονίας¹⁵ καὶ ἄλλων τινῶν, τῶν ὁποίων ὁ καθορισμὸς δὲν εἶναι δυνατός.¹⁶ Ὅλοι οἱ στρατεύόμενοι ἐκ τῶν μερῶν τούτων δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν γηγενεῖς. Οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς,¹⁷ ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων περιοχῶν ὑπῆρχον πολλοὶ μὴ μακεδονικῆς

¹ CIL 16, 78. Röm. Mitt. 5 (1890) 90. RA σειρ. 4, τόμ. 16 (1910) 453/54, ἀρ. 173 [= Spomenik 1909, ἀρ. 146 = ÖJh 13 (1910), Beibl. 216/17, ἀρ. 29]. ÖJh 24 (1929) 85, ἀρ. 2. 26 (1930) 68/9. 28 (1933) 138/39, ἀρ. 12. Spomenik 75 (1933) 22 κέ. ἀρ. 42. 51.

² ΠΑΕ 1934, 70.

³ Bosn. Mitt. 12 (1912) 132.

⁴ ΑΕ 1932, Ἀρχ. Χρον. 2/3, ἀρ. 24.

⁵ CIL 6, 3559 [= ILS 9081]. 32624b, στ. 6. 26. ILS 2157. J.R.St. 31 (1941) 24.

⁶ CIL 9, 6155. Δήμιτσαας, ἀρ. 270. 281. 282.

⁷ CIL 3, 14492. ΑΕΜ 18 (1888) 190, ἀρ. 7 [= Δήμιτσαας, ἀρ. 34]. Ath. Mitt. 27 (1902) 312, ἀρ. 19 [= Année épigraph. 1903, ἀρ. 323].

⁸ CIL 10, 2, 8219. Ἀθηνά 25 (1913) 430 κέ., ἀρ. 13.

⁹ ÖJh 4 (1901), Beibl. 86, στ. 26b.

¹⁰ Δήμιτσαας, ἀρ. 222. 250. BSA 18 (1911/12) 170, ἀρ. 3. Spomenik 75 (1933) 13, ἀρ. 22.

¹¹ CIL 6, 222 [= ILS 2161]. 2645 [= ILS 2030 = Δήμιτσαας, ἀρ. 846]. 2767 [= ILS 2032]. 13, 2, 2, 8552. ILS 2255. Spomenik 77 (1934) 9, ἀρ. 3 [= RA 1934, 2, 283, ἀρ. 205].

¹² CIL 3, 3528 [= Δήμιτσαας, ἀρ. 606]. 13483 [= ΑΕΜ 18 (1895) 213, ἀρ. 4]. 14149, 4 [= RA 37 (1900) 502, ἀρ. 161]. 6, 2382a, 1. 2646. 2679 [= Δήμιτσαας, ἀρ. 600. 601]. 2886. Δήμιτσαας, ἀρ. 419. 597. 602. 603. ΑΕΜ 17 (1894) 117 [= ILS 9009 = Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 19]. K u b i t s c h e k, Imperium Romanum tributum descriptum 244. ÖJh 4 (1901), Beibl. 89, στ. 2a. Π ε λ ε κ ί δ η ς, ξ.ά. 52 κέ., ἀρ. 4. 11. RA 10 (1937) 376, ἀρ. 144. ΑΕ 1950/51, 72 κέ., ἀρ. 16, 17.

¹³ Δήμιτσαας, ἀρ. 689 [= ILS 8873].

¹⁴ CIL 9, 1602. Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 176.

¹⁵ CIL 3, 2017. 3350. 6, 2382b, 8. 8, 2865. Spomenik, ξ.ά. 22, ἀρ. 43 [= Δήμιτσαας, ἀρ. 249]. 24, ἀρ. 51. 98 (1941 - 48) 165, ἀρ. 341. 342. BCH 47 (1923) 277.

¹⁶ ILS 2163. 2345. Bull. Inst. arch. Bulg. 12 (1938) 286, ἀρ. 7. Δήμιτσαας, ἀρ. 303 [= Ath. Mitt. 50 (1925) 135].

¹⁷ Βλ. π.χ. CIL 3, 592. 644. 646. 647. 648. 3597. 7334. 14507. 6, 32624b, στ. 3. 32625a, στ. 14. 8, 1026. 9, 4684. Δήμιτσαας, ἀρ. 190. ÖJh 13 (1910), Beibl. 216/17, ἀρ. 7. 17 (1914) 152. 159. BCH 47 (1923) 63, ἀρ. 23. 87, ἀρ. 5. 61 (1937) 417 κέ., ἀρ. 11. 12. RA σειρ. 6, 33 (1949) 77, ἀρ. 147. ΑΕ 1950/51, 55 κέ., ἀρ. 2.3.4.14. Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν προερχόμενοι στρατιῶται δὲν εἶναι ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς κατα-

καταγωγής. Οὔτοι ἀνήκον πιθανώτατα εἰς τοὺς μονίμως ἐν Μακεδονίᾳ ἐγκατεστημένους Ρωμαίους. Οἱ ἐκ τῆς Μακεδονίας στρατευόμενοι κατετάσσοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον εἰς λεγεῶνας, σταθμενούσας εἰς τὰς βορειότερας περιοχὰς τῆς Βουλκανικῆς, εἰς τὴν Μοισίαν, τὴν Δαλματίαν, τὴν Παννονίαν, τὴν Δακίαν, ἢ σπανιώτερον εἰς μετακινουμένας λόγῳ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐξ ἀπομακρυσμένων ἐπαρχιῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἢ τὰς γειτονικάς της περιοχάς,¹ ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πραιτωριανὴν φρουρὰν (cohors praetoria) καὶ τὰς cohortes urbanas καὶ cohortes vigilum.²

Ἐκ τῶν μέχρι σήμερον γνωστῶν ἀνδρῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, οἱ ὅποιοι κατήγοντο ἐκ Μακεδονίας ἢ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς αὐτὴν μετὰ τὴν

γῶγῃς, ἀλλὰ peregrini, Μακεδόνες δηλ. ἢ Θρᾷκες, ὅσοι ἔχουν ἑλληνικά ἢ θρακικά ὀνόματα (π.χ. [Ne]mesa[eus], ÖJh 4 (1901), Beibl. 98. [Theo]ni, ÖJh 24 (1929) 85, ἀρ. 2. Α. Δέξιος Δουγενίος, ÖJh 26 (1930) 68/9. Hezbenus Dulazeni f. Sappa(eus), ÖJh 17 (1914) 151/52) ἢ μόνον τὸ cognomen ἑλληνικὸν (P. Herennius Macedo, Röm. Mitt. 5 (1890) 90. Aurelius Dionysius, Γ. Οὐκονόμου, ἔ.ἀ. ἀρ. 52) ἢ καὶ σπανιώτερον ὅσοι στεροῦνται παντελῶς τοῦτου (C. Fulvius C. f. Vol. Phil., CIL 3, 2031. L. Valerius L. f. Vol. domo Philippis, 2717. Bλ. Ο. G u n t z, ÖJh 25 (1929) 75/6 καὶ A. B e t z, ÖJh 37 (1948), Beibl. 242/43). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς στρατιώτας τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, οἱ ὅποιοι προέρχονται ἐξ ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας, π.χ. Αὐρήλιος Ἀγαθήμερος, Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 419. P. Aelius Lusimacus, CIL 3, 3528. [Au]r(elius) Sosigenes, ÖJh 4 (1901), Beibl. 89, στ. 2a. Δημήτριος, Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 34. Πάρμονος Μενάνδρου, Ἀθηνᾶ 25 (1913) 430/31, ἀρ. 1. Α. Ἀννίος Μακεδών, Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 689. M. Livius dom(o) Aloro, Bosn. Mitt. 12 (1912) 132 κ.ἀ.

¹ Λεγεῶνες, εἰς τὰς ὁποίας συναντῶμεν ἄνδρας, προερχομένους ἐκ πόλεων τῆς Μακεδονίας ἢ ἐγκατασταθέντας εἰς αὐτὰς μετὰ τὴν ἀφψηρότησίν των, εἶναι: legio I Minervia (BCH 47 (1923) 277), I. II adiutrix (CIL 3, 3528), I. Herculia (CIL 3, 14203, 40), I. secunda Parthica (BCH 61 (1937) 418, ἀρ. 12), I. II Traiana fortis Germanica (CIL 3, 6592), I. III Augusta (CIL 8, 2865), I. III Cyrenaica (CIL 3, 14149, 4), I. III Gallica (Spomenik 75 (1933) 22, ἀρ. 42), I. IIII Flavia (BSA 18 (1911/12) 170, ἀρ. 3), I. IIII Macedonica (BCH 57 (1933) 321, ἀρ. 4), I. IIII Skythica (CIL 3, 572), I. V Macedonica (CIL 3, 647), I. VI ferrata (BCH, ἔ.ἀ. 354, ἀρ. 19. 20), I. VII Claudia pia fidelis (CIL 3, 2717. ÖJh 4 (1901), Beibl. 86, στ. 26b. 89, στ. 2a 91, στ. 10. 18), I. VIII Augusta (CIL 3, 630), I. VIIII (CIL 7, 183), I. XI Claudia (p. f.) (CIL 3, 394, 3), I. XIII Gemina (CIL 3, 14203, 14), I. XV Apollinaris (CIL 3, 5636. 13483. ÖJh 37 (1948), Beibl. 240, ἀρ. 1), I. XVI (CIL 13, 2, 2, 8552), I. XXVIII (BCH 47 (1923) 87, ἀρ. 5).

² CIL 6, 2382a, 1. 2328 b, 3. 6, 2645. 2646. 2767. 9, 1602. 10. 2, 8219. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 281. 282. 597. 953. ÖJh 26 (1930) 68/9. BCH 56 (1932) 213/14, ἀρ. 8 (cohors praetoria). CIL 8, 1026. 2886. Röm. Mitt. 5 (1890) 90. Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 270. BCH 57 (1933) 377, ἀρ. 34. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. (cohortes urbanae). CIL 6, 222. BCH 53 (1932) 213/14, ἀρ. 8. AE, ἔ.ἀ., ἀρ. 14 (cohortes vigilum). Ἄλλα σώματα: εἰλη β' Γαλλικὴ (Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 689), classis Missenensis (ÖJh 17 (1914) 151/52), classis praetoria Missenensis pia vindex Philippiana (Ath. Mitt. 6 (1881) 132), praefecti fabrum (CIL 3, 646. AE, ἔ.ἀ., ἀρ. 2. 3).

ἀφωπηγέρησιν των ἦσαν milites (στρατιῶται) περὶ τοὺς 60, ἐξ ὧν 6 equites (ἵππεις),¹ veterani (οὐετερανοὶ) 33² καὶ εἰς missicius (ἀπολυθεις στρατείας),³ evocati Augusti (ἡονοκάτοι Σεβαστοῦ) 4,⁴ singulares (συνγλάριοι) 3, ἐξ ὧν εἰς eques singularis καὶ εἰς singularis tribunus,⁵ beneficiarii (βενεφικιάριοι) 7,⁶ [libr]arius leg(ionis) II Her(culae) εἰς,⁷ tesserarius εἰς,⁸ optiones 4,⁹ signiferi 5,¹⁰ decuriones (δεκουριῶνες) 3,¹¹ centuriones 13,¹² primipili (πριμιπίλοι) 4,¹³ praefecti (=ἐπαρχοὶ) 15, ἐξ ὧν praefecti legionis 2,¹⁴ praef. cohortis 5,¹⁵ praef. nationum

¹ CIL 3, 394, 3 647. 2031. 2717. 3528. 5636. 7334. 9734. 13483. 13933. 6, 2382a, στ. 1. 2645. 2646. 2667. 2779. 2886. 3559. 3597. 32515b, 32. 32516, 32. 32518a. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624b, 3. 5. 6. 20. 24. 32625a, 12. 7. 183. 9, 1602. 10, 2, 8219. Röm. Mitt. 5 (1890) 90. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 34. 222. 270. 603. ILS 2163. ÖJh 13 (1910) 216/17, ἀρ. 29. 17 (1914) 152. 28 (1933) 138/39, ἀρ. 12. 37 (1948), Beibl. 240 κέ., ἀρ. 1. BSA 18 (1911/12) 170, ἀρ. 3. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 431, ἀρ. 1. 3. Bull. Inst. arch. Bulg. 6 (1930/31) 145 κέ. AE 1932, Ἀρχ. Χρον. 2/3, ἀρ. 24. BCH 53 (1932) 213/14, ἀρ. 8. 57 (1933) 377, ἀρ. 34. ΠΑΕ 1934, 70. P. Collart, Philippes 294. RA 10 (1937) 376, ἀρ. 144. 33 (1949) 77, ἀρ. 147. J. R. St. 31 (1941) 24. Spomenik 98 (1941-48) 165, ἀρ. 341. 342 (milites). CIL 6, 2679. 13, 2, 2, 8552. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 250. 419. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 430/31, ἀρ. 1. ÖJh 28 (1933) 138/39, ἀρ. 12 (equites).

² CIL 3, 648. 2017. 14206, 14, 9, 4684. 6155. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 130. 249. 281. 282. 303. 597. 970. ÖJh 4 (1901), Beibl. 86, στ. 26b. 89, στ. 2a. 91, στ. 10. 18. 17 (1914) 159. 26 (1930) 65/9. 28 (1933) 138/39, ἀρ. 12. Ath. Mitt. 27 (1902) 312, ἀρ. 19. K u b i t s c h e k, ἔ.δ. 244. Bosn. Mitt., ἔ.δ. Γ. Ο ἰ κ ο ν ό μ ο υ, ἔ.δ. 32 κέ., ἀρ. 52. 57. BCH 47 (1923) 63, ἀρ. 23. 61 (1937) 418, ἀρ. 12. Bull. Inst. arch. Bulg. 6 (1930/31) 146. Spomenik 75 (1933) 24, ἀρ. 51. RA 1934, 2, 283, ἀρ. 205. P. Collart, Philippes 294. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. 72, ἀρ. 16.

³ Spomenik, ἔ.δ. 13, ἀρ. 22.

⁴ CIL 6, 32625a, 14. BCH 56 (1932) 213/14, ἀρ. 8. Bull. Inst. arch. Bulg. 12 (1938) 286, ἀρ. 7.

⁵ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 250. BCH, ἔ.δ., ἀρ. 8. Π ε λ ε κ ῖ δ η ς, ἔ.δ. 35, σημ. 4.

⁶ CIL 3, 645. 7334. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 303. [=Ath. Mitt. 50 (1925) 135, ἀρ. 2]. 320. ILS 2185, βλ. καὶ BCH, ἔ.δ. AE 1950/51, 58, ἀρ. 4.

⁷ CIL 3, 14203, 40 [=AE, ἔ.δ. 73, ἀρ. 17].

⁸ CIL 3, 644 [=Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 954].

⁹ CIL 3, 3350. 7334. 8, 1026. BCH, ἔ.δ.

¹⁰ CIL 3, 6592. 7334. 14492. Röm. Mitt. 5 (1890) 90. Γ. Ο ἰ κ ο ν ό μ ο υ, ἔ.δ. 28/9, ἀρ. 49 (Bλ. καὶ BCH 49 (1923) 166/67).

¹¹ CIL 3, 647. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 689. AE, ἔ.δ. 70, ἀρ. 14.

¹² CIL 3, 3530. 7334. 6, 222. 8, 1026. 2865. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 602. ILS 2157 (Beruac); Γ. Ο ἰ κ ο ν ό μ ο υ, ἔ.δ. 34, ἀρ. 55. ÖJh 17 (1914) 151/52. 24 (1929) 85, ἀρ. 2. BCH, ἔ.δ. 277. 56 (1932) 214 κέ., ἀρ. 8. 9. 57 (1933) 354/55, ἀρ. 20.

¹³ CIL 3, 7334. 14149. 4. BCH 47 (1923) 288, ἀρ. 4. 57 (1933) 354, ἀρ. 19.

¹⁴ BCH 61 (1937) 417, ἀρ. 11: praef(ectus) leg(ionis) XIII Gemine (sic). AE 1932, Ἀρχ. Χρον. 3: praef(ectus) leg(ionis) X Fret(ensis).

¹⁵ CIL 3, 644. 646. 647. BCH 57 (1933) 321, ἀρ. 4. 354, ἀρ. 19.

εἷς,¹ praef. fabrum 4,² praef. equitum 2,³ praef. classis (στολάρχης) εἷς,⁴ praepositus vexilationum εἷς,⁵ tribuni militum (χιλίαρχοι) 11, ἔξ ὧν trib. militum legionis 7⁶ καὶ trib. militum cohortis 4.⁷ Οὐδείς legatus legionis, δηλ. διοικητῆς λεγεῶνος, ἀπαντᾷ. Ἐάν ριψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὸν τόπον καταγωγῆς καὶ τὴν ἐθνικότητα τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, βλέπομεν ὅτι οἱ στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ προέρχονται τόσον ἐκ τῶν ὑπηκόων καὶ ἐλευθέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας, ὅσον καὶ ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον καὶ μὲ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς, δηλ. τοὺς centuriones, primipilos, praefectos καὶ tribunos. Οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν καὶ κατὰ μεγίστην πλειονότητα εἶναι ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς, μόνον εἰς tribunus militum εἶναι Μακεδών, εἰς primipilus ἐκ Θεσσαλονίκης γηγενής, ὡς δεικνύει τὸ ἑλληνικὸν cognomen Basilides, εἰς centurio ἐκ Στόβων γηγενῆς καὶ εἰς ἄλλος ἐκ Σαλπῶν Θοῤῥ.⁸ Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀδιάνυστον ἀπόδειξιν ὅτι οἱ Μακεδόνες οὐτε κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἀκόμη χρόνους δὲν ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, πολὺ ὀλιγώτερον δὲ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους βαλκανικοὺς λαοὺς, τοὺς Ἰλλυριοὺς π.χ., οἱ ὁποῖοι ἐν τέλει ἔλαβον εἰς χεῖρας καὶ αὐτὴν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω φόρους καὶ τὰ ἄλλα βάρη τῶν πόλεων πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰς προσόδους τῶν Ρωμαίων, τὰς προερχομένας ἐκ τῶν δημοσίων κτημάτων (ager publicus populi Romani), δηλ. τῶν καλλιεργησίμων γαιῶν καὶ δασῶν (agri in Macedonia, praedia rustica)⁹ καὶ τῶν πλουσίων μεταλλείων τῆς Μακεδονίας (metallum macedonicum)¹⁰. Ταῦτα

¹ BCH 57 (1933) 321, ἀρ. 4.

² CIL 3, 646. AE 1950/51, 55 κέ., ἀρ. 2. 3. 4.

³ ILS 2718: praef. equit. alae I Scubulorum. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1: ἑπαρχος εἰλης ἱππέων ἀριθμοῦ Παλμηνηῶν Πορολυσσηνῶν.

⁴ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 25.

⁵ Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 176.

⁶ CIL 3, 646. 647: trib. mil(itum) leg. II Aug[ust]ae. 9, 1129. IG XIV, 888. ILS 2718: trib. mil. leg. XIII Gem. BCH 57 (1933) 321, ἀρ. 4: trib. mil. [leg. I] III M[acedonicae]. Spomenik, ἔδ. 22, ἀρ. 42: trib. mil. leg. III Gallicae.

⁷ Ath. Mitt 25 (1900) 117/18: τριβοῦνος Βασιδῶνων. ILS 2718: trib. mil. coh. XXXII voluntarior(um). Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1: χιλίαρχος σπειρῆς πρώτης Μουσουλαιμῶν ἱππικῆς. ἀρ. 19: trib. coh. I F(laviae) m(iliariae) Bryttonum Malvensis.

⁸ CIL 3, 14149. 4. IG XIV, 888. ὉJh 17 (1914) 151/52. 24 (1929) 85, 2.

⁹ Cic. de leg. agr. 2, 50. Liv. 45, 18, 3.

¹⁰ Liv. 45, 18, 3.

ἄλλοτε ἀπετέλουν τὰ βασιλικά κτήματα (agri regii),¹ τὰ ὁποῖα μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας ἐδημεύθησαν ὑπὸ τῆς Ρώμης. Κατ' ἀρχάς, καθὼς μᾶς παραδίδει ὁ Λίβιος (45, 18, 3/4), δὲν ἐπετράπη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἡ ἐκμίσθωσις τῶν μεταλλείων καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων ἐν γένει εἰς πλουσίους Μακεδόνας ἢ Ρωμαίους μισθωτὰς (publicani). Τῶν μεταλλείων μάλιστα ἀπηγορεύθη πᾶσα ἐκμετάλλευσις διὰ τὸν φόβον, μήπως προκληθοῦν στάσεις καὶ ταραχαὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀνυποληψίαν, πού ἔτρεφεν ἡ σύγκλητος—μερὶς τοῦλάχιστον αὐτῆς—πρὸς τοὺς ἀπλήστους publicanos. Μετὰ δέκα ὅμως ἔτη, τὸ 158 π.Χ., ἐπετράπη ἐκ νέου τὸ ἀνοίγμα καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις αὐτῶν,² ὁπότε ἤρχισε πιθανῶς καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν δημοσίων κτημάτων,³ τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς χρόνους πλέον τοῦ Κικέρωνος (de leg. agr. 2,50) ἀπετέλουν διὰ τὸ ρωμαϊκὸν δημόσιον ἀσφαλεστάτην πηγὴν προσόδων (certissimum vectigal). Κατὰ τίνα τρόπον ἐγίνετο ἡ ἐκμετάλλευσις ἀμφοτέρων δὲν γνωρίζομεν. Ὁ Rostovtzeff 758 πιστεύει ὅτι αἱ καλλιεργήσιμοι γαῖαι (praedia rustica) εὐρίσκοντο εἰς χεῖρας εὐαρίθμων ἐνοικιαστῶν, οἱ ὅποιοι φυσικὰ ἦσαν ὑπεύθυνοι ἔναντι τοῦ δημοσίου. Τὰ κτήματα ταῦτα ἐξηκολοῦθον νὰ εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ κράτους καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς πρωίμους βυζαντινούς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἔκτασις αὐτῶν δὲν ἦτο πάντοτε οἷα κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξεχωρήθησαν εἰς ἐγκατασταθέντας ἐν Μακεδονίᾳ Ρωμαίους (οἱ ἐνκεκτημένοι Ρωμαῖοι)⁴ καὶ ἄλλους ὑπηκόους τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τοὺς κεκτημένους (ἐνκεκτημένους),⁵ εἰς τὰς διαφόρους πόλεις, ἄλλα πάλιν ἀπηλλοτριώθησαν κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν εἰς τὰς ἀρχὰς ἤδη τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων.

Ἡ ρωμαϊκὴ διοίκησις ἐν Μακεδονίᾳ δὲν περιορίζετο εἰς τὴν εἴσπραξιν μόνον τῶν φόρων καὶ τὴν ἐπιβολὴν διαφορῶν οἰκονομικῶν βαρῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων εἰς τοὺς ὑπηκόους. Ἡ ἐπέμβασίς της εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα, καθίστατο δὲ ἀκόμη μεγαλυτέρα μὲ τὴν ἀπόδοτον τοῦ χρόνου. Ἡ διαφημισθεῖσα λοιπὸν «αὐτονομία» ἦτο μᾶλλον τυπικὴ. Οὐδεὶς δὲ σχεδὸν τομεὺς τῆς πολιτικῆς δραστηριότητος ἔμεινεν ἄθικτος ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν διοίκησιν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης ἐγίνετο ὄχι μόνον διὰ τῶν τοπικῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ καὶ διὰ

¹ Cic. de leg. agr. 1, 5.

² Mommsen, Römische Geschichte 1, 772 (ἐκδ. 13η). Geyer, RE XIV, 763. M. Rostovtzeff, The social and economic History of the Hellenistic World 2, 758.

³ Larsen, Roman Greece, ἑ.δ. 460.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 58.

⁵ BCH 21 (1897) 162. ÖJh 41 (1954) 110, στ. 12.

τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας, ὅστις καὶ διώριζε τοὺς δικαστὰς καὶ ἐνόρκους κατὰ τὰς δίκας.¹ Πολλὰκις δὲ καὶ ὁ ἴδιος περιοδεύων ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐδίκαζεν αὐτοπροσώπως.² Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ Μακεδονία, ὅπως καὶ ἄλλαι ἐπαρχίαι, ἦτο διηρημένη, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἴσως ἐκ τοῦ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Βεροίας³ ἀπαντώντος τεχνικοῦ ὄρου «ἀγοραίας» (=conventus iuridicus), εἰς δικαστικὰς περιφερείας.⁴ Ἐπὶ ποίων δικῶν ἀρμοδιότητα εἶχον τὰ ἐπαρχιακὰ δικαστήρια οὐδὲν ἀπολύτως μᾶς παραδίδεται, οὔτε δὲ εἶναι ἀσφαλὲς νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα κατ' ἀνάλογίαν ἐκ τῶν conventus ἄλλων ἐπαρχιῶν. Παραλλήλως ἐκάστη πόλις εἶχε φυσικὰ τὰ δικαστήριά της καὶ τοὺς ἀρχόντας ἐπὶ τῶν δικῶν, οἵτινες ἐδίκαζον τὰς δίκας ὄχι μόνον τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐγκατεστημένων ξένων ἐν τῇ πόλει καὶ ἄλλων μὴ πολιτῶν. Ἡ δικαιοδοσία τῶν πόλεων καὶ ἐπὶ τῶν μὴ πολιτῶν τῶν διαπιστοῦνται τὸ μὲν εἰς ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου Πίου πρὸς πόλιν τῆς Μαυδικῆς, ἐνθα ρητῶς καθορίζεται ἡ ἀρμοδιότης τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τὰς δίκας ἐπὶ τῶν ἐννεκτετημένων ἐν τῇ πόλει,⁵ τὸ δὲ εἰς τὰ δύο γνωστὰ χωρία τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων 16, 19, 17, 5, ὅπου ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἡ ἀκολουθία του προσάγονται ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων τῶν πόλεων Φιλίππων καὶ Θεσσαλονίκης, ἵνα δικασθοῦν. Ἀναπόφευκτος ἦτο ἡ ἐπέμβασις τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων, ὅταν ἀνεφύοντο μεταξὺ τῶν διαφοραί, πρὸ παντός ἐδαφικαί, ὅποτε αἱ ἴδιαι αἱ πόλεις ἠναγκάζοντο νὰ ζητήσουν τὴν μεσολάβησιν αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μᾶς εἶναι γνωστὰι τοιαῦται ἐπεμβάσεις τῶν αὐτοκρατόρων. Ὁ Τραϊανὸς τὸ 101 μ.Χ. διὰ διατάγματός του διηυθέτησε συντορικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου καὶ τῆς ὑπηκόου πόλεως Ὀλοοσσόνος,⁶ τ.ἐ. τῆς Πιερίας καὶ τῆς Θεσσαλικῆς Περραιβίας. Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ τὸ ἴδιον ἔτος (27 Σεπτεμβρίου) καθώρισε λεπτομερῶς τὰ σύνορα μεταξὺ τῶν Ἑλιμιωτῶν καὶ τῶν Δολιχηνῶν (Dolichani), κατοίκων τῆς περραιβικῆς πόλεως Δολίχης (Δούχλιστα). Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανεφέρειν εἰς ἰσχὴν παλαιότεραν διάταξιν τοῦ Ἀμύντα Γ', τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ἀφορῶσαν εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα.⁷ Προη-

¹ Plin. epist. 10, 58.

² Kornemann, RE IV, 1174. E. Weiss, Grundzüge der römischen Rechtsgeschichte, Reichenberg 1936, 74. A. H. M. Jones, The Greek City 121/22.

³ J.M.R. Cormack, J.R.St. 30 (1940) 148, στ. 9 [=BCH 47 (1923) 184 = SEG 2, 69/70, ἀρ. 398]. Βλ. ἀνωτέρω σ. 245, σημ. 3.

⁴ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων καὶ τὰ συνέδρια τῶν μεριδων, ἔ.δ. 301/2.

⁵ ΌJh 41 (1954) 110, στ. 12/3.

⁶ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 197 [= CIL 3, 591].

⁷ BSA 17 (1910/11) 193 κέ.

γουμενως ὁ προκατόχος τοῦ Τραϊανοῦ Νέρβας διηυθέτησεν ἀνακῦψαν ζήτημα περὶ τοὺς τίτλους τῆς μητροπόλεως καὶ ἔδρας τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων Βεροίας ὑπὲρ αὐτῆς.¹

Ἡ ρωμαϊκὴ ἐξουσία ἀνέμιγνύετο ὄχι μόνον εἰς ζητήματα δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως. Αἱ ἀποφάσεις ἐκάστης πόλεως, αἵτινες ἐλαμβάνοντο διὰ τῶν διοικητικῶν καὶ νομοθετικῶν σωμάτων, διὰ τὰ ἀποκτήσουν ἰσχύν, συνήθως ὑπεβάλλοντο πρὸς κύρωσιν εἰς τὸν διοικητὴν τῆς ἐπαρχίας.² Οὗτος δὲ ἢ ὁ αὐτοκράτωρ, ἂν ἐζητεῖτο ἢ ἔγκρισίς του, ἢ δύνατο νὰ μὴ κυρώσῃ ἢ καὶ νὰ τροποποιήσῃ αὐτάς, ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τοὺς ἐπαρχιακοὺς νόμους, τοὺς νόμους ὑπὲρ τῆς χώρας,³ ἢ δὲν ἐνημονίζοντο μὲ τὴν ἀκολουθουμένην εἰς τὴν ἐπαρχίαν πολιτικὴν τῆς Ρώμης. Ἐξ ἄλλου ἡ διοίκησις, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Μακεδόνων βασιλέων, εἶχε τὸν τρόπον νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀπόψεις τῆς ἢ νὰ ἐπηρεάζῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ὥστε νὰ εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους.⁴ Οὐχὶ σπανίως ἡ ἐπιθυμία τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας ὑπηρετοῦντο διὰ διαταγμάτων καὶ ἐπιστολῶν. Τοιαῦτα διατάγματα καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους πόλεις τῆς Μακεδονίας ἔχουν σωθῇ μέχρι σήμερον, δυστυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμέναι, ἀναφέρονται δὲ εἰς ποικίλες προβλήματα αὐτῶν. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τοὺς ἄρχοντας, τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Βεροιαίων διευθετεῖ ζητήματα, ἀφορῶντα πιθανῶς εἰς τὴν ἔδραν τοῦ κοινοῦ Βεροῖαν καὶ τὸ ἐπαρχιακὸν συνέδριον.⁵ Ὁμοίως εἰς ἐπιστολὴν, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐφθαρμένην, τῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λουκίου Οὐήρου πρὸς τοὺς ἄρχοντας, τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῆς ἰδίας πιθανῶς πόλεως,⁶ ἱκανοποιοῦνται αἰτήματα τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.⁷ Εἰς ἐν διάταγμα τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδο-

¹ Δ ή μ ι τ σ α ς, ἀρ. 55, Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α - τ σ ο ὕ λ η, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικὰ τόμ. 3, 41/2. 72.

² J. H. St. 33 (1913) 339/38, ἀρ. 17, στ. 30 κέ.: *προσανερχθῆναι δὲ τοῦτο τὸ δόγμα ἔδοξε τῷ διέκοντι | τὴν ἐπαρχίαν ἡγεμόνι κλπ. ἐ(ἄ)ν δ' ἐκεῖνος αὐτὸ κυρώσῃ κλπ.*

³ ΌJh 41 (1954) 110, στ. 1/2.

⁴ Κατὰ τίνα τρόπον ἠδύναντο οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἐπηρεάζουν τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐξετάζει ἐν μέρει προκειμένον περὶ τῶν πόλεων τῆς Ἀσίας ὁ B r a n d i s ἐν RE II, 1551/52.

⁵ BCH 47 (1923) 184 [= SEG 2, 69/70, ἀρ. 398 = J. M. R. C o r m a c k, A letter of Hadrian in Beroea ἐν J. R. St. 30 (1940) 148 κέ.]. Βλ. καὶ ἀντίγραφον τῆς ἰδίας ἐπιστολῆς παρὰ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 63.

⁶ Ἡ ἐπιγραφὴ, ἡ περιέχουσα τὴν ἐπιστολὴν, εὑρέθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Οἱ ἐκδοταὶ ὅμως τῆς ἐπιγραφῆς Ch. Avezou καὶ Ch. Picard (BCH 37 (1913) 88/9) πιστεῖουν ὅτι μετεκομίσθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκ Βεροίας καὶ συνεπῶς ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνετο πρὸς τοὺς Βεροιεῖς.

⁷ BCH 37 (1913) 87/8, ἀρ. 2.

νίας ἢ ἀνωτάτου ἀξιωματοῦχου τῆς ἐπαρχίας,¹ ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς ἰδίας πόλεως, τακτοποιοῦνται τρία ζητήματά των, ἐν ἔχον σχέσιν μὲ ἐργολάβον δημοσίων ἔργων, μὴ τηρήσαντα ἐπακριβῶς τοὺς ὁρους τῆς συμφωνίας του πρὸς τὴν πόλιν, ἄλλο πρὸς κηπουρόν, ὅστις ἀπέκοψε τὸ ὕδωρ ἀπὸ τὸ δημόσιον βυλανεῖον καὶ δι' αὐτὸ διατάσσεται νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα εἰς τὴν προτέραν τὴν κατάστασιν, καὶ τέλος πρὸς ἀρπαγὴν σπανίας καὶ ἀναγκαιοτάτης εἰς τὴν πόλιν ξυλείας.² Δυστυχῶς εἰς τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένην ἐπιγραφὴν μᾶς διαφεύγουν τὰ καθ' ἕκαστον. Εἰς ἐπιστολὴν αὐτοκράτορος (ἢ τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας) πρὸς τὴν Λυγκηστικὴν Ἡράκλειαν, περιλαμβάνουσιν, ὅπως εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, γενικὸν διάταγμα περὶ ἐπισκευῆς τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, καθωρίζετο ὁ τρόπος τῆς στρώσεως αὐτῆς, ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀντανῶν εἰς αὐτὴν καὶ αἱ φορολογικαὶ ὑποχρεώσεις τῶν *κεκτημένων* τῆς Ἡρακλείας.³ Εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν πρὸς πόλιν τῆς Μαιδικῆς ὁ αὐτοκράτωρ Ἀντωνίνος Πίος ὑποδεικνύει διαφόρους πόρους πρὸς βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως, δηλ. ὕψωσιν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν εἰς 80 καὶ τοῦ καταβαλλομένου ὑπ' αὐτῶν τέλους (*summa honorigaria*) ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων των εἰς 500 δραχμὰς καὶ ὑπαγωγὴν τῶν *ἐνκεκτημένων* εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν δικαστηρίων τῆς πόλεως κατὰ τὰς δίκας μέχρι 250 δηναρίων.⁴ Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ μίαν ἀπαντητικὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Γαλλιανοῦ (253 - 268 μ.Χ.) πρὸς τοὺς Μακεδόνας, ζητοῦντας τὴν βοήθειάν του ἐναντίον τῶν Ἑρούλων καὶ ἄλλων γερμανικῶν φύλων.⁵ Ἡ ἐπιγραφὴ, ἡ περιέχουσα τὴν ἐπιστολὴν, εὑρέθη εἰς τὴν Βέροιαν, τὴν τότε ἔδραν τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, δὲν ἀφορᾷ ὅμως ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτὴν, ἀλλ' εἰς ὅλους τοὺς Μακεδόνας, δηλ. εἰς τὰς πόλεις, τὰς μετεχούσας εἰς τὸ κοινόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἦτο δυνατόν οἱ Μακεδόνες νὰ ὑποβάλουν τὴν αἴτησιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα.

Ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν κοινοτικῶν θεμάτων, ἀσημάντων ἐνίοτε, καθὼς βλέπομεν, μὲ τὰ ὁποῖα ἀπασχολεῖτο ἡ κρατικὴ ἐξουσία, ἀντιλαμβανόμεθα πόσον περιορισμέναι ἦσαν αἱ δυνατότητες εἰς τὴν τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν νὰ ἐπιλύσῃ τὰ ἐκάστοτε ἀνακύπτοντα προβλήματα. Δι' αὐτὸ πολλάκις αἱ ἴδιαι αἱ πόλεις ἐπεκαλοῦντο τὴν παρέμβασιν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαταγμάτων καὶ ἐπιστολῶν τῶν αὐτοκρατόρων καὶ

¹ Βλ. Ch. Avezou - Ch. Picard, ἔδ. 92.

² BCH 37 (1913) 90/1, ἀρ. 4.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 248. Βλ. καὶ BCH 21 (1897) 161/62. REG 47 (1934) 31 κέ. καὶ πρὸ παντὸς L a r s e n, Roman Greece, ἔδ. 458/59.

⁴ D i m i t e r D e t s c h e w, Ein neuer Brief des Kaisers Antoninus Pius ἐν ÖJh 41 (1954) 110 κέ.

⁵ Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 627.

τῶν διοικητῶν ἐξεδόθησαν αἰτήσῃ τῶν ἐνδιαφερομένων πόλεων. Ἐξ ἄλλου αἱ πόλεις, γνωρίζουσαι καλῶς πόσον βραδυκίνητος ἦτο ἡ ρωμαϊκὴ γραφειοκρατία, πρὸς δὲ ὅτι ἡ εὐνοϊκὴ καὶ ταχεῖα λύσις τῶν ζητημάτων των ἐξηγοῦτο κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν καταλλήλων ἐνεργειῶν των παρὰ ταῖς ἀρχαῖς, δὲν περιορίζοντο εἰς τὴν ὑποβολὴν μιᾶς ἀπλῆς αἰτήσεως, ἀλλ' ἀπέστελλον συνηθέστατα ἀντιπροσωπεῖαν (πρεσβευτὰς) ἐξ εὐὺπολήπτων πολιτῶν ἢ ἐξ ἐπιφανῶν καὶ ἰσχυρῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν Ρώμην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἢ εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὸν διοικητὴν. Πόσον δὲ μεγάλην σημασίαν εἶχεν ἡ ἀποστολὴ τοιούτων πρεσβειῶν, ἀλλὰ καὶ πόσῃ τιμὴν προσεπόριζεν εἰς τοὺς ἀναλαμβάνοντας ταύτην, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐξαιρετικῶν τιμῶν, αἵτινες ἀπενέμεντο εἰς τὰ μέλη αὐτῶν,¹ καὶ ἐκ τῆς προθυμίας τῶν πρεσβευτῶν νὰ ἀναλάβωσι οἱ ἴδιοι πολλάκις τὰ ἔξοδα τῆς πρεσβείας.² Τοιοῦτοι πρεσβεύται ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀνωτέρω διατάγματα καὶ εἰς ἐπιγραφὰς τῶν μακεδονικῶν πόλεων. Διὰ τῶν πρεσβειῶν αὐτῶν αἱ πόλεις ἐζήτουν ἀπὸ τῆν ρωμαϊκὴν ἀρχὴν ἄλλοτε νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ φόρους, ἄλλοτε νὰ ἐπιτύχουν βοήθειαν ἐν περιπτώσει ἀτυχημάτων, ἄλλοτε νὰ διατυπώσουν παράπονα κατὰ τοῦ διοικητοῦ ἢ τῶν ὑπαλλήλων τῆς ἐπαρχίας, ἄλλοτε νὰ ἐκφράσωσι τὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην των διὰ γενομένην εὐεργεσίαν, ἄλλοτε νὰ συγχαροῦν ἢ νὰ συλλυπηθοῦν τὸν αὐτοκράτορα ἢ τὴν σύγκλητον, ἄλλοτε νὰ παραδώσωσι τιμητικὰ ψηφίσματα εἰς ἀξιωματοῦχους Ρωμαίους καὶ ἄλλους ἰσχυροῦς, εὐεργετήσαντάς ποτε αὐτάς, καὶ ἄλλοτε ἄλλα νὰ ἐπιτελέσωσι.

6. Δικαιοδοσία τῆς πόλεως.

Παρὰ τὰς συνεχεῖς ἐπεμβάσεις τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας εἰς τὰ ἐσωτερικά της ἡ πόλις δὲν ἔπαυε νὰ ἀποτελῇ ἐντὸς τοῦ κράτους ἴδιον αὐτοτελὴ ὄργανισμὸν, διατηρήσαντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μέχρι τοῦ 4ου τοῦλάχιστον μ.Χ. αἰῶνος τοὺς δημοκρατικοὺς θεσμοὺς τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐκάστη πόλις εἶχε τὰ τοπικὰ ὄργανα διοικήσεως, τὴν βουλὴν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ τοὺς ἄρχοντας. Εἶχεν ἰδίους νόμους, οἱ ὅποιοι ἤμως μόνον τοπικὴν ἰσχὺν εἶχον, ἡδύνατο νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ αὐτάς καὶ παρὰ τὴν εὐθεῖαν δικαιοδοσίαν τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας εἶχε καὶ αὐτὴ δικαστικὴν ἐξουσίαν, δυνάμενὴ νὰ ἐπιβάλλῃ χρηματικὴν ἢ σωματικὴν ποινὴν, φυλάκισιν καὶ κάθειρξιν ἐπὶ τῶν παραβατῶν τοῦ νόμου, πλην φυσικὰ τῶν Ρωμαίων πολιτῶν,³ τελούντων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ ἢ τῆς Ρώμης. Οὕτω π.χ. ἐπὶ παρανόμου χρήσεως ἢ παραβιάσεως

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 253. 330. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4, στ. 3/4.

² ÖJh 41 (1954) 110, στ. 16. Γενικώτερον περὶ τῶν πρεσβειῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων βλ. L i e b e n a m, Die Städteverwaltung 82 κέ. 353 κέ.

³ Πράξ. Ἀποστ. 16, 37. 38.

τάφου ἐπιβάλλεται χρηματικὸν πρόστιμον, καταβαλλόμενον εἰς τὴν πόλιν.¹ Εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ ἡ ἀκολουθία του ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ, ὅτι προκαλοῦν ταραχάς, συλλαμβάνονται, δέρονται καὶ φυλακίζονται.² Ἡ πόλις διέθετεν ἰδίαν περιουσίαν, ὡς χρήματα,³ καλλιεργησίμους γαίας (*δημοσία γῆ*, *δημόσιοι τόποι*, *locus publicus*), δημοσίας οἰκοδομίας, δηλ. ναοὺς, χρεωφυλάκια (καταστήματα, ἔνθα ἐφυλάσσοντο τὰ ἀρχεῖα τῶν ὀφειλετῶν τοῦ δήμου), στοὰς (*βασιλικαί*), γυμναστήρια (*γυμνάσια*), θέατρα, στάδια, ἄλλους δημοσίους χώρους, δημόσιους δούλους κλπ.⁴ Προσέτι εἶχεν ἴδιον ταμεῖον, τὴν διαχείρισιν τοῦ ὁποίου εἶχεν ὁ ταμίας τῆς πόλεως.⁵ Ἐπὶ πλέον ἡ πόλις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ φόρους,⁶ π.χ. τὸν φόρον τῆς πεντηκοστῆς(;) ἐπὶ τῶν ξένων, πρόσθετον ποσοστὸν ὑπὲρ ἐαυτῆς ἐπὶ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου (φυσικὰ κατόπιν ἀδείας τοῦ κράτους),⁷ δασμούς, νὰ τοκίζει καὶ διαχειρίζεται κατὰ βούλησιν

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 409. 410. 776. 781. 989. 1052. 1059. BCH 24 (1900) 313. 47 (1923) 89 κέ., ἀρ. 3. 11. 59 (1935) 151 κέ., ἀρ. 43. 44. 45. 46. 47. 60 (1936) 337. SEG 2, 72, ἀρ. 415. AE 1950/51, 53/4, ἀρ. 1. Τὸ πρόστιμον τοῦτο, κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν παραβατῶν συνηθέστερον εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον (*ἱερώτατον ταμεῖον*) (βλ. π.χ. Ath. Mitt. 21 (1896) 99, ἀρ. 4. 27 (1902) 306, ἀρ. 3. Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 180. 401. 411. 413. 415. 419. 420. 426. 475. 476. 501. 503. 504. 740. 929. BCH 37 (1913) 114 κέ., ἀρ. 28. 30. 31. Ἀθηνᾶ 12 (1900) 72, ἀρ. 6. Spomenik 98 (1941-48) 24 κέ., ἀρ. 58. 91. 93. BSA 41 (1940-45) 106/7, ἀρ. 2. Κ α λ λ ι π ο λ ῖ τ ο υ - Λ α ς α ρ ῖ δ ο υ, ἔ.δ. 13 κέ., ἀρ. 7. 11) ἢ, ὅπως ἄλλως λέγεται, εἰς τὸ *κρηνακὸν ταμεῖον* (Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 447) ἢ τὸν *φίσκον* (*ἱερώτατον φ.*) (Ath. Mitt. 18 (1893) 418, ἀρ. 8 J.H.St. 33 (1913) 337/38, ἀρ. 17, στ. 29. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὁ μ ο υ, ἔ.δ. 23, ἀρ. 36. AE, ἔ.δ. 77, ἀρ. 24: *fiscus*), ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὰ δύο μαζί, τὸ αὐτοκρατορικὸν καὶ τὸ τῆς πόλεως (Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 781. J. H. St., ἔ.δ. στ. 29/30).

² Πράξ. Ἀποστ. 16, 22 κέ. 17, 9.

³ Πρβ. τὴν φράσιν: *ἐκ τῶν ἰδίων ἢ τῆς ἐαυτῆς τέλεσιν*, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν συχνὰ εἰς μνημεῖα, ἀνεγειρόμενα δαπάναις τῆς πόλεως (τοῦ δήμου εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν τῶν Φιλίππων), Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1089. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ῖ ο υ, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 2. 20. BCH 59 (1935) 127 κέ., ἀρ. 38. 39.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 221. 272. 367. 378. ÖJh 1 (1898) κέ., στ. 60. RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131. Ἀθηνᾶ 15 (1903) 40, ἀρ. 7. J. H. St., ἔ.δ. στ. 4/5. 20/1. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7, στ. 12/3. SEG 2, 71, ἀρ. 410. BCH 57 (1933) 316, ἀρ. 2. Rev. Philol. 65 (1939) 129. AE, ἔ.δ. ἀρ. 1.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 364. 367. 368. Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης (βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὕ λ η, Περί τῶν πολιταρχῶν τῶν μακεδονικῶν πόλεων ἐν Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 7 (1956) 166, σημ. 3). Ὁ ταμίας τῆς πόλεως δὲν πρέπει νὰ συγγέται πρὸς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐδρεύοντα ταμίαν *Ρωμαίων* (*D u c h e s n e - B a y e t*, ἔ.δ. 13, ἀρ. 2. = Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 372), ὅστις ἦτο κρατικὸς ταμίας.

⁶ Πρβ. A. H. M. J o n e s, The Greek City 121.

⁷ ÖJh 41 (1954) 110.

τυχὸν ὑπάρχοντα αὐτῇ χρηματικά κεφάλαια.¹ Εἶχε τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἐφήβων καὶ τὴν φροντίδα διὰ τὴν προμήθειαν τοῦ ἐλαίου τῶν ἀλειφομένων κατὰ τὰς ἀθλήσεις.² Ἐπεμελεῖτο τῶν κοινοτικῶν ἀγώνων καὶ ἐορτῶν, βραβεύουσα ἐνίοτε ἢ ἰδίᾳ τὸν νικητὰς.³ Διεχειρίζετο τὰς δωρεάς καὶ τὰ κληροδοτήματα, τὰ ὁποῖα οἱ διαθέται κατέλειπον εἰς αὐτὴν χάριν κοινωφελῶν σκοπῶν ἢ διὰ τὸν ἐτήσιον στολισμὸν τοῦ τάφου τῶν καὶ τὸν ἐορτασμὸν τῶν μετὰ θάνατον.⁴ Εἶχε τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀσφαλείας τοῦ τόπου, διορίζουσα ἢ προτείνουσα πρὸς διορισμὸν εἰς τὸν διοικητὴν τῆς ἐπαρχίας τοὺς ἀστυνόμους, τοὺς *εἰρηγάρχας*.⁵ Διετρεῖ σχέσεις πρὸς ἄλλας πόλεις ἢ ἐπισήμους ὀργανισμούς, ὥς μαντεῖα, ὀνομαστὰ ἱερά, καὶ ἀπέστελλε πρεσβείας ἢ θεωροὺς (*θεοπρόποι*) εἰς αὐτά.⁶ Ἀπένεμε τὴν προξενίαν καὶ τὴν πολιτείαν εἰς πολίτας ἄλλων πόλεων.⁷ Ἀπέδιδε τιμὰς εἰς διαφόρους ἀξιωματοῦχους τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ὥς εἰς πολιτάρχας,⁸ βουλευτάς,⁹ γυμνασιάρχους,¹⁰ ἱερεῖς (*ἱερείας*),¹¹ ἀρχιερεῖς (*ἀρχιερείας*)¹² καὶ ἄλλους,¹³ εἰς ἀρχοντας τῆς ἐ-

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 258 [= Π. Παπαγεωργίου, Ἐπιγραφή Δερριόπου ἐν Μακεδονίᾳ, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.]. N. V u l i c', Mélanges G. Glotz 2 (1932) 871/72 (βλ. καὶ Δ ἡ μ ι τ σ α ν, ἀρ. 262). ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 17, ἀρ. 10.

² Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 1. 261. BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34. Spomenik 98 (1941-48) 185, ἀρ. 388, στ. 66 κέ. 84 κέ. 187, ἀρ. 389, στ. 69 κέ. Β. Γ. Καλλιπολίτης, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου 1953, 305/6.

³ βλ. ἀνωτέρω παραπομπάς.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 248, στ. 3. 258. 261. BCH 24 (1900) 321 [= SEG 2, 72, ἀρ. 415]. N. V u l i c', ἔ.δ. 869·76. ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 17, ἀρ. 10. Spomenik, ἔ.δ. ἀρ. 388, στ. 66 κέ. 84 κέ. ἀρ. 389, στ. 69 κέ.

⁵ RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [= BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7].

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 248. RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [= BSA, ἔ.δ.]. ÖJh 15 (1912) 52, ἀρ. 20.

⁷ J.H.St. 33 (1913) 337/38, ἀρ. 17, στ. 21. Spomenik, ἔ.δ. 47, ἀρ. 98.

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 260. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40.

⁹ Ἀθηνᾶ 15 (1903) 35, ἀρ. 1. Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32. 34. 36. Πελεκίδης, ἔ.δ. 53/4, ἀρ. 5.

¹⁰ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 51. ÖJh 1 (1898) 180 κέ. Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 30. 33. 36. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7.

¹¹ Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας 1915, 13, ἀρ. 6. Πελεκίδης, ἔ.δ. 56 κέ., ἀρ. 9. 10. 11. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 20. 21. 23. 24. 25.

¹² Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 373. 378. 379. 812. Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. ἀρ. 5. 20. 26. 39. 40. Πελεκίδης, ἔ.δ. 52, ἀρ. 4. 77, σημ. 2. J.R.St. 33 (1943) 39 [= SEG 12, 88/9, ἀρ. 317].

¹³ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. ἀρ. 3: *γερονσιάρχης*. 5: *γερονσιάρχισσα*. 18. 31: *κράτιστος*. Πελεκίδης, ἔ.δ. 51, ἀρ. 2: *ἀρχας τὰς ἀρχάς*. 56, ἀρ. 8: *πρὸ πόλεως*. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7: *σειτωνήσας καὶ εἰρηναρχήσας*. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 6: *ἄριστα πεπολιτευμένοις*.

παρχιακής οργάνωσης τῶν Μακεδόνων,¹ εἰς Ρωμαίους ἀξιωματούχους,² εἰς ὀνομαστοὺς ἢ εἰς ἀριστοκρατικὰς οἰκογενείας ἀνήκοντας ἄνδρας,³ εἰς ἐπιφανεῖς γυναικας ἢ συζύγους ἢ συγγενεῖς ἀνδρῶν με ἰσχυρὰν κοινωνικὴν θέσιν⁴ καὶ τέλος εἰς ἄτομα, τὰ ὅποια εὐηργέτησαν ἢ ὅπωςδὴποτε ὠφέλησαν τὴν πόλιν.⁵ Αἱ ἀπονεμόμεναι τιμαὶ ἦσαν ποικίλαι : ἀνέγερσις βωμοῦ ἢ ἀνδριάντος ἐπὶ βάσεως, ἔνθα ἐσημειώνετο τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου καὶ ὁ λόγος τῆς ἀπονομῆς τῶν τιμῶν, ἀφιέρωσις στεφάνων, ἀνάθεσις τιμητικῆς στήλης, ὅπου ἀνεγράφετο ἔνιότε το σχετικὸν ψήφισμα τῆς πόλεως, καθορισμὸς ἐπετείου ἐορτῆς εἰς ἀποθανόντα εὐεργέτην κλπ. Πάντα ταῦτα ὅμως ὑπερέβαλον κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους αἱ τιμαὶ καὶ παντοῖα ἐκδηλώσεις ἀφοσιώσεως καὶ σεβασμοῦ τῶν πόλεων πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Τιμητικαὶ ἐπιγραφαί, ἀγάλματα καὶ ναοὶ ἀνεγείροντο δι' αὐτοὺς εἰς ἐκάστην πόλιν, εἰς πολλὰς δὲ καὶ ἐορταὶ καὶ ἀγῶνες ἤγοντο πρὸς τιμὴν των. Αἱ πόλεις ἡμιλλῶντο, οὕτως εἰπεῖν, εἰς ἐπίδειξιν δουλοπρεπείας πρὸς τοὺς κυριάρχους. Ἀπὸ τὸ πληθὺς τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν μνημείων, τὰ ὅποια ἐσώθησαν μέχρι σήμερον, ἀντιλαμβανόμεθα πόσον μέγαλον ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ τῶν πόλεων. Εἰς αὐτὰς ἀκτιπροσπαύονται ὅλαι σχεδὸν αἱ σημαίνουσαι πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ παρελάνουν πλεῖστοι ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἡ Θεσσαλονίκη π.χ. εἶχεν ἰδρύσει ναὸν τοῦ Αὐγούστου⁶ καὶ μνημεῖα πρὸς τιμὴν τῶν αὐτοκρατόρων Κλαυδίου, τοῦ Ἀντωνίνου Πίου, τοῦ Μάρκου Αἰδρηλίου καὶ τῆς συζύγου του Φαυστένης καὶ τοῦ Λουκίου Κορμόδου, τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν συναρχόντων του.⁷ Ἐτέλει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας κυνήγια καὶ μονομαχίας πρὸς τιμὴν τοῦ

¹ RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131 [= Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4]. Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. 21. 22. 24. 27. 37. J.R.St. 33 (1943) 39 [= SEG 12, 89, ἀρ. 318].

² Δήμιτσα, ἀρ. 372. 886. Ath. Mitt. 25 (1900) 117/18. Berl. philol. Wochenschr. 1911, 197, ἀρ. 1. Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. ἀρ. 1. 25. 41. B. Josifovska, Z'iva Antika (Antiquité vivante) III, 2 (1953) 222, ἀρ. 1 [= RA σειρ. 6, τόμ. 48 (1956) 216, ἀρ. 179].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 50. 253 (γ). Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. 2. 4. Ἀρχ. Δελτ., ἔ.δ. 157, ἀρ. 16. Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 177. Πελεκίδης, ἔ.δ. 52, ἀρ. 3α. 54, ἀρ. 6. RA 10 (1937) 338, ἀρ. 47.

⁴ AEM 12 (1888) 189, ἀρ. 6. Π. Παπαγεωργίου, ἔ.δ. ἀρ. 6. 7. 8 καὶ 16 Σεπτεμβρίου 1904, στήλ. 4/5. Berl. philol. Wochenschr., ἔ.δ. ἀρ. 2. BSA 18 (1911/12) 147 κέ., ἀρ. 5. 6. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.δ. 13, ἀρ. 6. Πελεκίδης, ἔ.δ. 51, ἀρ. 3. Β. Καλλιπολίτου - Δ. Αλαζαρίδου, ἔ.δ. 25/6, ἀρ. 2.

⁵ Στ. Μερτζίδης, Οἱ Φίλιπποι, Κωνσταντινούπολις 1897, 187. Π. Παπαγεωργίου, Ἐπιγραφὴ Δερριόπου, ἔ.δ. 3 κέ. N. Vulic, Mélanges. G. Glotz 2 (1932) 871/72. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 10, ἀρ. 17.

⁶ Duchesne - Bayet, ἔ.δ. 11/2, ἀρ. 1 [= Δήμιτσα, ἀρ. 367].

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 366. 375. 376. 605. BCH 37 (1913) 90 κέ., ἀρ. 3.

αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου Πίου καὶ ἐπιταφίους ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τοῦ Οὐαλεριανοῦ.¹ Ἡ Ἀμφίπολις ἀνέθηκε μνημεῖα (miliaria) πρὸς τιμὴν τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τοῦ υἱοῦ του Καρακάλλα,² ἡ Βέροια πρὸς τιμὴν τῶν αὐτοκρατόρων Νέρβα καὶ Οὐαλεριανοῦ,³ ἡ Λητὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Βεσπασιανοῦ,⁴ ἡ Ἐδεσσα (miliarium) πρὸς τιμὴν τοῦ Μ. Αὐρηλίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Λ. Αὐρηλίου Οὐήρου,⁵ ἡ Ἡράκλεια ἡ Λυγκηστικὴ πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Γέτα, τοῦ Φλαυίου Οὐαλερίου Κωνσταντίνου καὶ τῶν συναρχόντων του,⁶ ἡ Λυχνιδὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου,⁷ ἡ Ἀκανθος τῆς Χαλκιδικῆς μετὰ τῶν συμπραγματευομένων Ρωμαίων καὶ τῶν παροικούντων πρὸς τιμὴν τοῦ Αὐγούστου,⁸ ἡ Ἀργ[ε]σταίων πόλις πρὸς τιμὴν τοῦ Γορδιανοῦ Γ' καὶ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου,⁹ ἡ Βραγυλίων πόλις πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ καὶ τῆς συζύγου του Σαβείνης,¹⁰ τέλος ἡ Βέργη καὶ ἡ Γάζωρος πρὸς τιμὴν τῶν αὐτοκρατόρων Σεπτιμίου Σεβήρου καὶ Μ. Αὐρηλίου Ἀντωνίνου (Καρακάλλα) καὶ τῆς αὐτοκρατορίας Ἰουλίας Δόμνας.¹¹ Ἐκ τῶν ἀποικιῶν ἀναθέτουν μνημεῖα οἱ Φίλιπποι ἀποφάσει τοῦ συμβουλίου τῶν δεκουριῶνων (decreto decurionum) πρὸς τιμὴν τοῦ Βεσπασιανοῦ, τοῦ Τραϊανοῦ, τοῦ Ἀδριανοῦ (ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἴσως ἐπισκέψεώς του εἰς Μακεδονίαν), τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἀγνώστου αὐτοκράτορος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.,¹² τὸ Διον (οἱ Διέσται) πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ ἐν τῷ Ὀλυμπίῳ τῶν Ἀθηνῶν (132 μ.Χ.),¹³ τὸ municipium Stobensium πρὸς τιμὴν τῶν αὐτοκρατόρων Ἀδριανοῦ, Ἀντωνίνου Πίου, τῶν αὐτοκρατόρων Γαλε-

¹ Δ ή μιτσας, ἀρ. 365 [=Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. 9/10]. 374 [=CIG 1969].

² J.H.St. 16 (1896) 315/16, ἀρ. 10 [=BCH 19 (1895) 112 = Δ ή μιτσας, ἀρ. 866]. ΑΕ 1932, Ἀρχ. Χρον. 2, ἀρ. 17.

³ Δ ή μιτσας, ἀρ. 55 [=J.R.St. 30 (1940) 51]. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 156/57, ἀρ. 14.

⁴ Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ. 98, ἀρ. 129 [=Δ ή μιτσας, ἀρ. 683].

⁵ BCH 47 (1923) 187/88.

⁶ Δ ή μιτσας, ἀρ. 243. Spomenik 98 (1941-48) 11, ἀρ. 21. Ch. Edson, Cl. Philol. 46 (1951) 4/5 (Βλ. καὶ Ἀθηνά 25 (1913) 437, ἀρ. 21).

⁷ Δ ή μιτσας, ἀρ. 333. 356.

⁸ BSA 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13 [=SEG 1, 65, ἀρ. 282].

⁹ Spomenik, ἔ.ἀ. 174, ἀρ. 363. 175, ἀρ. 364.

¹⁰ SEG 12, 94, ἀρ. 349. Βλ. καὶ ἡμερησίαν ἐφημερίδα Θεσσαλονίκης «Φῶς» 9 Μαρτίου 1952 [=AJA 57 (1953) 286].

¹¹ BCH 62 (1938) 37 κέ.

¹² Δ ή μιτσας, ἀρ. 1086 (;) BCH 56 (1932) 209 κέ., ἀρ. 6. 7. 58 (1934) 450 κέ., ἀρ. 1b. 2.

¹³ IG III, 1, 471 [=CIL 3, 548].

ρίου και Σεβήρου και τῶν Καισάρων Μαξιμίνου και Κωνσταντίνου (miliarium).¹

Πλὴν τῆς ἀνωτέρω δικαιοδοσίας μερικαὶ πόλεις εἶχον λάβει κατὰ καιροὺς, ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, τὸ προνόμιον νὰ κόπτουν νομίσματα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χαλκᾶ. Αἱ πόλεις αὗται εἶναι κατὰ πλειονότητα ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι και ἐλεύθεραι πόλεις. Εἶναι δὲ αὗται αἱ ἑξῆς :

Α'. Ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι.

1. **Πέλλα.** Διακρίνομεν τρεῖς περιόδους τῆς νομισματοκοπίας τῆς : Ἡ πρώτη ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 187 π. Χ. και φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς β' τριανδρίας. Τὰ νομίσματα τῆς περιόδου ταύτης φέρουν ἐπιγραφὴν ΠΕΛΛΗΣ ἢ ΠΕΛΛΑΙΩΝ. Ἡ δευτέρα ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου (30 π. Χ.) μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Γορδιανοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ Πέλλα ὡς ρωμαϊκὴ ἀποικία κόπτει περισσότερα νομίσματα μὲ τὸν τίτλον COLONIA PELLA (PELLENSIS) ἢ COL IVL AVG PELLA και τὰ ὄνόματα τῶν duoviri quinquennales. Ἡ τρίτη περίοδος ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀραβος, ὁπότε ἀνεκλήθη, καθὼς φαίνεται, τὸ προνόμιον. Κατ' αὐτὴν τὰ νομίσματα φέρουν ἀντὶ τῶν ὀνομάτων τῶν duoviri quinquennales τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος.²

2. **Φιλίπποι.** Ἡ πόλις ὡς ἀποικία ρωμαϊκὴ κόπτει νομίσματα ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Φιλίππων (ὀλίγον μετὰ τὸ 42 π. Χ.) μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ μὲ τὸν συνήθη τίτλον COL IVL AVG PHILIP (pensis).³

3. **Διον.** Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ μὲ τὴν λατινικὴν ἐπιγραφὴν COL DIENSIS ἢ COLONIA IVLIA DIENSIS και τὰ ὀνόματα τῶν duoviri quinquennales.⁴

4. **Κασσάνδρεια.** Διακρίνομεν δύο περιόδους : α) Ἀπὸ τοῦ 44 π. Χ. μέχρι τοῦ 42 π. Χ. και β) ἀπὸ τοῦ Κλαυδίου μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀραβος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν CASSANDRE, εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ δὲ νομίσματα COL IVL AVG CASSANDRE (ἢ CASSANDRENS).⁵

5. **Σιόβοι.** Τὸ προνόμιον νομισματοκοπίας ἔλαβεν ἡ πόλις, ὅταν ἐπὶ

¹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 297. ÖJh 6 (1903), Beibl. 10/11, ἀρ. 13. 28 (1933) 134, ἀρ. 4 (ἄγνωστον ἀν ὑπὸ τῆς πόλεως ἀνετῆθη, ἰδιώτου ἢ συλλόγου τινός).

² H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, Berlin 1935, τόμ. 3, 2, 93 κέ., ἀρ. 1-36. Eugen Oberhammer, RE XIX, 347 ἐν λ. Pella.

³ B. Head · Ι. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων 1, 285. Gaebler, ἔ. ἀ. 102/3, ἀρ. 10-18. P. Collart, Philippes 235 κέ. Johanna Schmidt, RE XIX, 2233/34 ἐν λ. Philippi.

⁴ B. Head · Ι. Σβορώνου, ἔ. ἀ. 310/11. Gaebler, ἔ. ἀ. 60 κέ., ἀρ. 1-9.

⁵ Head · Σβορώνου, ἔ. ἀ. 279. Gaebler, ἔ. ἀ. 52 κέ., ἀρ. 1-18.

Βεσπασιανού¹ πιθανῶς ἔγινεν ἰσοπολίτις ρωμαϊκὴ πόλις (municipium), καὶ διετήρησε τοῦτο μέχρι τοῦ Καρακάλλα. Ἐπιγραφὴν τὰ νομίσματα φέρουν STOBENSIVM ἢ MUNICIPIVM STOBENSIVM.²

Β'. Ἐλεύθεραι πόλεις.

1. **Θεσσαλονίκη.** Διακρίνομεν δύο περιόδους: α) Ἀπὸ τοῦ 187 π.Χ. μέχρι τῆς β' τριανδρίας καὶ β) ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι Γαλλινοῦ. Ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Φιλίππων ἡ πόλις γίνεται civitas libera, ἀπὸ δὲ τοῦ Δεκίου ρωμαϊκὴ ἀποικία (colonia). Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων τῆς α' περιόδου εἶναι: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ἢ ΟΜΟΝΟΙΑ· ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, τῆς δευτέρας: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ἀπλῶς ἢ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ (ΠΥΘΙΑ ἢ ΚΑΒΕΙΡΙΑ) κλπ. μὲ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος.³

2. **Ἀμφίπολις.** Ὁμοίως διακρίνομεν δύο περιόδους: α) ἀπὸ τοῦ 187 μέχρι τοῦ 31 π.Χ. καὶ β) ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλλινοῦ. Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων εἶναι: ΑΜΦΙΠΟΛΕΙΤΩΝ ἢ ΡΩΜΗ· ΑΜΦΙΠΟΛΕΙΤΩΝ ἢ ΑΜΦΙΠΟΛΕΙΤΩΝ· ΣΤΡΥΜΩΝ ἢ ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ· ΤΑΥΡΟΠΟΛΟΣ. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔχουν τὴν ἐπιγραφὴν ΑΜΦΙΠΟΛΕΙΤΩΝ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος.⁴

Γ'. Ὑπήκοοι πόλεις.

1. **Ἐδεσσα.** Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως φέρουν ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι Γαλλινοῦ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκάστοτε αὐτοκράτορος καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ΕΔΕΣΣΑΙΩΝ (ἢ ΕΔΕΣΣΕΩΝ).⁵

2. **Ἡράκλεια ἢ Σιντική.** Ἐκδίδει κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους αὐτόνομα χαλκὰ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ΗΡΑΚΛΕΩΤΩΝ· ΕΠΙΣΤΡΥΜΟΝΙ.⁶

3. **Βέρροια.** Ἐκδίδει ἀπὸ τοῦ 242 μ.Χ. μέχρι τοῦ 246 μ.Χ. ὡς ἔδρα τοῦ κοινοῦ καὶ ἴδια νομίσματα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐν Βεροίᾳ τελουμένων ἐπαρχιακῶν πεντητηρικῶν ἀγώνων. Τὰ νομίσματα φέρουν ἐπὶ τῆς προσθί-

¹ Ἄλλως ὁ Saria, RE 2R IV, 49 ἐν λ. Stobi, ὅστις πιστεύει ὅτι οἱ Στόβοι ἔλαβον τὸ δικαίωμα τῆς ἰσοπολίτιδος πολὺ ἔνωρίς.

² Head - Σβορώνου, ἔ.ἀ. 313. Gaebler, ἔ.ἀ. 111, ἀρ. 1-16.

³ Head - Σβορώνου, ἔ.ἀ. 311/12. Gaebler, ἔ.ἀ. 117 κέ., ἀρ. 1-24. 122 κέ., ἀρ. 25-70. Βλ. καὶ O. Tafrali, Thessalonique des origines au XIVE siècle 25, 2. Eugen Oberhammer, RE 2R VI, 146/47 ἐν λ. Thessalonike.

⁴ Head - Σβορώνου, ἔ.ἀ. 1, 283. Gaebler, ἔ.ἀ. 33 κέ., ἀρ. 23-43. 54-60 καὶ 66-89.

⁵ Head - Σβορώνου, ἔ.ἀ. 311. Georg Macdonald, Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection I, 362. J. N. Svoronos, Journ. intern. d' archéol. numism. τόμ. 12, 2.

⁶ Head - Σβορώνου, ἔ.ἀ. 311.

ας ὅπως τὸ ὄνομα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὰς ἐπιγραφάς: ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ - Β - ΝΕΩ ΒΕΡΟΙΑΙΩΝ (ἢ ΒΕΡΟΙΕ ἢ ΕΝ ΒΕΡΟΙΑ) ἢ ΚΟΙ ΜΑΚΕΔΟ Β ΟΛΥΜΠΙΑ ΕΝ ΒΕΡΟΙΑ.¹

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πόλεων δύο, μία ὑπήκοος, ἡ Βέροια, καὶ μία ἔλευ-
θέρα, ἡ Θεσσαλονίκη, πλὴν τοῦ προνομίου τῆς νομισματοκοπίας κατὰ τοὺς
αὐτοκρατορικοὺς χρόνους φέρουν, ἡ μὲν μία ὡς ἔδρα τοῦ Κοινοῦ τῶν Μα-
κεδόνων, ἡ δὲ ἄλλη τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, καὶ ὠρισμένους προνομια-
κοὺς τίτλους. Οἱ τίτλοι τῆς Βεροίας, τοὺς ὁποίους αὐτὴ εἶχε λάβει ἤδη πρὸ
τοῦ Νέρβα, κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα εἶναι: *Ἡ σεμνοτάτη μητρόπολις τῆς
Μακεδονίας καὶ δις νεωκόρος Βέροια ἢ Ἡ λαμπρο(ο)τάτη Βεροιαίων μη-
τρόπολις (ἢ Ἡ λαμπροτάτη μητρόπολις Βέροια) καὶ β' νεωκόρος καὶ ἐ-
νίστε ἄνευ τῶν ἐπιθέτων Ἡ μητρόπολις καὶ δις νεωκόρος.*² Ἡ Θεσσαλο-
νίκη, ἡ μεγάλη ἀντίζηλος τῆς Βεροίας, ἀπέκτησε καὶ αὐτὴ τοὺς ἰδίους τί-
τλους καὶ ἄλλους ὅχι ὅμως ἐνωρίτερον ἐκείνης. Καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὴν
νεωκορίαν ἔλαβε διὰ πρώτην φορὰν μόλις ἐπὶ Γορδιανοῦ Γ' (238 - 244 μ.Χ.)
καὶ ἴσως ἔν συνεχείᾳ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 231 μ.Χ. ἐπὶ Σεβήρου Ἀλεξάνδρου
γενομένης συνδιαλλαγῆς τῆς πρὸς τὸ Κοινόν. Ἐπὶ Δεκίου Τραϊανοῦ (249-251
μ.Χ.) φέρει τὸν πληρέστερον τίτλον: *Μητρόπολις καὶ κολωνία καὶ Δ' νεω-
κόρος (ἢ τετρακίς νεωκόρος)*, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ὅμως Οὐαλεριανοῦ (253 -
260 μ.Χ.) καὶ Γαλλιανοῦ (253 - 268 μ.Χ.) τὸν πτωχότερον τίτλον: *Μη-
τρόπολις καὶ κολωνία καὶ Β' νεωκόρος ἢ ἀπλῶς μητρόπολις καὶ κολωνία.*³

7. Ἔξοδα καὶ ἔσοδα τῶν πόλεων.

Ἄν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν ἔργων, μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐπι-
φορτισμένοι αἱ πόλεις, αἱ δαπάναι αὐτῶν πρέπει νὰ ἦσαν μεγάλαι, συγκρι-
νόμεναι δὲ μὲ τὰς δαπάνας τῶν κοινοτήτων τῆς σημερινῆς αὐτοδιοικήσεως,
πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ θεωρηθοῦν ὑπερβολικαί. Αἱ δαπάναι αὐταὶ ἀφεώ-
ρων 1) εἰς τὴν τέλεσιν τῶν τῆς λατρείας καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων
ἐορτῶν, 2) εἰς τὴν διοργάνωσιν καὶ διεξαγωγὴν διαφόρων γυμναστικῶν ἀγώ-
νων καὶ θεαμάτων, 3) εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν ἐφήβων καὶ ἐν γένει εἰς τὴν
δημοσίαν ἐκπαίδευσιν, 4) εἰς τὴν ἀποστολὴν πρεσβειῶν καὶ εἰς τὴν διεξαγω-
γὴν διαφόρων κοινοτικῶν ὑποθέσεων παρὰ ταῖς ἀρχαῖς τοῦ κράτους, 5) εἰς
τὴν συντήρησιν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν ἐπιστάθμην αὐ-
τῶν, 6) εἰς τὴν προμήθειαν σιτηρῶν καὶ ἄλλων ἐπιτηδεύων, 7) εἰς τὴν κα-

¹ Head - Σ β ο ρ ῶ ν ο υ, ἔ.ἀ. 310. H. Gaebler, ἔ.ἀ. 3 (1906) 1, 189, ἀρ. 860-871. Πληρεστέραν βιβλιογραφίαν περὶ τῶν μακεδονικῶν νομισμάτων τῶν ρω-
μαϊκῶν χρόνων βλ. ἐν JNumG 7 (1956) 125 κέ. (P. Frankel).

² Δεπτομερέστερον περὶ τῶν τίτλων τῆς Βεροίας καὶ τῶν ἀγώνων της βλ. Δ.
Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, ἔ.ἀ. 40/1.

³ Διεξοδικώτερον περὶ τῶν τίτλων τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Πελεκίδην,
ἔ.ἀ. 83 - 86.

τασκευὴν διαφόρων κοινοτικῶν ἔργων ἢ ἐπισκευὴν αὐτῶν, δηλ. ναῶν, λου-
τρῶν, στοῶν, πυλώνων, τειχῶν, ὑδραγωγείων, ὁδῶν,¹ καὶ πρὸ παντὸς 8) εἰς
τὴν δημοσίευσιν τῶν ψηφισμάτων τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου καὶ τὴν κατὰ
διαφόρους τρόπους ἀπονομὴν τιμῶν εἰς ἐξέχοντα πρόσωπα. Πῶς ὅμως ἐκα-
λύπτοντο τὰ ἔξοδα αὐτὰ τῶν πόλεων; ἢ μᾶλλον τίνι τρόπῳ ἐξεύρισκον αὐ-
ταὶ τὰς προσόδους; Βεβαίως οἱ εἰσπραττόμενοι ὑπ' αὐτῶν φόροι, ἔκτακτοι
καὶ τακτικοί, ὅσους φυσικὰ ἐπέτρεπε τὸ κράτος, ἦσαν σχετικῶς ὀλίγοι, διὰ
νὰ καλύψουν τὰς δαπάνας. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν ὅτι σημαντι-
κὸν ἔσοδον τῆς πόλεως ἦσαν τὰ εἰσπραττόμενα χρήματα ἐκ τῶν προστίμων,
τὰ ὁποῖα ἐπεβάλλοντο εἰς διαφόρους παραβάτας τῶν νόμων.² Ἐν ἄλλο ἦτο
τὸ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν καὶ ἀρχόντων κατὰ ρωμαϊκὴν συνθήειαν καταβαλλό-
μενον ποσὸν ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων των.³ Σημαντικὴν ἐνίσχυσιν
τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως ἀπετέλουν ἐπίσης αἱ διάφοροι δωρεαὶ καὶ τὰ
κληροδοτήματα τῶν πολιτῶν πρὸς αὐτήν.⁴ Οἱ σκοποὶ τούτων ἦσαν ποικίλοι·
διὰ τῶν μὲν ἐξησφαλίζετο τὸ ἐτήσιον ἔλαιον τῶν ἀλειφομένων ἐφήβων καὶ
τῶν ἄλλων λουομένων, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὰς ἀθλήσεις καὶ
τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καὶ τὸ ὁποῖον ὥφειλεν ἡ πόλις νὰ προμηθεύῃ εἰς
αὐτούς,⁵ διὰ τῶν δὲ καθίστατο δυνατὴ ἡ ὁργάνωσις μονομαχιῶν καὶ ἄλλων
θεαμάτων,⁶ δι' ἄλλων καθιεροῦτο ἐτησίᾳ ἐορτὴ εἰς μνήμην εὐεργετήσαντος
τὴν πόλιν πολίτου.⁷ Ἄλλοτε διετίθετο ποσὸν διὰ τὴν ἐπισκευὴν δημοσίων
οἰκημάτων, π.χ. τοῦ γυμνασίου τῆς πόλεως,⁸ ἄλλοτε διὰ τὴν ἀνάθεισιν ἀν-

¹ Εἰς τὴν γνωστὴν ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131, ὅπου
ἐκτίθενται αἱ γενόμεναι πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὴν ἐπαρχίαν εὐεργεσίαι τοῦ ἀρχιερέως
τοῦ Κοινοῦ Κ. Ποπιλλίου Πύθωνος, ἀναφέρεται καὶ φράσις: *καὶ ὁδοὺς ἐκ τῶν ἰδίων
ἐπισκευάσαντα*. Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ δημοσίων (στρατιωτικῶν) ὁδῶν, ἀλλὰ μᾶλλον
περὶ ὁδῶν τῆς πόλεως, τοπικῶν. Βλ. A. H. M. J o n e s, *ἔ.δ.* 327/28, σμ. 88.

² Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 409. 410. 776. 781. 989. 1052. 1059. BCH 24 (1900) 313.
47 (1923) 89 κέ., ἀρ. 9. 11. 59 (1935) 151 κέ., ἀρ. 43. 44. 45. 46. 47. 60 (1936) 337.
J. H. St. 33 (1913) 338/39, ἀρ. 17, στ. 29/30. 39. SEG 2, 72, ἀρ. 415. AE 1950 - 51,
53/4, ἀρ. 1.

³ ΌJh 41 (1954) 110, στ. 10. Περὶ τοῦ καταβαλλομένου ποσοῦ εἰς τὸ ταμεῖον
τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῆς ἀρχῆς βλ. L i e b e n a m, *Die
Städteverwaltung* 54 κέ. Fr. A b b o t - A. J o h n s o n, *Municipal Administra-
tion* 87. 142. K l i n g m ü l l e r, RE VIII, 2270 ἐν λ. Honorarium.

⁴ Εἰδικώτερον περὶ τῶν κληροδοτημάτων κατὰ τὴν ἐλληνορωμαϊκὴν ἀρχαιό-
τητα βλ. τὸ ἀξιόλογον ἔργον τοῦ B. L a u m, *Stiftungen in der griechischen u.
römischen Antike*, Leipzig - Berlin 1914, τόμ. 1 - 2.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 261. Spomenik 98 (1941 - 48) 185, ἀρ. 388, στ. 66 κέ. 84
κέ. 187, ἀρ. 389, στ. 69. B. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ η ς, *ἔ.δ.* 302 κέ.

⁶ RA 37 (1900) 489, 131 [= *Ἀρχ. Δελτ.* 2 (1916) 148]. D u c h e s n e - B a -
y e t, *ἔ.δ.* 9/10 [= Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 365].

⁷ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, *Ἐπιγραφή Δερριόπου*, *ἔ.δ.* 3 κέ.

⁸ BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7, στ. 12/3 [= SEG 1, 64, ἀρ. 276].

δριάντων καὶ εἰκόνων ἢ ἄλλων μνημείων ὑπὲρ τιμωμένων ὑπὸ τῆς πόλεως ἀνδρῶν.¹ Ἄλλοι διατίθεται προσέφερον εἰς τὴν πόλιν χρήματα διὰ τὴν προμήθειαν σίτου, ἰδίως εἰς ἐποχὴν σιτοδείας,² ἄλλοι ἐδίδον χρηματικὸν ποσὸν εἰς μνήμην ἀποθανόντος προσφιλοῦς προσώπου³ καὶ ἄλλοι ἄφηνον κληροδότημα, ἵνα μετὰ θάνατον τελεῖται ἐπιμνημόσυνος τελετὴ κατ' ἔτος ἐπὶ τοῦ τάφου των.⁴ Συνήθως τὰ ἐκ τῶν δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων κεφάλαια ἢ πόλεις ἐδάνειζεν εἰς ἰδιώτας—αὐτὴ ἄλλωστε ἦτο ἐνίοτε καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν δωρητῶν—, ἐκ τοῦ τόκου δ' αὐτῶν ἐξοικονομοῦσε τὰ χρήματα, τὰ διατιθέμενα συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν διαθετῶν. Τὸ κεφάλαιον ἔμενεν ἄθικτον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πολλὰ κληροδοτήματα ἦτο δυνατόν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν νὰ ὑφίστανται καὶ νὰ λειτουργοῦν ἀνελλιπῶς, ἐκπληροῦντα τὸν προορισμὸν των. Π.χ. ἐν κληροδοτήμα τοῦ Μ. Οὐετίτιου Φίλωνος περὶ ἐλαιοθεσίας τῶν ἐφήβων τῆς Δερριόπου παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ 40 περίπου ἔτη.⁵ Περισοιτέρας μαρτυρίας περὶ τῶν εἰσοδημάτων τῶν μακεδονικῶν πόλεων δὲν μᾶς δίδουν αἱ ἄλλωστε ἑλληπεῖς μακεδονικαὶ πηγαί. Πρέπει ὅμως νὰ υποθέσωμεν ὅτι καὶ ἐδῶ θὰ ἦσαν ταῦτα, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Θὰ προήρχοντο δηλ. ἐξ ἀκινήτων, τὰ ὅποια ἢ ἰδίᾳ πόλεις ἐξεμεταλλεύετο ἢ ἐκ εὐθείας ἢ ἐξεμίσθον εἰς καλλιεργητάς, ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν κοινοτικῶν ἀγρῶν, λειμῶνων, δασῶν, λιμνῶν, ποταμῶν, μεταλλείων, ἀλυκῶν, λατομείων κλπ., ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν κοινοτικῶν καταστημάτων, ἐκ τῶν διαφόρων κοινοτικῶν δασμῶν, δηλ. ἐκ τῶν ἐλλιμενίων, διοδίων, ἐκ τοῦ κέρδους τῆς ἐργασίας τῶν δούλων τῆς πόλεως κ.ἄ.⁶

Σημαντικὴν ἀνακούφισιν ἐκ τῶν δαπανῶν ἀπετέλουν τὰ διάφορα κτίσματα καὶ ἀναθήματα τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως καὶ τῶν εὐπόρων δημοτῶν. Οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως, οὔτινες εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ἦσαν ἄμισθοι, εἶχον τὴν φιλοδοξίαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς των καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῇ λήξει αὐτῆς νὰ κτίσουν ἢ νὰ ἀφιερῶσουν τι ὑπὲρ αὐτῆς. Οὕτω τρεῖς ἀγορανόμοι τῆς Λητῆς ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀγορανομίας των ἀναθέτουν τὸ 22/3 μ.Χ. εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τὴν πόλιν τὸν πυλῶνα (μεγάλῃ ἐξωτερικῇ πύλῃ ναοῦ),⁷ ἄλλοι τρεῖς τῆς Βεροίας μετὰ τοῦ

¹ J. R. St. 30 (1940) 51.

² Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 248. RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131. BSA, ἔ.ἀ., στ. 5 κέ.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 [= Philol. Wochenschr. 22 (1902), ἀρ. 30, σ. 138 κέ. καὶ 942 κέ.] καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32.

⁴ N. Vulić, ἔ.ἀ. 871/72. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 17, ἀρ. 19.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 261. Spomenik, ἔ.ἀ. ἀρ. 388, στ. 66 κέ. 84 κέ. 389, στ. 69 κέ.

⁶ Βλ. π.χ. Liebenam, Städtverwaltung 54 κέ.

⁷ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 678 [= O. Tafrafi, Thessalonique 39, σημ. 2].

γραμματέως των περὶ τὴν 4ην δεκαετηρίδα τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος κτίσμα τι εἰς τὸν θεὸν Ἑρμῆν,¹ ἄλλοι τῆς περιοχῆς τῶν Σεργῶν ἀνάθημά τι ὑπὲρ τῆς τύχης, τῆς νίκης καὶ τῆς αἰωνίας διαμονῆς τῶν αὐτοκρατόρων² καὶ ἄλλοι τρεῖς τῆς Ὀλύμπου (:) εἰς τὴν θεὰν Πειθῶ ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀγορανομίας των.³ Εὐπτορος ἀγορανόμος τῆς Λυγκηστικῆς Ἡρακλείας εὐηργέτης ποικιλοτρόπως τὴν πόλιν.⁴ Εἰς ἀγορανόμος (aedilis) τῶν Φιλίππων διεκόσμησε τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ Σιλβανοῦ καὶ ἀνέγραψεν ἐπ' αὐτοῦ τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν ἑταίρων (sodales).⁵ Ἐπίσης aedilis τις τοῦ Δίου, ὅστις καὶ ἄλλας ἀρχὰς ἤρξεν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, κατεσκεύασε μὲ ἰδικά του ἔξοδα στοὰν (porticus) διὰ τὴν ἀποικίαν (colonia Diensis),⁶ διάφοροι aediles τῆς ἰδίας πόλεως ἱδρυσαν ἱερὸν (sacrum, aedes) διὰ τὸν θεὸν Διόνυσον καὶ τὸν θίασόν του (ἢ διὰ τοὺς ἀποίκους).⁷ Ὅμοίως ἱερεῖς διαφόρων πόλεων ἀναθέτουν εἰς τοὺς θεοὺς, τοὺς ὁποίους ὑπηρετοῦν, ἀγάλματα, βάσεις, τραπέζας, ἐπισκευάζουν ἢ κατασκευάζουν ναοὺς, βάρθρα κλπ.⁸ Γυμνασίαρχος τις τῆς Θεσσαλονίκης ἐδῶρκε διὰ τὴν κατασκευὴν μιᾶς βασιλικῆς (στοᾶς) 10.000 πήχεις ξύλων,⁹ ὕδροςκόπος τῆς Βεροίας κατεσκεύασε μνημεῖον καὶ τὸ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν πατρίδα του,¹⁰ κομάρχης τις τῆς περιοχῆς Λυχνιδου ἀνέθηκε μνημεῖον εἰς τὸν Ἡρακλέα μέγιστον,¹¹ ἀρχιβουκόλος δὲ τις τοῦ Διονύσου κατεσκεύασεν ἐκ τῶν ἰδίων καὶ ἀφιέρωσεν οἶκημα (μέγαρον) εἰς τὸν θεὸν Διόνυσον καὶ τοὺς συμμύστας.¹² Ἀλλὰ καὶ μὴ ἀρχοντες τῆς πόλεως καὶ ἰδιῶται καὶ σύλλογοι φιλοδοξοῦν νὰ κτίσουν ἢ ἀφιερῶσουν τι εἰς τὴν πόλιν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς θεοὺς αὐτῆς. Ἔτσι ἄλλος κτίζει γραμματοφυλάκιον καὶ ἀναθῆται εἰς τὴν πόλιν, ἄλλος βιβλιοθήκην, ἄλλος ναόν, ἄλλος βωμόν ἢ στήλην, ἄλλος στοάς, ἄλλος δωρίζει χρεώδη ἀντικείμενα εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἄλλος ἄλλα.¹³ Συνηθέστατα ἡ δαπάνη τιμητικῶν μνημείων, ὥς βωμοῦ, ἀνδριάντος,

¹ BCH 35 (1911) 238, ἀρ. 6 [= BSA 18 (1911-12) 147, ἀρ. 4].

² V. Besevliev - G. Michailov, Belomorski Pregled 1 (1942) 318 κέ., ἀρ. 16. Βλ. καὶ REG 61 (1948) 168.

³ AJA 37 (1933) 602.

⁴ BCH 21 (1897) 161/62 [= Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 248].

⁵ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 935 [= CIL 3, 633 = ILS 5466].

⁶ Γ. Ο ἰ κ ο ν ό μ ο υ, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

⁷ AE 1937, 2. 528 - 529, ἀρ. 12. 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 38, ἀρ. 4.

⁸ BCH 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18. 291, ἀρ. 1 [= SEG 2, 75, ἀρ. 436]. 48 (1924) 287 κέ. [= SEG 3, 104, ἀρ. 499. 500].

⁹ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 30 [= SEG 2, 71, ἀρ. 410].

¹⁰ Rev. Phil. 65 (1939) 129.

¹¹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 335.

¹² RA σειρ. 6, τόμ. 13 (1939) 250, ἀρ. 41.

¹³ AEM 12 (1888) 188, ἀρ. 4. Ath. Mitt. 18 (1893) 416, 1b [= J. M. R. Cormack, Studies presented to Robinson 379/80, ἀρ. 6]. Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ.

εἰκόνας, στήλης κ.τ.τ., τὰ ὁποῖα ψηφίζονται ὑπὸ τῆς πόλεως ὑπὲρ ἀρχόντων, ἱερέων, ἀρχιερέων, ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, εὐεργετῶν τῆς πόλεως, ὑπὲρ αὐτῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου, ὑπὲρ νέων καὶ ἐφήβων, ἐπαφίεται εἰς τοὺς συγγενεῖς ἢ τοὺς φίλους αὐτῶν ἢ εἰς τοὺς ὀπωδήποτε εὐρισκομένους εἰς σχέσιν τινὰ μὲ τοὺς τιμωμένους. Οὗτοι φιλοτίμως καὶ προθύμως ὑποβάλλονται εἰς τὴν δαπάνην αὐτήν, ἀφοῦ μάλιστα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου θὰ ἀνεγράφετο καὶ τὸ ἰδικόν των καὶ φυσικὰ καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸν τιμώμενον.¹

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ

(Συνεχίζεται)²

221 [= AE 1936, 'Αρχ. Χρον. 5/6]. 367. 368. 931. 1017. 1018. 'Αθηνά 15 (1903) 40, ἀρ. 7. Ath. Mitt. 33 (1908) 44, ἀρ. 6. BCH 47 (1923) 57 κέ., ἀρ. 15. 25. 53 (1929) 82/3, ἀρ. 7 [= BSA 23 (1918-19) 95/6, ἀρ. 21]. 51 (1932) 220, ἀρ. 9. 57 (1938) 316 κέ. ἀρ. 2. 6. 10. 58 (1934) 461/62, ἀρ. 4. 5. 62 (1938) 476. P. Collart, ἔ.δ. 414, σημ. 1. BSA 18 (1911-12) 144/45, ἀρ. 3. 41 (1940-45) 105 [= Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 61 = SEG 12, 88, ἀρ. 316]. AE 1948·49, 'Αρχ. Χρον. 37, ἀρ. 5. 6. κ.δ. 'Εξ ἀνεκδότου ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποκειμένης εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, μανθάνομεν ὅτι δύο ἄτομα, ὁ Πόπλιος Σαλάριος Πάμφιλος καὶ ὁ Μάνιος Σαλάριος Ποπλίου, κατεσκεύασαν εἰς τὴν πόλιν τὸ 'Οσιρίειον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ περιστύλιον καὶ τὸ διδυμαφόριον.

¹ Δ ή μι τ σ α ς, ἀρ. 378. 379. Π. Παπαγεωργίου, 'Αθηνά 15 (1903) 35, ἀρ. 1 'Εφημερίς 'Αλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 καὶ 23 Σεπτεμβρίου καὶ 7 'Οκτωβρίου 1906, ἀρ. 1. 3. 6. 8. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 31. 32. 34. 36. 39. 40. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7. Πελεκίδης, ἔ.δ. 51 κέ., ἀρ. 2. 3α. 5. 6. 8. 77, σημ. 2. RA 10 (1937) 338, ἀρ. 47. Β. Καλλιπολίτου-Δ. Λαζαρίδου. ἔ.δ. 25/6.

² Τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελέτης θὰ περιλάβῃ τὰ κεφάλαια περὶ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, περὶ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως, περὶ τῆς λατρείας ἐν γένει καὶ παράρτημα περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικιών.